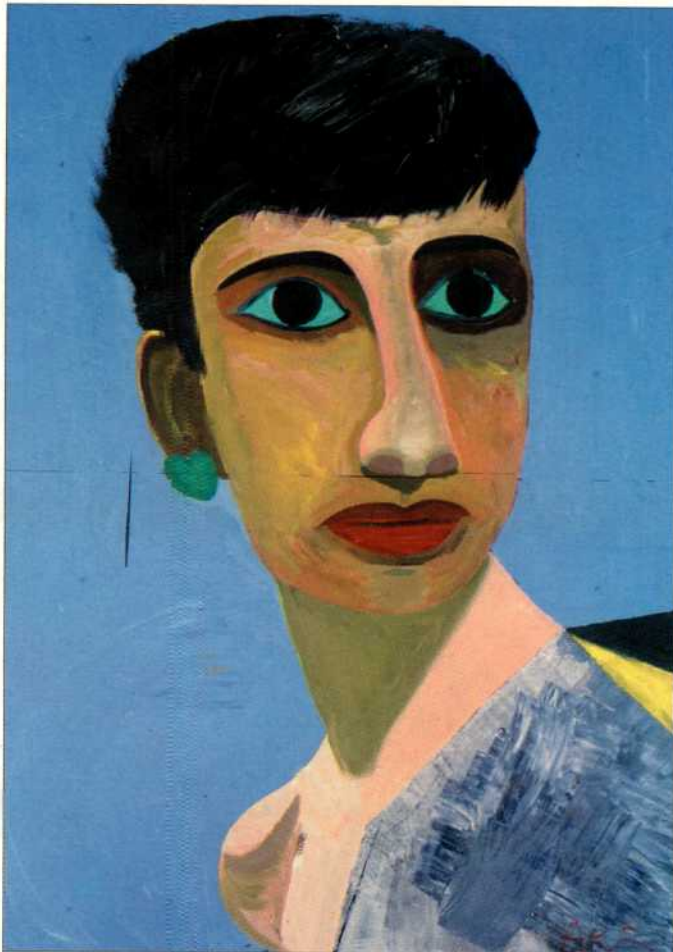

Vikerkaar

3/2003

Gustaf Frödingi, Jürgen Rooste, Villu Tamme, Kadri Kõusaare ja Fagira D. Morti luule. **Jüri Ehlvesti** ja **Hirami** proosa. **Alari Lindroos & Jaanus Adamson: Roland Barthes** ja meie. **Hasso Krull**: milleks luuletajale "isikupärane hääl"? **Lauri Sommer** kirjanduse privatiseerimisest. **Ülar Ploom**: alati ja alasti. Vaatenurgas **Raudam** Vaherist, **Vaher** Ehlvestist, **Kruus** Psaiko-Billist, **Ploom** Karevast, **Hennoste** Hindist, **Kraavi** Austenist. VIKER-GALLUP: eesti kirjandus 2002. Hanno Soans **August Künnapu** maalidest. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 17. aastakäik.
Märts, 2003. Nr. 3.

SISUKORD

Gustaf Fröding *Maailma käik* 1
Jürgen Rooste *Luulet* 2
Jüri Ehlvest *Esimesed sümptomid* 7
Villu Tamme *Luulet* 19
Hiram *Milleri silmaring avardub* 25
Kadri Kõusaar *Luulet* 32
Fagira D. Morti *Luulet* 41

Hanno Soans *Võluri tagasitulek* 48

Alari Lindroos, Jaanus Adamson
Sissejuhatus ühte suurde B-sse 50
Lauri Sommer *Privaatkirjandusest* 64
Hasso Krull *"Isikupärane hää!" ja
luuletaja ülesanne* 73

DIXI

Ülar Ploom *Alasti ja alati ehk kirjaniku
ülesandest* 78

VAATENURK

Berk Väher *Tubande ühe eestlase
hõbulausumised* 80
Toomas Raudam *Eel-raamat* 83
Ülar Ploom *Lucreziast ja Callimacost
ehk Mandragorat manustades* 86
Priit Kruus *80's coming back?* 89
Tiit Hennoste *Vastuhakkamise vaimu
kandja viisteist aastat hiljem* 92
Janek Kraavi *"Aga teie muidugi ei loe
romaane, ega ju?"* 97

VIKERGALLUP

Eesti kirjandus 2002 100

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar", 2003.

Esikaanel:
AUGUST KÜNNAPU.
Audrey Hepburn (Liza Minelli).
Akrüül, vineer. 140x100 cm.
2001.

Tagakaanel:
AUGUST KÜNNAPU.
Dalmaatsia koer.
Akrüül, vineer. 100x77 cm.
2001.

GUSTAF FRÖDING
Maailma kõik

Rootsi keelest tõlkinud Ain Kaalep

Tuiskas torm ja meri kees,
paiskas pilvini halli voo.
“Kapten, üle parda kukkus üks mees!”
Jassoo.

“Kapten, ta veel on näha seal ees!”
Tuiskas torm ja meri kees.
“Kas siis keegi köitki ei too?!”
Jassoo.

Paiskas pilvini halli voo...
“Kapten, ei midagi näe enam vees!”
Jassoo.
Tuiskas torm ja meri kees.

JÜRGEN ROOSTE

Superfunky I

kui ma oleksin kaur kender siis
ma ajaks endal pää paljaks ja hakkaks
krišnameeste jora ajama ja inimestele
tänaval kirjandust müütama – ja keegi

ei julgeks ostmatta jätta ma ei kirjutaks
enam ühtki romaani või kui siis ilusast
noorte inimeste armastusest kuskil maakohas
heinalõhnases päikselises miljös

mis päädiks suvevihmas tüdruk paneb
oma pea poisi õlale ja vihm ladiseb
ma käiksin söömas mõnes väikses odavas
kohas mida keegi ei tea ja pakuks end

vanamemmedele appi puid lõhkuma ja turule
kaasa mul oleks päriselt ka kirjanike liidust
kama ja ma võibolla tõesti suudaks kuidagi
todet lugeda ja coelhot aga ma ei teeks seda siiski

Superfunky II

mu laps magab on hiline õdakutund
mulle helistab priidu beier ta on armuvalus
monaco printsessi järele muidugi

mina olin kunagi armund shannon dohertysse
ja helen hofnerisse ma mõistan seda põrguwärki
ja nüüd pean ma priidu valu pärast koos

linnar priimäega monacosse sõitma et
seda tüdrukut eestisse meelitada – kuidas
ma suudaks oma missiooni auwuga lõpuni viia

päästa ja lunastada üks eesti tulisemaid luuletajaid
ime kui monaco pääle mind ja linnarit eestile
sõda ei kuuluta priidu sorry tõesti sorry

mina ja linnar (kui meid saab üldse nii koos mainida)
me ei oska kumbki näha maailma muu keskmega kui
me ise me ei suudaks end vaos hoida ja linnar

läeks giljotiinile ja mind rullitaks keevas tõrvas
ja euroopa rikkurid naeraksid heleda häälega
all helendavid täha tumesinavas öötaevas mil

printsess torniaknal poetab pisara (oo ei – mitte meie pärast)

Superfunky III

me teeme toomas liivi ja jüri eintaluga
kloostriaidas väiksed sada grammi ja ühe tumeda
õlle torama üürgab laval nagu vanadel häädel aegadel

ja meilgi on aeg – tõuseme lauwest ja läeme
keerame katariina käiku just õige hetkel
teisest otsast läheneb meile trobikond toompäälisi

näen isand liivi hõlma all makarovi järgi kompamas
ja tõmban oma juhtimiskonverentsi logodega koti
niiviisi paokile et saaksin õige hetkel kalašnikovi pidemest

haarata pime on liiv sosistab – poisid mitte enne kui
ta vuntse näha on – pungitan silmi pimedusse pääminister
läheneb pahaaimamatult turvalised turvaisikud ja parempoliitikud

külje alla puurin pimedusse ma ei haara relva järele enne
kui näen kuuwesajakroonise seaprae pudemeid helkimas
ta vurrudes samal hetkel plaksub liivi makarov säh sulle

säh erastamise ja haigekassasita eest säh kõduneva kooli
eest säh selle eest et missivalimised ja mcdonalds ruulivad säh
eintalu loeb metafüüsilised sõnad pääle et keegi neid põrmust ei tõs-
taks

ja me hääbume kaelakuti taanlinna hõõguvasse õdakusse
viskame tühjad padrunipidemed ja sõnad ja pudelid üle õla tänava-
porri ja
karjume punavale koidikule tervitusjõuru lasnamäe nõlvul
just õigel hetkel – viimasel võimalikul hetkel

Superfunky IV

kunagi kui me tarmo tedrega oma pommi valmis
saame siis hakkab teil väga kahju et te pole täiel
rinnal eland neid hetki mis teile antud ja eesti astub
tigateda väikse elukana maailma tuumariikide perre
et esimesena kõik perse saata ja iseenda nabast üks
kullane kaunis armastus välja nokkida et maailma
viimasel õdakul kajaksid himaalaja laeltki regilaulude
tuld täis vallid ja vood ja kõik see kestaks siin kuni
viimase eestlase hääle hääbumiseni et pärast seda
poleks rotte ja tarakanegi kurjusest kõnelemata

Superfunky V

mihkel mutt päästis just maailma
ta keelas sirbi toimetuses joomise ära
ja ega me tarmo tedrega ometi kaine pääga
pomme ehita

me salalaboratooriumis mulisevad kurvalt
hüljatud katseklaasid ja lõhkeained poevad
tasa tihkudes toanurkadesse tõstan pilgu
klaviatuurilt

tarmo aimab seda ja kergitab pää
tema silmad on suuri ilusaid pisaraid täis
need voolavad tasa põrandale ja hakkavad
sääli säriseama

me teeme üksteisele silma – meil veel on
üht-teist tagataskus varuks armas maailm
ole valvel ole nüüd valvel mitte et sest sulle
suurt tulu tõuseks

aga pane nüüd hoolega tähele!

Superfunky VI

mu sõber ivar sild kirjutab oma kambrikeses
monograafiat “pedede elu linnanise öös” ta närib
innukalt pastakaotsa ja meenutab kõike hoolega
ja täpselt

meenutab päarakuid ja türbleid ja hirveparki ja lindamäge
ja x-baari ja tatari tänava sauna ja etv-d ja seda kuidas
peded ühest peidupaigast teise peavad tormama raffamass
kirvestega kannul

miks käivad peded põõsas just toompää lossi kõrval
miks asub linna parim väike koht – mustika baar
just x-baari vastas miks on pedesaun pea lily kõrval (sääl oli ju
kenderi raamatuesitluski!)

haistan siin räiget vandenõud meie ilusa turvalise harmoonilise
heteromaailma vastu ma juba kujutlen kuidas peded
rõõmust käsi hõõruvad et tuhanded normaalsed mehed peavad
päevast päeva

neid nägema enda kõrval neid aktsepteerima ehk
juba harjumuse ja viisakuse pärast teregi ütlema kui
nägu meelde jääb ja ühel hetkel segadushoos eksivadki nad
uksega leiavad

end hoopis x-baaris ning ühiskonna põhiväärtustele
võib kriipsu pääle tõmmata – mu keha katab külm
higi – millest siis minul enam monograafiat
kirjutada on

lükkan kiiresti arvuti sisse ja luban endale et
viin hommepäe tode raamatu sirbi toimetusse tagasi
ja kurat – vaene karl martin teeb ju ka
etv-s saadet

JÜRI EHLVEST

ESIMESED SÜMPTOMID

(Nolkeni jõulujutustus (anamnees nr 001b))

Toimus hommikune ärkamine. See oli tõepoolest toiming või sündmus, sest saad isegi aru, et mul oli pohmekk. Mis see on? Ma ei oska seda seletada, nii nagu ma ei oska seletada, miks mul Aristotelesega oli tekkinud selline kummaline vahendamist vajav suhe. Rebase kaudu. Rebane on Tartu Ülikooli vanade mõtete ja keelte professor. Kell helises pool kaheksa. Nii kui kergitasin pead, nii pohmekk duubeldas. Mul ei olnud käepärast ühtegi biokeemikut – liigutasin kätt, millegipärast polnud, kes oleks ära seletanud, mis see nüüd oligi, mis minu veresoontes liikus, õieti ei liikunud... Aga ma arvasin puht iseenda tarkusest, et see peaks nüüd küll pohmekk olema. Ma oleksin võinud mõnest leksikonist uurida, kas see on ikka pohmekk või miski muu, aga otsustasin seda teha siiski mõni teine kord, sest esialgu oli mul peas lisaks alkoholi põhjustatule veel üks teine ummistus: Aristoteles ja nahkhiired. Miks mul seda raamatut vaja oli? Cooperi raamatut... Mitte tolle Cooperi, kes nahksukkadest kirjutab, vaid ühe teise, tolle, kes kirjutab tuntud teose Aristotelesest ja nahkhiirtest. Ilmselt siiski mitte väga tuntud, ka mina pole seda lugenud, sest ma ei jõudnud tol hommikul enne kella kaheksat Kartuli tänava ja Emajõe vahele, kus palkmadratsitele ehitatud majas elab erakordsete keelte tundja Rebane. Kreeka keel, tuli meelde, kreeka keel on tema favoriit, samuti Aristotelese “Poetika” – mõtete vallast. Ta muudkui tõlgib, isegi “Poetika” teist (komöödia) osa – puha oletuste, fragmentide ja deliiriumi põhjal. Eelmisel õhtul olin ma – oi mälukas – olin ma tungivalt välja nõudnud raamatu Aristotelese ja nahkhiirte kohta – oi mälukas. Häda oli selles, et Rebane pidi juba kell kaheksa minema bussi peale, et õigel ajal Tallinna linnast õhku tõusta Leipzigi suunas. Korrage oli mul selle nahkhiirega nii kiire olnud, et leppisin ainsa võimalusega see veel enne Rebase äralendu kätte saada. Olin lubanud olla tema ukse taga punkt kell kaheksa.

Ma püüdsin meenutada, mis seos võis olla nahkhiirte ja Aristotelese vahel ja minu ja nende kõigi vahel.

Ma ei leidnud ühtegi võimalikku, ma pidasin isegi vastutustundlikuks üles tunnistada, et ma ei taha seda raamatut, või vähemalt, olgu, ütleme nii, et ma pean vähemalt oma pead parandama, ülepea enda uuesti täis kaanima, alles siis uute ülevoolavate mõtete tulvas mul ehk läheks jälle vaja seda raamatut, või kurat teab mida, midagi tuumafüüsikast, püüdsin meenutada, kas olen mõnele tuntumale meie tuumafüüsikutest ka juba kella kahe ajal öösel helistanud. Nende va tuumafüüsikute käekiri oma väärtuslike käsikirjade, valemite ja muu prahi usaldamisel kirjaniku tundlikesse kättesse võis olla muidugi sarnane Rebase omaga: tule hommikul, muidu naine saab kurjaks. Oleksin ma viitsinud mõelda, oleksin ma sellel hommikul üldse suutnud mõelda, oleksin ma ta kindlasti läbi näinud, ma oleksin vaid teist külge keeranud, ma oleksin ehk koguni mõelnud, et ta pole kavatsenudki kuhugi Leipzigi sõita, ma oleksin vaid teist külge keeranud ja kõik oleks jäänud juhtumata. Kuid asi oli selles, et mul oli nii raske pohmekk, et ma ei suutnud üldse midagi mõelda, ma vaatasin vaid kella, ajasin jala otsa teise paari kingi ja mantlile veel ka kasuka peale, ning haarasin jalgratta, sest rögisev kohmitsemine oli kellaseieri muutnud juba ohtlikuks tõkkepuuks minu ja Cooperi sissejuhatuse vahel. Ma väntasin, ma kahtlesin, kontrollisin, mis ja mitu kihti mul ikka seljas on, ja mu juuksed olid salkus ja hambad pesemata. Ma teadsin väga hästi, et ega naljalt ikka Supilinnas ei tasu jalgrattaid tänavale jätta, ja rattaluku olin unustanud maha ja ma poleks seda suutnud kodarate ümber mäsida, sest mu käed värisesid, allamäge veeredes kiskus gravitatsioon nad lenksu ümber krampi, aga lukk on kerge. Ma rabasin jalgratta õlale ja vantsisin trepist üles ja kavatsesin koputada, juba olingi seda tegemas, kuid ma pidasin vajalikuks valmistada ette ka väikese kõne, et mitte hommikust vanade keelte professorit lihtsalt “noh, mõh” tervitada, ma ikka üritasin selgust ka saada, et mis asja mul üldse oli, ja see selgus ei tulnud ega tulnud, aga kui viimaks tuli, oli see jahmatav – mul oli pärast hommikust rahmeldust ühes jalas king ja teises saabas, ja mantli peale olin tõmmanud hommikumantli. See oli selge märk, ma tuletasin meelde: vaja laenata “Aristoteles ja nahkhiir”, autor tundmatu Cooper, kaheks nädalaks (kuni vana Rebane ise peab

loenguseeria Leipzigis) – miks mina?

Ja siis ma mõistsin, et see on vale uks. Ukse peal oli kiri. Vahtisin virvendavat, ujuvat, kord uppuvat, siis jälle pinnale imbuvat sõna. Pohmekisest meeleläbrust kuivavat nime vahtisin enda ees, pärast pikemat vaatlust ei saanud tähtedes, nende järgnevuses ega kokkutähendamises olla enam mingit kahtlust: “LITS”.

Miks kirjutab vanade keelte professor oma uksele mingi kadakliku perekonnanime, mõtlesin ma, enne kui ohkasin ameerika indiaanlaste keeles: oo, mai kaad, oo, mai kaad, ma olen selle tüdruku ukse taga, kus ma olen? Seda polnud veider endalt küsida – kus ma olen küsida polnud sugugi veider, hoolimata sellest et olin just endale täiesti selgelt aru andnud: ma olen selle tüdruku ukse taga. Niiviisi endalt sulaselget tõde üle küsida polnud kohatu, sest ma olin selle tüdruku ukse taga. No ja oleksin pidanud ju – vist? – olema ühe teise ukse taga. Kui mitte – kui mitte kaudu kummalisi radu polnud ma kogu aeg just siia tagasiteel olnud (pärast seda, kui kord olin ta ukseni saanud ja püüdnud talle öelda mõnda ilusat hellitusnime, sest et tal neid polnud, oli ainult ilu ja väga kallis).

Nimi uksele oli tema hüüdnimi, kummaline, et ta just oma hüüdnime on uksele kraapinud, imestasin, kuid siis taipasin, et see võis olla kood, mitte keel. Pohmekk pidurdas sõnade ja nimede tagamõtteid, varjatud lummust, isegi ilu. Kood koondas vaid tähendust, napilt, täpselt.

Ma riietusin ümber, muutsin mantlite järjekorda, et aga nüüd see alumine (hommikune) oli ülemise (pool-) mantli alt väljas, siis – selge see – pidin ma hommikumantli hõlmad kuhugi kokku kerima – loomulikult kõhu peale. Kontrollisin pükse, need polnud täiendatavad mõistega pidžaama – see seletas paljut –, ma polnud õhtul (öösel) ilmselt hambaid pesnud, järelikult olin raamatut Aristotelesest ja nahkhiirest hakanud laenama juba väga kõrgendatud vaimses konditsioonis, ime, et Rebane üldse aru oli saanud, mida ma olin vajanud. Polnud ka imetada, et olin sattunud vale ukse taha. Ohkasin, vantsisin alla, püüdsin mitte eriti palju kolistada, kuid trepp oli kitsas ja jalgrattal oli all väga palju rattaid. Ilmselt ma ei kulgenud käratult, kuid ma ei saanud sellest aru, sest kuulsin sel hommikul ilmselt veel vaid ultraheli. Tänaval ei andnud nahkhiired mulle ikka veel asu. Kuidas ma ikka nii

täis olin, mõtlesin. Püüdsin asja võtta rahulikumalt – lükkasin ratast käekõrval – ju oli minus algselt tekkinud äkiline ootamatu huvi nahkhiirte vastu, sest need on ju tõesti, tunnistagem, ebatavaliselt naljakad olendid, lausa salapärased elukad. Ilmselt ajasin ma Rebase sassi magister Zooga. Ei, sellist nime ei kannu siin keegi – ikka zooloog Magistriga ajasin segi temaga õrnalt sarnase vanade keelte õppejõu Rebase. – See oli küll kole, mis juttu ma sel juhul võisin öösel ajada! Väheusutav, et Rebase raamatukogus olnuks palju teoseid neist üllajumelistest nahkkäsilastest. Kui siis ehk ainult midagi Aristotelese kuulsas teoses, mis eelnes “Metafüüsikale”, seega “Füüsikas”, oletasin. Aristotelese tugev külg oli tingimata kategooriline süstemaatika, see tähendab üleüldse üleüldine süsteem sellest, kuidas midagigi paika panna. Näiteks inimene on tal arukas loom. Mitte taim. Sügavalt järele mõeldes: miks ei lubanud Rebane mulle siis Aristotelese originaali. Vastus: kahju hakkas vanal, ju mõtles, et algajale kõlbab kompendium küll. Teine küsimus: mis on Cooperi raamatu sisuks – millest ta seal üldse kirjutab? Tõenäoliselt mitte, et mis on elu mõte, aga võibolla just nimelt, miks ka mitte, kuid ma ei jõudnud pikemalt selle üle mõelda, isegi ootamatu avastus, et olin delirioosel ööretkel leidnud uue sõna... Aga mis sõna, sedagi ei jõudnud ma enam mõelda, sest saatuslik kohtumine oli juba toimunud, atribuut oli emaneerunud.

Kuigi jõllitasin maha, tajusin pilti.

Ruloo oli korratult üles tõmmatud nagu lehvik – mis reetis, et ta oli vaate kiiresti, kobades, uneselt avanud – saanud pihku ainult ühe nõõriharu, kuid aega viitmata tõmmanud. Teise käega hoidis ta öösärgi hõlmu rindade kohal koos. Ja sellesse kiirseiravasse asendisse oli ta tardunud. Võiks oletada, et minu märkamine oli hommikusele tänavale vaatava kurtisaani soolasammastumises süüdi, mingil muul puhul (postiljon näiteks oleks koperdanud) oleks kardin ilmselt veel poole tõmbamise pealt tagasi lastud. Ah, see büst kolmnurkses pildiraamis, toahommiku tumedal, peegeldaval taustal, lahtirebitud ruloo nagu radiantne lohesaba vaadet raamimas... Tajusin hädaohtu, püüdsin pilku mitte tõsta – kuid silmanurka haakis võrratu pilt end kui konks ja rebis kergelt nõksutades, tirts-tirts – nagu talviste kalameeste peibutusõng – mu pea vastupanust hoolimata üles.

Meie pilgud kohtusid, olin sunnitud tunnistama tõtt. Ta oli era-

kordselt ilus. Ja ta oli mind näinud. Ja ta oli mind näinud nii, et see nägemine nõudis selgitust.

Ma rabasin jalgratta uuesti kaenlasse, kuigi teadsin, et kui mul õnnestunuks vaid vabanduseks õlgu kehitada ja kohe õigesse kohta edasi tuhiseda, siis oleksin ma veel jõudnud teada saada, mida see Cooper siis lõppude lõpuks ikkagi mõtles. Ja oleksin ma nüüd kohe kihutanud, siis oleksin ma oma kahe rattaga veel takistanud kaheksa lagemist kaherattaliseks lõpmatuseks, mis mind edaspidi sunnib lõputult mõtlema "Aristotelesest ja nahkhiirtest". Sest... Ju on igal haigusel, eriti algjärgus, sees omad väikesed vigurid. Minu omal igatahes olid, sest ma võtsin ratta kaenlasse. Ma rebisin ratta kaasa, vahtisin järsku treppi oma nina ees. Ja ronisin uuesti üles. Uks oli lahti, tema seisis uksele, tal oli siidjas hommikurüü üll. Ja pikad mustad püksid olid tal jalas ja hommikumantli üks serv oli jäänud selle vahele (ilmselt kiiruga tõmmatud). Rohkem meil sarnasust polnud. Sama hästi võib ka öelda, et midagi oli meis sarnast.

Ta küsis surmtõsisel häälel, uksele nihkumata: "Miks tulid sina?"

Ma ohkasin vabandamiseks, kogusin ennast, ja tunnistasin, nagu olin otsustanud, tõtt: "Nahkhiirte pärast."

Ja tema ütles: "Nahkhiirte?" ja pöördus. Ja juhtus, et ma jätsin oma Rosinante maha (jalgratastel on nimed!) ja järgnesin talle galeriisse, mis oli vist endine balustraad, ilmselt olid vana villa kaheks korteriks ümberehitajad leidnud võimaluse just siia trepistada võimalus siseneamiseks ka terrassi alt, ilma alumistest tubadest läbi minemata. Korraks viskas ta veel kord küsimuse üle õla, ta kastanpruunide juuste vahelt ilmus ta sirge Egiptuse nina, ta huuled mossitusid imekenasti, lohuke langes põske: "Nahkhiirte?!"

Aga ta astus siiski edasi, mina kannul, ja ma parandasin ennast, sest mul ei jäänud ju muud üle: "Ei, sinu!"

Ja siis oli ta selle suure toa või salongi uksele lahti löönud, aga peatus nüüd, pöördus teistpidi, nõjatus ukseavasse, teise jala tõmbas konksu, aga mulle lähema jala sirutas välja üle orva, nii edasipääsu langes, aga väga pika ja sihvaka ja väga totaalselt pika ja sihvaka jalaga, see tähendab tõkkepuuga, sulgedes. Ja ta nõjatus vastu piita ja käed tõmbas endale pepu alla ja vajus nagu kergelt madalamale (nii et olime hetkeks peaaegu ühepikkused) ja ta suu avanes kelmikas-mõt-

likuks naeratamiseks ja otsekui vaimuvalguse (äsjapuhkenud) kiirguseks osutusid ta ripsmed Egiptuse nina kohal, mille tipus (nüüd pisut lähemal vaatlusel) oli armas, nii neetult armas otsake, aga mitte sõjakas, ja pilk täis lahvatavat naljataipamist, aasis ta mind: “Kas mina olen nahkhiir?”

Ja sel hetkel ütlesin ma: “Jaa.”

Tark inimene ostab tõusvaid aktsiaid. Tark inimene ei joo Coca-Colat. Tark inimene sureb voodis! Tarkus on tarviline vara! Tark naine sünnitab vannis. Tark laps sööb kahte jäätist korraga. Tarkus on elu alus!

Kes selle suure ja uhke Aristotelese tsitaadi valguses olin mina?

Kes olin mina nüüd? – Vaat see on alles küsimus. Niiviisi küsida oskab ainult see, kel tõesti on song apendiksis, neer rännus ja kops pannud maksa suhtes teivast. Või vastupidi? Imestab nii ehk pigem hoopis too, kel varbad suslikunahast sussides, kaela ümber kuldne brokaat, piht liblikatiibadest pihikus, käekesed sõrmustes, mis tehtud lohehammastest.

Või uurivad endi olemist hoopis need, kel mees on nagu kastekann (see on tegelikult nali, lõpp on tal: ka tal on sang), või kel naine nagu sõel (lihtne: nii täitmatu), või kel tütar nagu lihapirukas (kuidas te peale vaadates aru saite, küsib äi).

Või siiski võib sedasi küsida ikkagi vaid too, kel song apendiksi so- pistanud, neer rännanud Uuralitesse ja kops karand lisaks maksale ka üle kapsa. (Viimast metafoori selgitab mõistujutt: Mu tüdruk on nagu niidirull? – Mida, mida sa sellega mõtled? – Kuidas mida, mida tavaliselt ikka nõnna öeldes mõeldakse, raske on taha saada.)

Ma ei tea, mis mõte sellel küsimusel üldse on.

Ma pidin tegelikult minema ühe maja edasi, ma ei teadnud üldse, miks ma siin olin.

“Ma ei teadnudki, et sind kutsutakse ****-ks.”

“Ära sina kutsu mind nii!”

(“Ära sina kutsu mind nii...”)

“Kuidas siis?”

“Ise ütlesid!”

“Nahkhiir? Nahkhiir... Nahkhiir!”

“Sa mõtlesidki selle siis välja?”

“Mille?”

“Hellitusnime mulle.”

“Jaa, näe, jah.”

“Sellepärast tulidki?” – Ta hääles oli lootust.

Ja siis tuli teisest uksest sisse üks mees, ta tuli alt, see oli tunda hingeõhust, järelikult oli ülemise ja alumise korruse vahel ikkagi säilinud mingi ühendus. Ma võin täpselt tsiteerida, mida see mees EI öelnud:

“Teid tervitab pakkipanija Nitron Nuluniit, olen pakkipanija, vanduv pakkipanija. Panen pakki. Pidevalt ka paotan ohvreid, Hilja leiab neid. Ja oinastan. Huvitaval kombel alati seaduslikult. Olen superseaduslik onnamunnateisaldaja. Tere, Onna!”

Seda kõike ta ei öelnud, sest ta ütles selle kõik ära palju lühemalt: “KES hõlashedöfa seon?” (Aristoteles selle lausega ei nõustuks. See rahustas vähe.)

Miks ma siin olen, küsisin ma endalt taas. Mulle tundus, et niivii si esitavad olemise paradoksi kohta küsimuse ikkagi eelkõige need, kel neer, kops ja maks ja mis ma siin loetlesingi on pakkipanija käte vahelt läbi käinud – või kohe käimas –, ei teised. Aga ma pöörasin pilgu kõrvale, vaatasin aknast välja ja mis ma nägin: on kevad, linnukesed laulavad, päike paistab, oja vuliseb, mahl tõuseb, pung pakatab, oksake võbeleb, neiuke kiheleb, veri mürab, neerupealsed löövad lamenti, testiikul skandeerib, sirelid õitsevad.

Miks ei oleks ta võinud küsida lihtsalt: “Oi, naabrimees, kust sa siis nõnna tuled?”

Praeguseks on selles toas juba paljugi muutunud. Kottis kobradeks vallandunud tugitoolivedrudele pole juba ammu keegi üritanud istuda, kuid see uhke tugitool pole oma prinke vorme kaotanud lodevusest – aastatega on ta pidanud taluma nii palju trampimist, allalaskmist, sülesistumist, keppimist. Siin on kaisukaru, kes pole juba ammu teinud mõmmi, sest selleks vajalik nupp on koos kõhupõhuga söödetud kiikhobule, kes on ühele küljele vajunud, sest tema üks kaar-jalus on alt rebitud, tolmused killud põrandal reedavad, miks see suksul alt kisti – õnne, rohkem õnne: pudelitelt kaminasimsil, klaasustega puhvetikapilt, pseudohiina (valmistatud Saksa DVs) portselanilt, kõigelt rohkem õnne on keegi siin nõudnud siis, kui naine oli viimaks igaveseks läinud.

“Põmmike, mine alla tagasi, see ei ole sinu asi,” ütles Nahkhiir.

Põmmike ei teadnud, et ta on Nahkhiir, ta arvas, et ****.

Ma ei pannud tähelegi, kuidas Põmmike, keda tema seltsimehed kutsusid Pakkipanijaks, kadus. Ma nägin vaid Nahkhiirt, kes laskus tugitooli, mis siis oli veel terve. Nurgas kiikus tasa hobune (Pakkipanija samm oli põrandat painutanud), ilmselt mingist väga kallist puust, ma ei tea miks, lapsi siin ei olnud.

Nahkhiir justkui ootas, et ma midagi kostaks. Aga uue sõnaga tähistatav miski oli valgunud mu suhu ja omandanud kõik PVC-liimi omadused. Olin sunnitud põlvitama.

“Meie keelefilosoofia põhiülesanne on leiutada, kuid mitte lihtsalt, vaid pohmelli jaoks uut sõna,” pressisin vaevaliselt läbi hanguva sõnaleiu.

Nahkhiir ei kergitanud kulmugi, püüdsin laskuda detailidesse:

“Ma ei ole maganud. Vähemalt mitte korralikult. Terve öö tegelesin keelefilosoofilise küsimusega – leiutasin uut sõna pohmelli tarbeks. Isegi emale helistasin, Ingridile omakorda helistas tema. Rüütel haaras asjast kohe kinni ning vabastas olemise kitsapiirilisest joobumus-hälbest, ta otsustas: “Eestlasel peab olema oma sõna, lodisevalt kindlapiiriline, mis tuikaks valusalt ja paneks pohmaka, pohmeluse, kassiahastuse igaveseks põlu alla.””

Selle sõnumi peale andis ta mulle juua. Aga ta tõi ka midagi pealehaukamiseks. Lõi paar muna pannilt läbi, kuid narritas ja mängis minuga siis.

“Selleks et härg sind ära ei sööks, pead sina sööma ära härja silmad. Näe, kaks silma peas. Kaks silma suures mustavas larhvis,” – taldrik oli tume – “see on härg, näe, siin tema tulipunane hõõguv suu!” – ta pani piprakauna lisaks. “Suu kui punane leek nilpsab su järele, vaata, on üks sarv ka!” – ta kummardus, tõstis taldriku pea kohale ja sirutas vaba käe üles. “Aga kus on teine sarv? Teine sarv on sarvekandja peas, see härja vihale ajabki, aga pääsed siis, kui härja silmad ära sööd, siis härg ei näe ära süüa sind!”

Haukasin silmad sisse, viskasin veel paar pitsi, atribuudid tulid maa peale tagasi, alles siis sain aru, kui nägin tema suud kahele sambale toetudes avanemas (ta oli tugitoolis jalad lõua alla kokku tõmmanud), kellega oli käinud see mäng. Ta suu pingestus valuliselt kaheks Punase

mere laineks täis Egiptuse kaarikuid. Ta suu lõhenes otsekui taevaks ja maaks, kaheks võrdseks veripunaseks pooleks, vastsündinud olemise kaheks veriseks kaldaks. Lapsega. Ta oli piprakauna ise ära söönud. Väikest olendit võis emme piprasuu naerma ajada küll.

“Milles üldse peitub kiikhobuse saladus,” küsisin mina. Ta võpatas. Ma ka. Tundsin, et midagi läks valesti. Tundsin, et mäng on võimatu. Võtsin riidest kiiresti lahti. Asi oli selles, et pisut toibununa otsustasin oma riidust veel kord kohendada ja topeltsärgid-värgid kokku pakkida. Aga ma ei hakanud seda seletama.

Ta küsis: “Ma võtan ära?”

Mu majanduslik seis polnud sel ajal kiita. Selges eesti keeles öelduna oli mul kirves juba pajas ja vars paja all. Või õigemini, et tegutsesin tol ajal nii-öelda “kirjanikuna”, siis tulnuks mu tollasele leemeteole anda pisut literatuursem sisu. Mõtlesin seda tunnistada, kuid midagi lustlikku ei tulnud pähe, tint potis ja raamat poti all tundus kuidagi lame, nii et ma ei saanud sõna suust.

“Lähme annname seale ette, tule, suksu,” ütles tema ja pani ukse lukku (selle, mis viis alumisele korrusele, mitte otse tänavale). Nii et tegelikult ei läinud ta kuhugi. Vaid viskas hõlsti seljast. Samas ta otsekui uinus, silmalaud raugesid, ta keha vajus lõdvalt lauale. Silmitsesin ta uinuvat nägu.

Mõnda aega ei juhtunud midagi. Minu arust mitte pikka aega. No ma vast viskasin veel mõned pitsid ainult. Laud oli ilusti kaetud. Laud oli iluga kuhjatud. Kõik oli nii kena, ta tundus olevat uinunud, ma tõmbasin näpuga üle.

Kuid kohutav taipamise korin, mis korruga mu kõhus algas, lõi ta silmad valla, järelejäänud uni pudenes tema hõbedastelt kulmudelt, langes alla looritama hetkeks silmi nagu hõbekuuskedelt libisev lumelinik – mõnelt selliselt hõbekuuselt, kelle säsis on hetkeks elustunud mälestus kollasest turmtulest, neetud lõuast ja katkisest kuusirbist riisipakil, mis pärit Indo-Hiinast. Petetud unelus langes leebe loorina, imelise laviinina, tapva leebusena ta silmilt, need olid nüüd sügavalt salapärased, otsekui maetud.

Ma otsustasin, et ma kasutaksin ära oma võimaluse helistada. Ja kellele ma tahaksin helistada? Ma otsustasin, et ma tahaksin helistada oma naisele.

“Kallis naine, mida sa seal Stockholmis nii kaua ometi teed, kas see konverents juba ära ei lõpe? Tead, mul on nüüd selline asi, et mul on siin tekkinud situatsioon. Asi on nimelt selles, et ma olen lõbumajas. Ma ei tea ise ka, kuidas ma siia sattusin. Mul on jalgratas ka siin. Mul on veel kasutamata ärajooksmise õlekõrs, kuid ratas maksis üle nelja tuhande krooni. Ei, ma ei ole jälle joonud. Kuula nüüd rahulikult, asi on selles, et ma olen joonud ka, kuid asi ei ole selles, vaid selles, et mind on kardetavasti tabanud füüsiline, või mitte, ikka metafüüsiline seesamunegi... õige sõna on mul juba keelel, jaa: intoksikatsioon. Intoksikatsioonis võib olla asi. Mitte alkoholi! Mida sa sellest alkoholist kogu aeg igale poole segad! Metafüüsilisest intoksikatsioonist ma räägin. See on seesama haigus, millega Vene ajal kõik teisitimõtlejad hullumajja pandi. Saad sa aru, aga mul võib see nüüd olla päriselt. Tegelikult ka! See ei ole ohutu, see ei ole ohutu – näed nüüd ise, kuhu ma olen juba seeläbi sattunud – siia majja. Ja mul ei ole raha ka, et siit makstuna välja saada, saad sa aru, see on selline eliitklassi maja, ega siin ei võeta raha ette. Loomulikult ei pea sina neist asjadest midagi teadma, aga see siin võttis juba riidest lahti, ma tõmbasin korraks näpuga ainult üle, aga ma kardan küll, et see vist läheb juba ka maksu alla. Ma ei tea, ma ei tea, ma räägin ju sulle, esimesed sümptomid ilmesid eile Aristotelese kujul. Ja nahkhiired tulid siis juba iseenesest, ja selle tagajärjel olen ma siis nüüd siin. Ah, kui ma suudaksin ära seletada, mis seos siin on, siis ma saaksin vist kateedrisse, mitte palatisse, aga ma luban sulle jumala keeli, et kui ma sellest supist nüüd veel pääsen, siis ma võtan end kätte, hakkam ravima, ma võtan kohe karmi lõppfaasi, ma lasen endale hüpnotiseerida, et Aristotelesel on petrooleumi maitse. Ära sa märgi, ära sa märgi! Metafüüsilise intoksikatsiooni lõppjärgus tuleb ette ka seda! Just, otsest maitsemist! Ma loodan ka, muidugi, et asi nii kaugele ei arene, ma lähen otsekohe kinnisesse osakonda, parem karta kui kahetseda, aga ütle, palun ütle, mis ma nüüd siin praegu ometi pean tegema? Arvesta sellega, et midagi on siin valesti. Sest siin on kiikhobune. Aga lapsi siin ei ole, ja mul on tunne, et midagi on ka õhus. See võib olla must auk, see võib olla nõidus, see võib olla peapõrutus, see võib olla tellitav jõuluvana.”

Nojah, umbes sellise kõne mõtlesin ma võtta, kuid otsustasin siiski võimalust veel mitte kasutada, pealegi tundsin, et sa pakuksid kindlas-

ti sama lahendust, mille ma valinuksin ka ise. Pealegi, kas polnud su ettekanne just sel hommikul?

Ma valisin ise. Ma ütlesin: “Tegelikult mul oli tõesti nagu soov sind tellida. Aga mitte siin ja praegu, vaid jõuludeks, ja mitte selles kostüümis, vaid trafaretses Coca-Cola-punases. Pean silmas vanaks. Jõuluvanaks. Päris jõuluvanaks, pean silmas. Lapsele. Oma lapsele. Ta on viieaastane. Ma tean, et jõulud on alles, alles tüki aja pärast, pärast suve, jõulude ajal, aga arvasin, et pean varakult aja kinni panema.”

Mind visati välja. Sest see koll tuli uuesti üles ja Nahkhiir tegi ukse lahti, aga tema tiivad lebasid toolikorjul ja mu majanduslik olukord polnud sel ajal kiita. Et mitte öelda selges eesti keeles – lugu oli täitsa kirves.

Mingi kole tädi, kes mulle järele ei jooksnud, EI hüüdnud: “Lühidalt eluloost. Minu nimi on Viktoria Berjoska, tuntud kui vanduv (järelejätmatult) administraator. Rebin kontse varbaviskajatelt. Ja toimetan teatavasse kohta. Nii-öelda kindlasse. Samuti olen töötanud telektorina, kuid kahjuks keesid uudised üle ja ka hulluarstina jäin lõpuks ise hulluks, kirjanik olin ka, sain kuulsaks grafomaanina – lugeja ise näeb!”

Kõva jooks, neerupealsed löid lamenti, testiikul ka juba skandeeris, king oli paelaga kaelas, püksid kaenlas, särgil ainult ühes varrukas käsi sees (teist ei saanud panna, sest sel olid püksid (ja veel sokid ja teine king) – nagu öeldud – kaenlas), tuli takus, kevad, sirelid õitsesid.

“Oi, naabrimees, kust sa siis nõnna tuled?” küsis naabrimees.

Jõulud hakkasid lähenema. Aga Aristoteles ei ununenud, Nahkhiir rest rääkimata.

Nahkhiir suri enne jõule. Siis tõin ka ratta ära. Uks oli lahti ja sees oli keegi õnne nõudnud: pudelitelt kaminasimsil, klaasustega puhvetikapilt, pseudohiina portselanilt, kõigelt rohkem õnne oli keegi siin nõudnud siis, kui naine oli viimaks igaveseks läinud. Peast väga segane mees, Nitron Nuluniit, keda Nahkhiir oli hellitavalt kutsunud Põmikeseks, ise osutas mulle õues garaaži, kus mu jalgratas pandis oli.

Algul räägiti, et ta poos enda üles, kuid hiljem selgus, et ta oli aasta otsa kogunud antidepressante.

Lugesin nahkhiirte kohta kirjandust. Selgus, et nahkhiir pole ei tont ega inimene. Samuti mitte vampiir, kuigi tema liiginimedesse, ka tea-

duslikesse, on kõike topitud, isegi põrgut. Maxim avastas nahkhiirte kajalokatsiooni ja sai alaväärsuskompleksi, mitte enda pärast pelgalt, vaid inimese pärast endas. Kuni selle ajani tapeti ikka veel valdavalt üksiklaskudega.

Ta lapsele olid määratud mingid teised vanemad.

Kui jõulud viimaks käes olid, otsustasin ma, et valetada pole siiski ilus – selles mõttes, et kuidas see ratas mult ikka Supilinnas ära varastati ja kuidas ma selle siis ikkagi nüüd nagu üles leidsin.

Ja otsustasin naisele kõik ära rääkida. Nüüd siis rääkisingi.

Ta ütles, et sellist jama ei usu küll keegi. Ja mul, mis siin salata, on selle üle väga hea meel. Kohutavalt hea meel, nii hea, et unustan isegi, mitu korda pärast sõitu Aristotelese järele olen käinud vereproovi andmas ja kui kaugele mu haigus on vahepeal edasi arenenud.

Kohe tuleb päris jõuluvana.

Ja tal on kotis “Poetika”!

VILLU TAMME

Nimed asfaldil

Eesti Vabariigi kümnes aastapäev jääb väga kauaks meelde.
Striit õhtul helistas ja soovis sel puhul palju õnne.
Ta oli purjus nagu alati, ta oli rõõmus nagu alati,
naeris oma lagisevat naeru, mis jääb meelde elu lõpuni.
See jäigi viimaseks korraks, kui kuulsin tema häält.
Hommikul peksis sama vabariigi politsei ta surnuks.
Kuulge teie, mendid, mendid. Mõtelge, mida teete te.
Palun esitage dokumendid, et ma teaksin, kes tapsid minu sõbra.
Mendid, mendid. Palun esitlege endid,
et ma saaksin enne surma kirjutada oma verega asfaldile teie nimed.
Ei tea, miks on tavaliselt pollari sümboliks siga,
loom, kes ei tee heast peast kellelegi viga.
Eriti kõikuvale mehele, kel üle nelja promilli sees.
Mida mõtles see ment? Kas miski liikus tal kolba sees?
Me elame vabal maal, mitte politseiriigis,
kus mingid relvastatud vördjad hoiavad rahvast vaos.
Kuulge teie, mendid, mendid. Mõtelge, mida teete te.
Palun esitage dokumendid, et ma teaksin, kes tapsid minu sõbra.
Mendid, mendid. Palun esitlege endid,
et ma saaksin enne surma kirjutada oma verega asfaldile teie nimed.
President, sõdur, arst ja politseinik
on ametid, millest sõltub inimeste elu.
Arstiks igamees ei saa. Igäiks ei saa ka treialiks.
Kas politseisse pääseb iga narakas, kel on kõva rusikas?
Maksumaksja kindlasti on nõus vabariiki toetama,
et politsei saaks head palka ja igameest sinna ei võetaks.
Kuulge teie, mendid, mendid. Mõtelge, mida teete te.
Kas munder ainus on, mis eristab teid kurjategijatest?
Mendid, mendid. Teil palju tööd on ees.

Hulk inimesi elus on veel.
Kes on järgmine?

Number üks

Hommikusest peeglist vaatab vastu igaüks.
Maja number üheksa ja korter number üks.
Tahad olla parem, mitte olla nagu muud.
Tahad olla tugevam, tugevam kui muud.
Mustvalge maailm paistab värvitelekast.
Tahaks olla ise televisioonimast.
Näha kaugemale, sinna, kus on tulevik,
aga kahjuks kolmas silm on lühinägelik.
Tahad olla targem, palju rikkam olla ka.
Tahad olla abielus Ingrid Rüütliga.
Tavaline kuju oskab olla igaüks.
Tahaks olla parem, tahaks olla number üks.
Inimene põlvneb ahvist, lollist elukast.
Tahaks olla hoopis see, kes sündis Jumalast.
Meie ei saa olla number ühed sinu eest.
Me ei suuda leida üles sädet sinu seest.
Ela ennast surematuks, ela nagu lind.
Sa pole number üks, kuid siiski maailm vajab sind.
Mine vannituppa, pista kraani alla pea,
loputa sealt välja kõik see, mida sa ei tea.
Kui siis miski alles jääb ja teeb sul kolbas müks,
võidki olla kindel, see on mõte number üks.
Tavalisi mõtteid oskab mõelda igaüks.
Kunagi ehk pähe tuleb mõte number üks.
Kas sa oled parem siis või ikka igaüks?
Mees, kelle aadress on korter number üks.

Liha

Loomad ja linnud on minu sõbrad,
nad on tänulikud, et mina olen nende jumal,
keda teenida.

Mu sõber ei tea, et ma tahan teda reeta.
Kuni viimse viivuni ta ei tea, et ta on liha,
mõistusetu keha.

Tule, sõber, aeg on tulnud, aeg on anda otsad,
nüüd sa alles saad mind tegelikult teenida.

Tahan sulle näidata, mille nimel elasid
ja kui palju armastan ma sind surnuna.

Liha.

Kisun sinu ihu küljest lahti naha.

Jaotan su lihased eri liikidesse, sõber,
et leida maitsvamaid.

Ei taha sinu soolikaid, kuid tahan sinu maksa.

Võtan ka maitsta sinu suurt ja sooja südant
kartulipudruga.

Ma õgin sinu tapamaja ukse tagust hirmu,
ma vitsutan su kurbust ja viimse viivu viha.

See annab mulle jõudu vihata ja karta,
leida vaenlaseid ja veristada neid.

Liha.

Poen su putsi ligidale, venitan su nisasid,
nendest tasapisi purtsatavat sooja valget lima
õgilalt ma joon.

Ära vaata mulle otsa, vahi oma küna,
larbi oma solki, seni kuni veel sinu liha
on su küljes koos.

Notsu ütleb "röh" ja vissi ütleb "muu".

Rõõm tõmbab laiemaks kui vuntsid mu suu.

Kirves minu käes ja vesi minu keelel.

Sõbrad, tulge autosse, asume teele
tapamaja poole! Veristama teid!

Tahan süüa teie purustatud lihaseid,

kuni minu enda liha kellelgi on vaja.
Kuskil meie kõigi jaoks olemas on tapamaja.

Vägivalla muusika

Isane alge mu sisimas mul ütleb, et mul on vaja oma jõudu demonst-
reerida.

On vaja tappa, on vaja vallutada, et maailma paremini ära mahtuda.
Veel mingi alge on minu sees, ta ütleb, et soolikaist ja verest mul läheb
süda läilaks.

Ja ta ütleb, kas sa ei leia, et automaat seljas mudas roomata
on küll jube mehelik, kuid pole kuigi arukas.

Ja ta ütleb: "Sõdi, sõdi, sõdi selle eest, et sa ei peaks enam iial sõdima.
Ela, ela selle nimel, et ka su lapsed võiksid rahus elada."

Et enam kunagi kõrvu ei kanduks see muusika.

Sõjavälja muusika, vägivalla muusika.

Mul peas on aru, ja tema ütleb mulle: kui poleks sõdu, siis poleks
langenuidki.

Kõik elus oleksid ja saanud järglasi, ja meid oleks neli korda rohkem.

On vaja tappa, et reguleerida, et meid ei oleks siin ilmas liiga palju.

Sest meile meeldib, nagu teate, kontrollimatult paljuneda.

Seda räägib minu mõistus, aga mul on ka süda.

Ja süda ütleb: "Sõdi, sõdi, sõdi selle eest, et sa ei peaks enam iial
sõdima.

Ela, ela selle nimel, et ka su lapsed saaksid elada."

Ma tahan veeta kallima kaisus õhtuid teleka ees.

Ma tahan juua sõpradega õlut ja rahus teha tööd.

Ja tahan rahus võidelda selle eest, et maailm saaks kord paremaks
paigaks.

Ja üldse tahan, et minu elust oleks rõõmu inimestele.

Ei tahaks kuidagi, et mind kunagi mäletataks johmaka sõjasangarina,
kelle elu suurim tegu oli, et ta purustas kümne vaenlase kolbad
püssipäraga ja lõi ühele täägi silma.

Sõdi, sõdi, sõdi selle eest, et sa ei peaks enam iial sõdima.

Ela, ela selle nimel, et ka su lapsed saaksid rahus elada.

Vägivallast, mis mu sees, saab minu muusika,
et enam kõrvu ei kanduks vägivalla muusika.

Tont seda teab

Kas armastus on olemas või mõeldud lihtsalt välja?

Kas asi on tõsine või teeb keegi nalja?

Kas armastus on igavene, mööduv või lakooniline,
märg ja himu täis või selge ja platooniline?

Ema, ema, isa, isa, õpetaja,

mida teha, kuidas olla, kuidas suhtuda?

Sõbrad, tulge appi, võõrad, tulge ka,
ütelge, kas armastus on olemas?

Mida poisid tahavad? Nikku, nikku.

Mida pista tahavad? Munni, munni.

Kuhu pista tahavad? Vittu, vittu.

Miks nad seda tahavad? Tont seda teab.

Kas armastus on süüdi või võib ta olla süütu?

Kas tahaks teda lõputult või võib ta olla tüütu?

Kui sa ütled kellelegi "armastan sind",
kas meeles on siis hing või perse ja rind?

Mul on päris pohui, kas on nii või naa.

Mina tahan, mina tahan armastada.

Ema, ema, isa, isa, tulge vaatama:

olen suur hormoon ja hakkamööllama.

Mida plikad tahavad? Nikku, nikku.

Mida saada tahavad? Munni, munni.

Kuhu saada tahavad? Vittu, vittu.

Miks nad seda tahavad? Tont seda teab.

Mida noored tahavad? Nikku, nikku.

Mida saada tahavad? Munni, munni.

Kuhu pista tahavad? Vittu, vittu.

Miks nad seda tahavad? Tont seda teab.

Nikku, nikku, munni, munni, vittu, vittu.

Tont seda teab.

Kalamaja

ta on mees kes vett ei joo ja mees kes jala ei käi
tema oli täna purujoobes nagu tinavile
tema tuli mööda Vana-Kalamaja tänavat
roheline katusega bema oli temal täna
aga tuvi pani vedelama pasa tema pähe
ja ta pani bemaiga piki majavärvat
verisena Kalamaja tänavale vedelema jäi
vesi pole tema joogipoolis ega jala tema käi
ta on minu sugulane aga tema pole minu äi
verisena Kalamaja tänavale vedelema jäi
ninali ta vedeles ent samas ometigi püstipäi

HIRAM

MILLERI SILMARING AVARDUB

Jonesil oli kaubik, ühemehefirma, mis osutas puhastusteenuseid, ja totralt peenike hääl.

Milleril oli olnud paremaid päevi.

Ta pidi küsitlema naabreid ja tooma kellegi laipa tuvastama, polnud aga leidnud ühtki asjalikumat kui Jones – kuigi tuli rõõmus olla, et tollel ei paistnud keeldumiseks julgust jätkuvat. Kandist, kus ta juba mitmendat haruldaselt vähetulemuslikku töötundi veetis, polnud ta seni isegi kuulnud. Paar hiirjat tänavat äbarike majadega keset räämas aedu kössitasid kusagil aasia slummide ja sadama vahel, jättes kohatu, eksinud, peaaegu hirmul mulje. Päevasel ajal näis asukond koosnevast peamiselt aravõitu kassidest. Harvade tabatud kohalike käitumise järgi ei paistnud politseil sinnakanti kuigi tihti asja olevat. Vaist sundis Millerit seda veidi imeks panema.

“Olete te kindel, et te ei taha, et ma kaasa tulen?” küsis Jones eba-kindlalt. “Ta on... vähe omamoodi.”

“Ei,” ütles inspektor Lilo Miller mõnevõrra jäigalt, “teie ootate siin,” ja kõpsis mööda aiateeplaate maja poole, jättes Jonesi värava ette tammuma. Tal oli kõrini meestest, kes arvasid, et ta on oma tööga toimetulemiseks liiga noor ja liiga naine.

Teel tabas ta silmanurgast kerge liikumise ülemise korruse kardinat varjus, seejärel täheldas, et eesuksel ripub musta lindiga kanarbikupärg. Sisetunne kaldus arvama, et seda ust talle ei avata.

Lõppeks ükskõik. Vaevalt neil midagi uut öelda on, tema aga saaks siit veidigi rutem minema ja see neetult tüütu päev ükskord otsa.

Kellanupu vajutamise peale kostis kusagilt seestpoolt summutatud tirinat, ent see oli ka kõik.

Ta koppis kannatamatult ukseklaasi ja nõudis: “Avage, politsei.”

Aiast põõsaste vahelt sööstis välja rääbakas hall kassivolask ja kadus ümber majanurga. Teda pilguga saates märkas Miller kaugemal keset hõredat muru mingit veidrat lillepeenart. Läks lühike hetk, enne kui ta taipas, et tegu pole kalmistuküünaldega dekoreeritud kesise kiviktaimlaga, vaid need on kaks kõrvutiasuvat väikest hauda.

Ta järeldas, et määratlus "omamoodi" tähistab hullumeelsust, siis mõtles, et peaks uurima, kas raibete aedamatmine on siin üldse lubatud.

Vaikus kestis.

Suurt kasvu, ent kohmetu ja pehmeke Jones seisis aia taga pärast lõunapäikeselisel tänaval, kahvatud käsivarred vormitu musta T-särki varrukatest rippu, mustades teksades jalgade otsas naeruväärselt pisikesed valged tossud, ümmargusel näol murelik ilme. Ta polnud sõandanud isegi oma aja raiskamise pärast protesteerida.

Memmekas, mõtles Miller ja lasi veel kord kella.

Samal hetkel avati uks ning Miller jäi sekundi murdosaks suud maigutama.

"Juba kuulsin," ütles ukseava täitev tusase välimusega pikk vanamees. Tal oli tihke vene aktsent ning ühtlaselt sinkjashall ja sorakil karvakasv; paremat pupilli kattis piimjas kae. "Te küsite selle tüdruku järele. Kilpkonnaluukarva."

"Jah," ütles Miller mõnevõrra järsult, määratlust vaikselt imeks pannes. "Inspektor Miller. Ehk eelistate sees rääkida?"

"Miks see kastraat mu aia taga tolgendab?" urises vanamees taandumata. "Ei julgenud kaugemale tulla?"

Miller ei lasknud end Jonesi kõrvadele adresseeritud lisadetsibelliidest segada. "Jones nõustus mõne vajaliku protseduuripunkti täitmiseks jaoskonda tulema, ta ootab, kuni ma teilt paar küsimust küsin. See ei võta kaua."

Vanamees põrnitses teda, siis urahtas: "Tulge sisse."

Miller võttis protokollialuse ja küsis tema järel astudes: "Kuidas teie nimi on?"

"Serebrjannõi," ütles vanamees. "Te paistate siinkandis uus olevat."

"Nii see on," kostis Miller, täheldades, et oli end hallidest karvadest petta lasknud. Selja tagant ei tundunud mees vaatamata lonkamisele eriti vanem kui viiekümnene. Veel tuvastas ta, et teisel korrusel peab olema eraldi korter, sest kusagil majas tehti süüa (mis tuletas häirivalt meelde vahele jäänud lõunat), ent Serebrjannõi tagasihoidlikust köögist tuli ainult läppunud piima lehka, seda ukse irtakil kassiluugist ja tuuletõmbusest hoolimata.

Elutuppa jõudes pidi Miller pingutama, et oma näoilmet kontrolli-

da. Keset mustade lintide ja küünaldega leinaaltariks kujundatud kaminasimssi seisis kanarbikuoksakestest raamis hallikirju kõutsi portreefoto.

Serebrjannõi põrnitses teda ootaval ilmel.

“Minu kaastunne,” ütles Miller.

“See on Alan,” kostis Serebrjannõi. “Kaheksa kooselatud aastat. Aga ma ei raiska teie aega. Näha on, et teile peab seletama, kuidas siinkandis asjad käivad.”

Miller surus ohke maha ja tõi lagedale surnukuuripolaroidi. “Te ütlesite, et teate, mispärast ma tulin.”

Segavereline tüdruk laiade põsesarnade ja tühjusesse põrnitsevate roheliste silmadega oli täna juba mitmesuguseid reaktsioone tekitanud. Serebrjannõi silmitses pilti ja kehtas ainult õlgu.

“Mis tast ikka rääkida. Kurb, aga see ei üllata mind põrmugi. Noor, ilus, üksi ja uudishimulik. Midagi head polnud sealt loota, vähemalt siin igatahes mitte. Mis taga siis tehti?”

“Murtud kael,” ütles Miller, täheldades, et ka vanamehe terve silm on rohekat värvi, ning lahterdades selle huvitavaks kokkusattumuseks.

“Kunagi oli siin oas, kena ja rahulik,” pomises Serebrjannõi. “Ja nüüd? Geto.”

“Tõtt-öelda käsitleme me seda juhtumit praegu pigem õnnetusena,” märkis Miller halvasti varjatud tüdimusega. “On teil põhjust teisiti arvata? Kui lähedalt te teda tundsite; millal, kus, koos kellega viimati nägite, äkki panite midagi ravatut tähele?”

“Miks see plika teid nii väga huvitab?” küsis Serebrjannõi äkki vihaselt. “Kus te siis olite, kui Alan..., ma pidin kõigega ise toime tulema! Ja vanast Menkenist ma ei räägigi.”

Vanamees on püstihull, konstateeris Miller vaikselt ja ütles: “Kuulge, mul on väga kahju, aga nende juhtumite ajal ei töötanud ma veel siin. Kui te nüüd...”

“Olgu, olgu,” turtsus Serebrjannõi, ja nuuskas värisevate kätega nina, sinkjashallid karvad turris. “Lubasin, et seletan teile, mis olukorras me elame, ja kohe seletangi, ja teie ärge ülearu üllatuge. Hädad tulevad sellest, et meie, selle kandi rahvas siis, oleme oma tahtmisest sõltumata jäänud piirimaile, võimuterritooriumide piirimaile. Laviin on sadama pool, kirdes...”

Miller ohkas peaaegu kuuldavalt, enne kui katkestas: “Andke andeks, mis laviin?”

“Mitte mis, vaid kes Laviin. Küll te ta ära tunnete: suur valge ja väga agressiivne tüüp. Kullapalavik jälle on siit edelas, hüütakse ka Kuldseks Poisuks. Kollane muidugi. Ausalt, ma ei suuda öelda, kumb hüllem on. Kohutavad elajad, ja meist ei ole enam vastupanijaid... Kurat ja põrgu, kao välja mu majast!”

Röögatust saatis kõõgiukse suunas vihisev tuhvel. “See on su oma süü!” karjus Serebrjannõi Millerist mööda, “kuuled! Võtaks sind kurat, sa arg looder!”

Kostis mürtsatus, kui tuhvel seina tabas. Seejärel oli kuulda ainult Serebrjannõi astmaatilist hingeldamist.

Miller lubas endale pisikese kulmukergituse, sest pead pöörata oli nagunii hilja, ning tema kõrvade hinnangul polnud kõõgis kedagi. Ta poleks imestanud, kui selgunuks, et vanamehel on hallutsinatsioonid.

“Ma ei kannata teda,” pomises Serebrjannõi, “andke andeks, aga ei kannata. Me ülejäänud pole muud kui naised ja raugad, aga mis õigust on temal nii kuradi kasutu olla?” Ta nuuskas uuesti nina. “Võibolla olen ma ülekohtune, aga antagu mulle andeks, olen nõder ja vana, minu lahingud on peetud; mida see kaeblemine ikka enam teha saab.”

Miller kaldus tasapisi arvama, et ta raiskab juba ka iseenda, mitte ainult Jonesi aega. Ta kiikas korraks akna poole.

Jonesi polnud enam värava ees.

Kuradi kurat, mõtles Miller, ta siis ikkagi julges jalga lasta. Veel enam vihastas ta siis, kui märkas, et vanamehe seosetuvõitu halin hakkab nüüd, kus ta oli paar lauset kõrvust mööda lasknud, äkki oluliseks na kõlama.

“...tookord ma seda tüdrukut viimati nägingi, siis, siis tõtt-öelda läks ta vahele küll.”

“Kes?” küsis Miller.

“No Jones, noh.” Vanamees tegi grimassi akna suunas. “Läks Lavii-nile endale kallale ja ehmatas ta selleks korraks minema. Plika sai ainult natuke kriipida. Kaks nädalat tagasi. Ju siis teist korda ei vedanud.”

Miller vaatas aeda. Akna lähedal rohus seisis pontsakas must, valgete sokkide ja silmnäoga kass, ning jõllitas tupp. Miller ei teadnud

kassidest palju, aga see eksemplar paistis olevat ilmselges paanikas.

“Talle ei meeldi, et ma seda teile räägin,” ütles vanamees, kes oli tema pilku jälginud, surmtõsisel ilmel. “Me oleme siiani alati omal käel läbi ajanud, see on vana leping, ja paljudele siinkandis ei meeldi mõte teiesuguste asjassesegamisest, sellega peate te arvestama. Aga nüüd, kus laipu tekib järjest juurde, ütlen mina, Serebrjannõi, et niimoodi edasi enam ei saa, ja missis Menken on minuga nõus.”

Lilo Miller põrnitses ikka veel aias paigale tardunud kassi hirmust ümmargusi silmi. Elukas tundus kuratlikult tuttav. Kusagil Milleri madalast veresuhkrust hägustavas ajus urgitses ebameeldiv aimdus, et on midagi fundamentaalset, mis jääb talle taipamata.

“Missis Menken?” küsis ta.

“Te peate temaga kindlasti rääkima,” ütles vanamees. “Hindamatu mõistus. Ta on juba kaks juhtumit lahendanud, Alani ja vana Menkeni omad – jah, me teame, kuigi me midagi teha ei suuda. Loodetavasti ei pea teile selgitama, millisesse ohtu see meid asetab.”

“Või nii,” ütles Miller automaatselt, aimates koitmas lahkumissette-
käänat. “Ja kust ma ta leida võiksin?”

“Juba tulen,” ütles veniv vanamutihääl hämarast esikust. “Te andke mulle andeks, kullakesed, pealtkuulamine on üks väheseid rõõme, mis mulle veel jäänud. Ja preili peab mu välimust vabandama, kuna ma ei saa kahel jalal enam hästi trepist alla.”

Miller pööras ringi. Esikust tatsas tema poole naeratav põllega ülekaaluline šimpans.

“Kui te mõlemad nüüd üles tuleksite, pakuksin ma teile teed ja kooki,” ütles see. “Ja siis me võiksime neid asju natuke arutada. Vana sinine venelane üksi ei jõudnud vist niikaugelegi, et politseipreilile lihtsalt öelda, kelle linnaosaga tegemist on?”

Lilo Miller vaatas rääkivat ahvi, siis akna taga kükitavat kass-Jonesi ja viimaks pikalt sinakashalli karvakasvuga Serebrjannõid kamina ees. Ta peas oli tunne, nagu ütleksid kõik ta ajurakud kõrvulukustavas kooris “ahhaa”.

“Vene sinine,” pudenes üle ta huulte.

Serebrjannõi selg läks sujuvalt sirgu ja vurrude alla ilmus rahulolev muie. “Et paistab, jah? Paberitega.”

Vana šimpans kõkutas heatahtlikult naerda.

Ma peaksin karjuma ja ära jooksuma, mõtles Miller. Jumala eest.

Selle asemel ütles ta oma tavalise külmaverelisusega: “Vabandage,” ja kobas käekotist piriseva telefoni.

Bartletti hääl oli summutatud ja kiirustav. “Kuule, siin toimub midagi. Esiteks tuldi surnukuurist pröökama, et keegi on sokutanud laiba asemele surnud kassi. Teiseks, nagu see üksi poleks piisavalt imeplik, kukkus Compton seda kuuldes näost ära, hakkas kokutades küsimusi küsima, ja kui teada sai, et sa hommikust peale selle plika järele kuulad, tormas oma kabinetti helistama. Asi on nii tõsine, et Blackmore lendas peakorterist sekunditega kohale. Kohe saad kõne, ma arvan.”

“Aitäh,” kostis Miller, ja katkestas, kuuldes, kuidas Bartlett pärib: “On sul aimu, mis...”

Serebrjannõi ja missis Menken olid murelikke pilke vahetanud ja põrnitsesid talle otsa.

Miller põrnitses vastu.

“Leping,” ütles ta siis, “et... eee... libade asjad ei puutu inimestesse, jah? Aga keegi, kes laibast teadis, helistas?”

“Mina,” vastas ahv noogutades. “Et keegi tuleks.”

“Meil on abi vaja,” pomises Serebrjannõi.

Telefon Milleri peos hakkas uuesti helisema. Toon tundus tungivam kui enne.

“See ei meeldi mu ülemustele.”

Vana šimpans laiutas käsi. “Muidugi, aga kui väga nemad teile meeldivad? Keegi pole öelnud, et see peab neisse puutuma.”

Telefon pirises. Miller seisis keset armetut hämarat elutuba ja vaatas ühe otsast teise otsa. Siis tõstis ta telefoni aeglaselt kõrva juurde.

“Miller kuuleb.”

“Kui kaugel ülesandega olete, inspektor?” küsis Compton tehtult tõisel toonil.

Compton. Nõmedad ülesanded, lõputu kamandamine, alahindamine ja igavus. See kõik ei meeldinud Millerile põrmugi.

“Lõpetamas,” teatas ta stoiliselt.

“On teil midagi kahtlast silma jäänud?”

Miller vaatas ahvile otse silma, öeldes: “Ei, paistab olevat puhas õnnetusjuhtum. Naabrid ei ole ülearu abivalmis, aga leidsin ühe, kes

on valmis tuvastama tulema...”

“Ei, seda pole vaja,” katkestas Compton ebakindlalt. “Ära too kedagi ja hakka ise tulema, kuuled?”

“Miks?” küsis Miller kiuste. Telefonis tekkis paus ja kostis mingit rabistamist.

“Inspektor Miller,” ütles siis Blackmore, hirmuäratav Blackmore, kes Milleri karjääri jooksul polnud veel kordagi isiklikult tema poole pöördunud. Hääli oli nagu tulisel pannil sulav või.

“Te polevat loll. Kui teil on potentsiaali, nagu väidetakse, ja te plaanite seda ka rakendada, siis lõpetage pärimine, tulge tulema ja unustage, et te seal iial käisite. Saite minust aru?”

“...Oletame,” kostis Miller.

“Teil on veerand tundi tagasi jaoskonda jõudmiseks.”

Miller ei kartnud Blackmore'i ja tal oli kõrini.

“Kuulge, mul on autoni kümne minuti tee,” ütles ta külmalt. “Kui te mulle midagi seletama ei vaevu, siis püsige vähemalt oma nõudmistega mõistuse piires.”

Teisel pool tekkis hetkeline vaikus, siis ütles Blackmore: “Kakskümmend viis minutit.”

“Juba parem,” vastas Miller, katkestas, vaatas kella ja aknast välja, teisele poole tänavat, kus seisis tema auto.

Hirmust turris Jones istus löödud ilmel rohus. Serebrjannõi roheline silm säras. Šimpans silus põlles, näol lai ja südamlilik naeratus.

“Kutsuge ta sisse,” viipas Miller peaga akna poole, “teda võib veel vaja minna. Siis rääkige kümne minutiga, mida ma teie arvates teha saan. Ja loomulikult oleksin ma väga tänulik kiire tassi tee eest.”

KADRI KÕUSAAR

Baba

väikse tervituse sul saadan
siit linnast
täis kuldpaalesid ja losse
kõik on Baba algul valmis mõelnud
siis ta mõtles rahale
ja raha Sai
Baba tegi kohe koolid haiglad

alleed täis plakateid
ego gets and forgets
love gives and forgives
ja tuhat tulist! – mis ma näen! – loomulikult on ju
nii
et truth is more fundamental than atom
ja
kas pole lohutav
et we don't get what we desire
we get what we deserve
nende plakatite penetratsioon
viskab
üle
tsensuuri
selle lause:
tükk tüki haaval otsustasin teha head ja kulda.
Kas nii Ta mõtleb?
Ei, meie – alamad –
ka tantra all
ei püüa kinni

kuis mõtleb tüüp
kes teise sõja ajal
sudis sirgeks paarkend tuhat vigast.

igal paaril sammul palju sarides vanemaid kaunitare,
kerjuseid, tumedaid, hirvesilmadega lapsi, ohtralt
mangosid ja kirevaid lilli, ning kahe eesti krooni
eest
peamassaaži

selline on Baba linn

Baba ise juba 76 auaastat täis
umbes kümne aasta pärast lõpeb
ta ajutine meie
planeedi külastus
seniks näitab ta
end iga päev
paarkümmend
minutit oma templis oma torujas apelsinjas rüüs
sinna järjekorda kolm tundi varem ma ei lähe
ei viitsi
teda lähedalt ei näe
mitte kunagi
näen kaugelt
lähedalt näen suuri
prussakaid ja

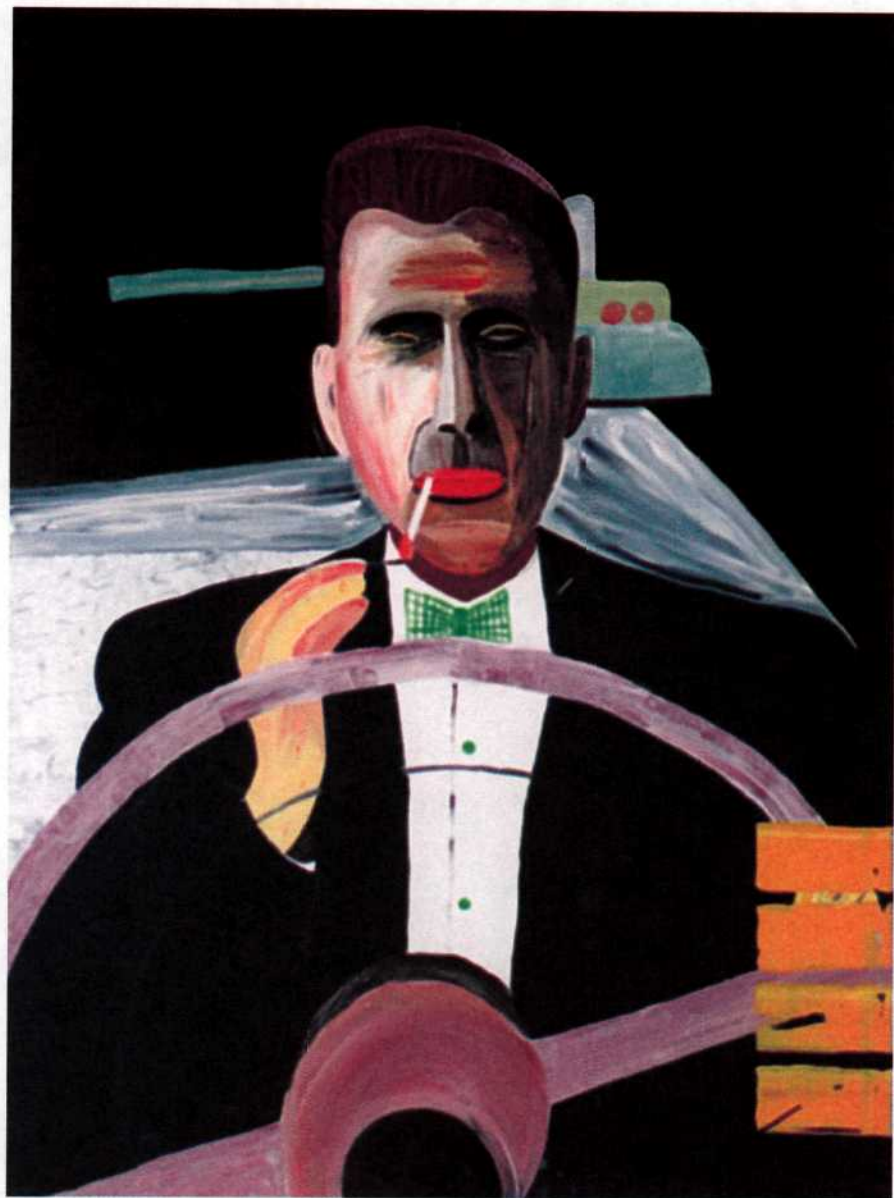
sai ram

täpselt kell kaksteist öösel
kõlab üle terve Sai Baba linnaku
päris valjult lallabaiks
Mission Impossible
tunnuslaul

AUGUST KÜNNAPU.

—
Hambaarst E. Ruven oma tööpostil.
Akriül, vineer. 140x100 cm.
2001.

AUGUST KÜNNAPU.

—
Humphrey Bogart (Maskita).
Akriüül, lõuend. 150x115 cm.
2003.

Väike Prints

– Kuhu sa kadunud oled, mu arm?

– Ma olen su põuetaskus, kallis,
ja kargan siit välja niipea, kui keegi tüüp
sind isakalt-isekalt puutuda julgeb –
siis ma kargan välja ja urisen tigidalt.
Sipelgad, lõppude lõpuks, ju ei alistu.

– Mmm...

– Oot, ei lõpetanud ole ma veel,
poeksin selle tüübi kõrvast sisse
ja laseksin seal liugu
sinu jaoks ma olen kõigeks valmis
olen sinu prints ja printsess
poolhele pooltume
poolnaine poolmees
poole väiksem kui su eelmine fänn
nagu väiksemaks ehk paremaks tehtud mobiil
minus ühendub ja täiustub
kogu musta muusika pärand –
Little Richard, James Brown, Marvin Gaye –
kõik elavad minus
ja fangivad sulle
kuidas aga soovid –
pehmelt
või arhetüüpselt mehelikult,
nagu siis, kui Stevie Wonder karjub!
me bluus pühib soulihäälselt ära sinu taaga
ja pole nii, et tulime siin lööma üksnes nootidega
ka sõnu otsitud ja väänatud on on.
kuna minul, mitte nagu sinul,
taskus abimeest ei ole,
käisin etimoloogi nõul

et iga laulu sõna oleks
õige ka sõna tagant
veel ma tegin sada kätekõverdust,
sest etümoloog ei uskunud, et ma seda suudan.

– Shanti, shanti
rahu, rahu, mu rüütel
enne ööd sa ära väga erutu!

– Ei saa ma parata, et erutun,
kuigi hellitada lubad sa mul ainult
sektorit oma lõua ja rindade vahel.
Seal breigin salalikult nagu kurikael
sinu kuri kael ju suudlusi ei tagasta.
Kahjuks mu enesevalitsus
juba on kui Ganges, mis kannatab.
Ei kõlba ju öelda,
et Gangesega tegelikult
kõik on ammu läbi,
et pühast voolusest
on alles ainult pisikud ja hais.

– Shanti, taskutera,
sina minu südamele
igas mõttes ikka asud kõige lähemal.

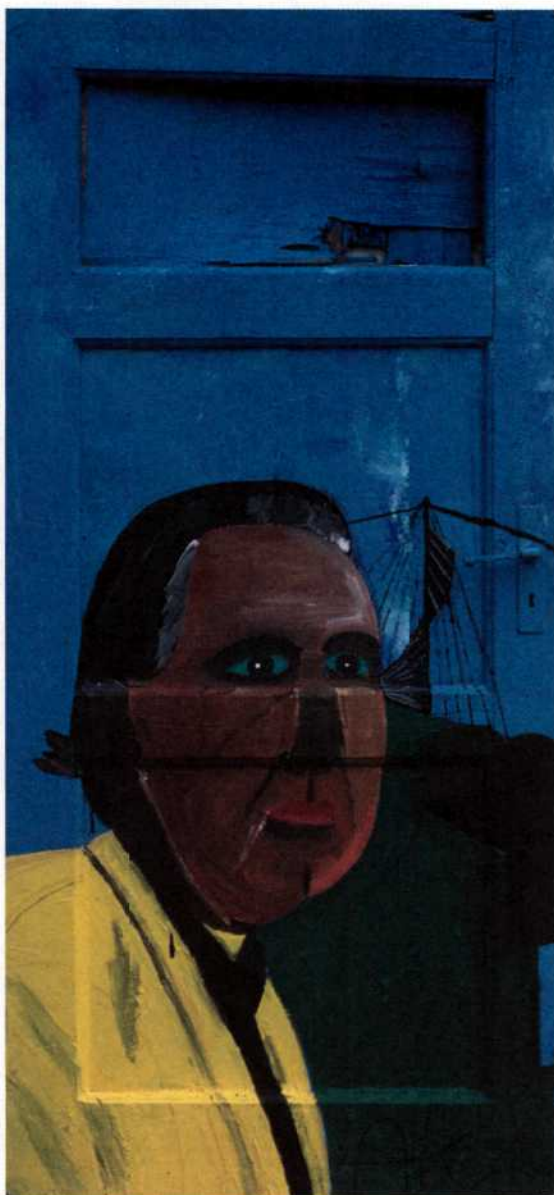
– Olgu, loodan Gangestunult
et sa ei valeta
ja et me kord ka abiellume.
Meie pulmas püramiidses kirikus
gospelkooride konkursi võitja
laulab nii et kedagi
ei pea ma oma alahelis
parandama.
Pulmaööl
kui Sirius

AUGUST KÕNNAPU.

—
Hans Scharoun (sarjast "Arhitektide portreed").
Akriüül ukseel.
2002.

AUGUST KÜNNAPU.

—
Bruce Goff (sarjast "Arhitektide portreed").
Akriiil uksel.
2002.

see ere ematäht
Orioni kokku liidab Kuuga
lahutan ma sinust
neitsite ühisomandi.

Siis sa alles näed
kuidas ma paisun.
Mu riist on suurem kui mina
nagu jaapani multikates
kaheksajalgade riistad on
alati erksamad värvi ja suuremad
kui kaheksajalad ise.
Ainult et mina ei ole vägivaldne,
olen tähelepanelik ja õrn.
Kui väljas tibutab vihma ja kõik on sinihall,
sosistan ma sinu ripsmeteale:
"Täna on see päev, mil ma tahan
narritada kogu maailma,
aga hiljem, pärast kella viit,
teha hästi palju head.
Auväärt preili
selles ettevõtmises
minuga ehk ühineda võiks?"

FAGIRA D. MORTI

Grande Reserva

Aeg kõnnib lapsekingades! Ta kuulus
unustusteopium on liisund lahjaks
limonaadiks. Kus on, kus on ta
paljukiidetud kõikeparandav
vastumürk? Ma tahan

elada, ma tahan

elus olla

ja

südame

ma

tahan

lasta

vabaks,

las

olla

ta

mürgina

külm!

Las

litsina

lustida,

piinata

prassida,

las laulda lohakaid laule!

Aeg kõnnib lapsekingades. Kui kaua
ma ootan? Kui kaua ma mäletan Su kahvatut nime?

AUGUST KÜNNAPU.

—
Zaha Hadid (sarjast "Arhitektide portreed").
Akriüül uktsel.
2002.

AUGUST KÜNNAPU.

—
Tadao Ando ja Le Corbusier (sarjast "Arhitektide portreed").
Akriül ukseel.
2002.

Ei ole õnnelikke lahkumisi, ei rahulikke jumalagajätte.

Ja leina pole antud eluajal ette leinata. Küll tahaks

tagantjärgi ärkvel olla kõik magatud tunnid,

silma vaadata kõik mahalöödud pilgud,

välja öelda allaneelatud sõnad,

kinni püüda kiirustava

südamepeksu,

lõpuni

minna

ja

lõpuni

minemata

jätta,

mõtteid

lugeda

ja

soove

täita,

ümmardada,

kummardada,

hoida,

hoida,

hoida.

Ei ole õnnelikke lahkumisi, ei rahulikke

Jumalagajätte. Ja leina pole antud eluajal ette leinata!

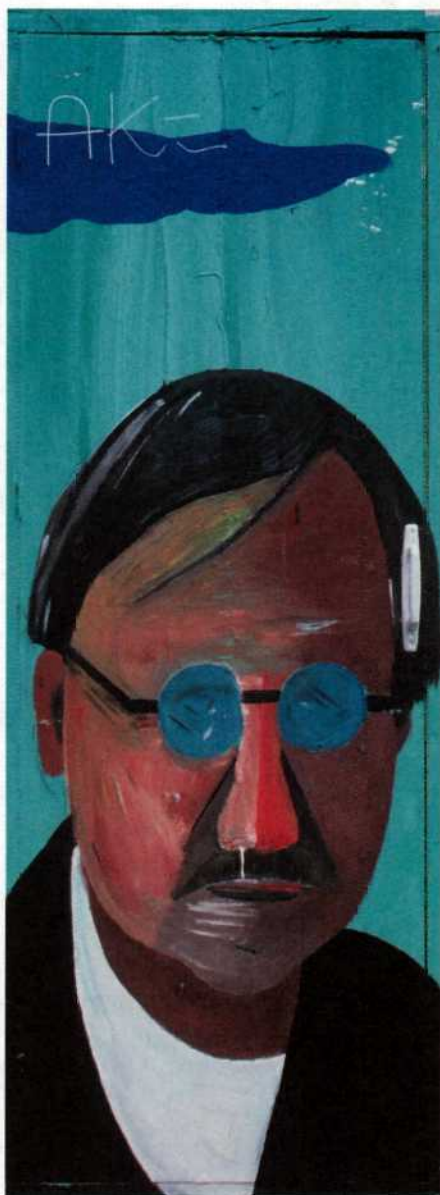
Oh
jah,
nüüd, mil sa oled läinud, ei või ma enam
rahulikult magada! Mul on tunne,
et mida kõike ei või
ma enam
teha
kui
sind
ei
ole,
ma
ei
tohi
korrata
neid
aegu
üksi!
Sinuga
koos
on
kadunud
roosmariin,
valge šokolaad
mee ja pähklitega,
pimedad ööd ja viirukiküünlad,
kõige odavamad sigaretid, õhevil kevadeootus...
Vaid magamata hommikud on sama teravad kui varem.

AUGUST KÜNNAPU.

—
Konstantin Melnikov (sarjast "Arhitektide portreed").
Akriüül uktsel.
2002.

AUGUST KÜNNAPU.

—
Nicholas Grimshaw (sarjast "Arhitektide portreed").
Akriüül uksel.
2002.

HANNO SOANS

VÖLURI TAGASITULEK

Asjaolude kokkulangemise tõttu sai käesolev artikkel alguse Apollo raamatupoe kohvikust. Kirjutasin raamatupoe seinalt mõnede tööde nimed, mis räägivad iseenda eest, osutades süžeealahendustele, mis on organiseeritud nagu album vanade fotodega, nagu elu edetabelid Nick Hornby samanimelisest raamatust:

“Kiikumas. *Hommage à N. Jarošenko*”

“Mudellennukite võistlus. *Hommage à Samuil Adlivankin*”

“Vesivõimleja nr 1”

“Külmunud vesivõimleja”.

Ka kõige jaburama mõttekäigu – olgu see siis vereloigus kükitav kassipoeg või mõni *squashimängija* Uus-Meremaalt – vormistab Künnapu mitte ainult kui imaginaarse fantaasia, vaid ühtlasi ka kui olupildi. Just nagu oleks kõik, mida ta silm välja valib, ühtlasi talle midagi argist ja enesestmõistetavat. Teda ei huvita uudised, vaid elulaad, ilu, sport, mood, arhitektuur, meditsiin, toit, raamatud, muusika ja puhkamisvõimalused. Teda huvitab see, “kuidas need maailma asjad on”, ja veenev pilt sellest. Ta ripsutab häbenemata tiiba sentimentaalsusega, mis laseb popkultuuri imagoloogial kaaperdada ükskõik kelle isikliku elu, kuid võõrutab end siis sentimentaalsusest julgete värvilahenduste abil. Ta kogub oma motiive nagu hamster ja jälgib oma ümbrust kilavi silmi, nagu Kondase “Maasikasõoja”. Ta on

piisavalt veider tüüp, et kõik, mida ta pintsliga puudutab, muutuks paratamatult tema autoportreeks, nii nagu Rein Raua autoportreeks võiks olla tema raamaturiil ja Kiwa autoportreeks tema plaadikast.

“Kiikumas. *Hommage à N. Jarošenko*”. Maali jõulistes sinakaslillades toonides foonile, millel on abstraktsele ekspressionismile omast enesekehtestust, veel lõpuni segamata värvide ülbet iseolemist, on sattunud üks ajas, ruumis ja representatsioonimaatriksis äraeksinud paarike, üks kassakas ehmunud noore naisukesega kiikumas hiigelsuurel agregaadil, papaaha kuklas, nägu punane peas, rohetav vunts uhkelt taeva poole püsti. Maalis ristuvad 90ndate Briti popi võtmes *bad painting* ehk *new neurotic naivism*, ravipiltide hea enesesseusk ja piltpostkaardikoguja siiras ja sihipäratu huvi leitud motiivide vastu. Muidugi oleks minu asi kirjutada midagi ka kellestki N. Jarošenkost, kuid mulle tundub, et see maal toimib pigem nii, et meie teadmised jäävad paratamatult tagaplaanile ja oluliseks saab ahaa-elamus, imestamine selle üle, et meid on sellise pildiga kokku viidud, pildiga, mis on paratamatult võõras kogemus.

Üks Künnapu lemmikuid, Paul Auster, on romaanis “Kuuloss” loonud jõuka pimedad

vanamehe tegelaskuju, kel nimeks Effing. Raamatu peategelane töötab Effingi sekretäri ja saatjana, ülesandega kirjeldada talle nähtavat maailma, millest ta oli ära lõigatud, ja äratada see tema jaoks ellu sõnades. Järgnev dialoog juhatab sisse ühe põnevaima lõigu, mida kaasagne kirjanudus eales on maalikunstile pühendanud:

“Blakelock,” sosistas Effing, just kui piüides oma tundeid tagasi hoida. “Ralph Albert Blakelock.”

“Ma kardan, et ma ei ole tast kunagi midagi kuulnud.”

“Kas sa siis maalikunstist mitte midagi ei tea? Ma arvasin, et sa oled haritud poiss. Mida kuradit nad sulle õpetasid selles sinu uhkes kolledžis, Härra Nina-tark?”

“Mitte just kuigi palju. Igatahes mitte midagi Blakelocki kohta.”

“Ei nii see ei lähe! Ma ei saa sinuga edasi rääkida, kui sa mitte midagi ei tea.”

Võime vaid imestada, kuis Auster kupatab oma peategelase Brooklini muuseumisse Blakelocki “Kuuvalguse” ette ning veab lugeja temaga koos läbi kuue järgneva tiheda tekstilehekülje endaga kaasa mööda kujuteldavat kuuvalgusmaastikku, mida me pildina muidu vaevalt et enam üldse märkaksimegi. Me võiksime küsida, kuidas ta seda teeb, kuid jätame selle küsimuse Künnapu maalide jaoks. Austeri intriig on selles, et Effing, pime mees, õpetab meid pilte vaatama nii, nagu näeksime neid viimast korda. See riitus on jäänuk neist aegadest, mil iga maal oli veel

kordumatu ime, mida ei saanud piltpostkaartidena põuetaskus koju kaasa võtta. Walter Benjamin osutas sellele, Paul Auster oskas sellest kirjutada tundlikumalt kui keegi teine. Küsimus on selles, kuidas peaksime tänapäeval, olukorras, kus me isegi muuseumis kipume vaatama vaid neid pilte, mille reprodid me juba kusagil näinud oleme, lähenema veel ühe noore kunstniku maalidele? Nagu Auster, kes hoiab lugejat lõa otsas oma tekstuaalsete mängudega, üritab ka Künnapu oma vaatajat narrativsete skeemidega paeluda, õnge võtta.

Mis asi see siiski on, mida me Künnapu maalide juures vaatama jääme? Mille poolest on tema pildid erinevad või erilised? Kõige olulisem, mida suudan välja tuua, on:

a) iseteadvus, millega ta värvi ja fiilingut esiplaanile seades oma piltide lähematerjalist, milleks kahtlemata on fotod ja filmikaadrid, reipa süüdimatusega üle käib; sellega, et tal ei tule pähegi foto kui domineeriva meedia ees lipitseda, on ta eesti kunstis pretsedenditu;

b) fabuleerimisoskus – see, kuidas ta püüab meie tähelepanu erinevate jutustavate elementidega;

c) meediarealism – see, kuidas ta kasutab ekraanidelt ja ajakirjadest läbi jooksvate piltide peaaegu maagilist veenvust, valib ühe kaadri või motiivi esindama loendamatul arvul omasuguseid pilte;

d) see, et ta tõepoolest – ma ei suuda seda iialgi ära imestada – usub heade piltide ravivat jõudu.

ALARI LINDROOS JAANUS ADAMSON

SISSEJUHATUS ÜHTE SUURDE B-SSE

“Tekst on alati sõnasõnalises mõttes
paradoksaalne.”
Roland Barthes

Lugemisviis: ihalemine

AL: Hiljuti ilmus meil tõlkevalimik Roland Barthes'i kirjutistest; ei saa sel puhul teisiti, kui meenutan üht hetke umbes aastast 1989: tulin ülikooli peahoone vasakpoolsest tiivast ja nägin, kuidas sina, M. K. ja ehk veel keegi seisate “kella all” ja lektor T. H. seletab teile midagi; kui liitusin seltskonnaga, sain aru, et jutt oli tõenäoliselt alanud – nagu ikka – mõnest möödaminnes pillatud küsimusest või lihtsalt tervitusest, kuid kujunenud – nagu ikka – T. H-le omaseks kiirkõneliseks, kuulipildurlikuks monoloogiks, sedapuhku Barthes'ist; ei mäleta sest paraku muud kui üht lahenduslikuna – nii nagu pinge, noh, mõttepinge võib laheneda äranime-tamisel – mõjunud lauset, mis mind pikalt kummitama jäi: “Postmodernism on lugemisviis”; selline napp formuleering tundub siiani olevat üheks parimaks Barthes'i-kõneluste kokkuvõtteks, lõpp-punktiks, kuhu välja jõuda; kuid samas – hetkel tundub “lugemisviisi” rõhutamine hea lähtekohana Barthes'ist rääkimise alustamiseks.

JA: Sobiv meenutus, midagi iseloomu-likku tollest ajast: rääkida Barthes'ist

“ametliku” õppetöö vaheaegadel, mujal kui loengusaalides või seminarides; ilm-selt on see nüüd Tartuski teisiti – Barthes on ju kõigi maade kirjandusõppurite jaoks üks kanoonilisemaid ja idoliseeritumaid teoreetikuid, üks värskemaid versteposte kirjandusmõtte ajaloos (silmasin hiljuti üht vastavasisulist käsiraamatut pealkir-jaga “Platonist Barthes'ini”).

Ise ma toda jutuajamist “kella all” ei mäleta, kuid too formuleering on muidugi tuttav – ühest postmodernismi definit-sioonide loendist, kus selle “autorina” oli ära toodud keegi John Mepham; seal öeldi täpsemalt nii: *Postmodernism is condition of reading*, seega asetati rõhk lugemisele kui teatavale – vaimsele, intel-lektuaalsele – seisundile, olukorrale.

Usutavasti põhjustas tolle “kellaaluse” jutuajamise Barthes'i venekeelne tõlke-valimik – palju mahukam kui nüüd ees-ti keeles ilmunu –, mis tollal poodidesse jõudis ja mida suure huviga loetud sai; esimene põhjalikum tutvumine Bar-thes'iga toimuski vene keele vahendusel ja mul on sest omi nostalgilisi mälestusi; needki haakuvad mainitud “lugemisviisi-ga” ja nagu sinugi mälestused – või nagu mälestused ikka – hõlmavad nad kohtade (ruumide, atmosfääride) ja kehade (asen-dite, paiknemiste) ajalugu, st kõike seda, mida Gilles Deleuze nimetaks “agregaa-diks”...

AL: ...nüüd viitasid sa kaudselt juba *ihale, mälestusele ihast*; Deleuze kasutas agregaadid mõistet ju ihalemise selgitamiseks: me ei ihale kunagi objekti ennast, ihaleme objekti kontekstis, objekti mingite kindlate asjaolude *ensemble*'is; näiteks kui ma ei suitseta töökohas mitte ainult nikotiini pärast, vaid ka ühe kindla koha ("suitsunurga") ja seal toimuvate kõneluste (mittesuitsetajate tagarääkimine, anekdoodid vms) pärast, siis ma suitsetangi agregaadis, ihalen agregaadis – ses mõttes on ihadel tõesti kalduvus "territorialiseeruda", n-ö voolata teatud kohtadesse...

JA: ...või siis "deterritorialiseeruda": ma võin ju näiteks tahta suitsetada – seksida, kõnet pidada jne – ka selleks mitte ettenähtud kohtades; või kõige lihtsam näide: mul võib tekkida himu minna ühest punktist teise otse, üle muru, mitte mööda asfaltteed; haljasaladele tallatud teerajad ongi "deterritorialiseerunud" ihade märgid, graafid; ühiskond – näiteks linnavalitsusena – saab need muidugi "reterritorialiseerida", muutes teerajad ametlikeks.

Tekstuaalsus/seksuaalsus

JA: Aga tegelikult, jah, tahtsingi rääkida ihast, *Barthes'i lugemise ihast*, ihalevatest lugemisviisidest – sõnastan selle just nii, sest Deleuze'i käsitlusest järeldub seegi, et me päris täpselt ei tea, mida me nostalgiliselt ihaleme, kas objekti ennast (Barthes'i) või konteksti, agregaati, kuhu objekt on lahustunud (noid aegu, noid kohti ja tundeid Barthes'i lugemisel).

Meenutan esmalt üht Ants Orase ma-nitsust; ta on kirjutanud: "Pool-seljakil või selili lugedes saab teosele tihti lähemale kui ettepoole kummaras, pliats käes tarkade ääremärkuste tegemiseks." Ta tah-tis rõhutada, et enne eritlema asumist tuleks anduda teosele võimalikult vabalt ja avatult ilma erilise pingutuseta – isegi ilma erilise füüsilise pingutuseta – aktiiv-seks analüüsiks ning kasutas selle ilmes-tamiseks näiteid kehalistest asenditest, hoiakutest, mis peaksid peegeldama vaim-seid hoiakuid.

Kindlasti kehtivad Orase õpetussõnad kirjandusteoste lugemisel, kuid esmakord-sel tutvumisel "teoreetilise diskursusega" pole see paraku nii lihtne või üldse või-malikki – siis kipub asi pigem vastupidi-selt minema.

Alustasin Barthes'i lugemist just nimelt laua kohal "ettepoole kummaras"; mäle-tan hiliseid öid ja ülikanget musta teed, igisuitsevaid sigarete kuhjaga täis tuha-toosis; mäletan neid nagu tüüpilisi hetki mõnest *film noir*'ist: hämaras klaustro-foobilises ruumis punktueerib ülekuula-tava nägu – lehekülgi, sõnu – väljapres-siv valgusring, õhus on vägivalda, lootu-setut visadust.

AL: Sest põhimõtteliselt ei paina *noir*'is detektiivide mitte ainult küsimus: *kes tap-pis?*, vaid ka: *mis mõtet on üldse elada?*

JA: Teine lugemiskogemus – kehalise, meelelise mälestusena – on aga täiesti erinev, vastupidine: märkasin ühel hetkel iseendalegi üllatuseks – n-ö avastasin –, et olin kolinud Barthes'iga diivanile, põ-randalambi hubasesse valgusringi; olin mõnusalt seljakil, täpselt nagu Oras oli soovitanud; võrdleksin seda rahuliku,

(teine)teisesse häirimatult süveneva armatsemisega mõnes buduaaristseenis.

AL: Ja mina kui sinu vana toakaaslane arvasin, et nii loed sa ainult Christie'sid. Muuseas, ma isegi mäletan toda Annelinna kolmetoalist korterit ja toda diivanit; mitu korrust allpool elasid tuntud kirjanikud H. R. ja V. A.; ja kunagi hiljem näitasid sa tolle korteri aknaid ja rääkisid, et nüüd on seal bordell – eemalt, õhtuhämaruses, kui lambivalgus läbi kumas, olid punased kardinad eriti kõnekad; diivanit nad ilmselt sealt välja ei visanud.

JA: Näen, et jõudsime akadeemiliselt territooriumilt (ülikooli “kella alt”) potentsiaalse bordelli territooriumile (“buduaarlikule” diivanile), ja see oligi vältimatu, me ei saaks sellest nagunii mööda; nimelt – need kaks tavamõistes ühildamatut “topost” sobivad hästi esindama kahte alget, telge, mille ümber pöörlebki kogu “kirjanduslik kosmos”, vähemalt Barthes'i oma: ühelt poolt intellektuaalsus/tekstuaalsus, teisalt kehalisus/sekuaalsus.

AL: Teatav kahetisus ilmnes ka sinu lugemisviiside kirjelduses, seal tulid esile ihaleva lugemise – või tegelikult mis tahes ihaleva käitumise – kaks erinevat palgepoolt: omastav ja vabastav, allutav ja ülendav.

JA: Nagu ütlesin, ei mäletagi täpselt, kuidas üleminek ühest agregaadist teise toimus, ilmselt hüppeliselt nagu kvantiteedi üleminek kvaliteediks; muidugi – alati on võimalikud ka tagasilangused, ajutised väljahüpped jms; igatahes, kui omastamise sadistlik-oraalne – st: läbinäriiv, hekseldav – faas õnnelikult läbitud sai, võis edasi juba ludinal neelata; muuseas, mul on sama häda nagu Anton Nigovil:

ma ei suuda vaikselt – ainult silmadega – lugeda, kipun sisimas sõnu kuuldavale tooma, ümisema, nagu lapsed seda teevad, artikulatsiooniparaat töötab alati kaasa; siit ka lugemise oraalset metafoori, kuid neil on loomulikult ka psühhoanalüütiline tagapõhi.

AL: Oraalsed või kulinaarsed võrdpildid on lugemisel üldse kerged tekkima; tean näiteks üht tüüpi, kes pärast mõne arvustuse või artikli läbilugemist tavatseb öelda, et see “toitis küll” või siis – “ei toitnud”.

JA: Muuseas, Barthes on ju kah käsitlenud sõnu kui toitu, kui sensuaalseid objekte; kirjandus oli tema jaoks seotud kehaga, meeltega – meelelisuse ja maitse avastamisega iseendas: keelt tuleb tunnetada keelega.

AL: Barthes oli ka see, kes näitas, et toit tähistab, edastab informatsiooni, et toidud ja toitumine kujutavad endast tegelikult kommunikatsioonisüsteemi.

JA: Kuidas lugeda kartuliputru? Mis on hamburgeri sõnum?

Diskursus: antihumanism

AL: Mainisid ennist diskursust, tõepoolest – see, mida lugedes *face*'ida tuli, polnud mitte ainult Barthes ise, vaid kogu “poststrukturealistlik” diskursus: erinevate mõtlejate/kirjutajate ühine mõisteline kontekst või kontseptuaalne sõrestik, ühiste postulaatide, teemade, käsitlusvõimaluste jms mõtteline kehend.

Kui Barthes kirjutab, et “kõige väiksemagi kirjandusprobleemi võti võib peituda vastava ajastu vaimses raamistikus”,

siis kehtib sama ka kriitikaprobleemide puhul, ka Barthes'i enda kirjutiste puhul; konteksti napp tundmine muutis need küll omajagu krüptilisteks, kuid samas erutavateks ja avavateks: mingite salapärase tähistajatena (*enigmatic signifiers*) andis "ajastu vaimne raamistik" endast alati märku, justkui paotades siit-sealt katteid oma suurelt valgelt ihult; lugedes oli pidevalt tunda tolle suurema *corpus*'e olemasolu ja Barthes'i kirjutiste – peaaegu, et parasiiitlikku – toitumist selle erinevatest organitest: marxism-organist, strukturalism-organist, psühhoanalüüs-organist jms.

JA: Kui toda vaimset tausta või raamistikku veelgi avaramalt võtta, siis – poststrukturealistliku "portaali" kaudu sisenes kirjandusteadusse antihumanism ja Barthes oli võtmefiguuriks.

AL: See "antihumanism" kõlas nüüd küll aplombikalt, see võib tekitada ju lausa õudseid assotsiatsioone; mõelda vaid, Barthes – ja antihumanist!

JA: Sel pole mingit pistmist ebainimlikkusega, vaid mõtlemisega "inimsuse" uutest vormidest ja võimalustest, piiramata end traditsiooniliste – teadvuse, soolisuse, seksuaalsuse jms kohta käivate – arusaamadega; radikaalsemal kujul tähendab antihumanism vastandumist mõtteviisidele, mis olid omased "klassikalesele" humanismile.

Ja samas – tõde armastavalt tuleks öelda, et too n-ö klassikaline humanism pole kunagi olnud nii üheselt, ebakriitiliselt ja naiivselt humanistlik, nagu antihumanistid näidata püüdsid, nad lihtsalt konstrueerisid õlgmehikesi, mida hea hõlpus ümber lükata; koherentne humanism ek-

sisteeribki vaid müüdina; tuleks rääkida erinevatest – isegi ühildumatutest – "humanismidest", kuigi nood erinevused jäävad sageli hoomamatuteks.

Kui asja tuumani minna, siis – eriti iganenuks ja vastumeelseks, nii moraalselt kui ideoloogiliselt, kuulutasid antihumanistid essentsialismi: olemuste idealiseerimise, olemuste metafüüsika; kuid iga sugune "klassikaline" humanism postuleerib Barthes'i sõnul: "kui inimajalugu natuke kraapida (...) jõuame väga kiiresti universaalse inimloomuse kõva kaljuni"; niisiis – vähemalt printsiibina – kehtib inimloomus humanismis mingi igipüsiva, iseendale transparentse antusena.

AL: Taolist ebaajaloolist metafüüsikat eitas muidugi juba näiteks ka Jean-Paul Sartre – prantsuse vaimuelu üks suurimaid mõjutajaid enne poststrukturealiste – oma eksistentsialistliku põhiteesiga "olemine eelneb olemusele".

Siin peakski kohe tõde armastavalt jälle lisama, et ka antihumanismil endal on erinevaid lähtekohti ja ajalugusid, terve rida traditsioone ja erinevaid mõtlejaid selja taga; ja nagu humanism, on ka antihumanism teatav konstruktsioon – kriitiline pilk näeb seda palju keerulisema ja vastuolulisemana kui redutseeriv pilk.

Aga, noh, muidugi on tollel 60ndate lõpul kujunenud (poststrukturealistlikul) antihumanismil, millest siin kõneleme, üsna kindel ühiste väärtuste paradigma, terve hulk "positiivseid" vastandmõisteid klassikalise humanismi mõistetele, näiteks: "kirjutus", "märk", "mäng", "iha", "tähistaja", "erinevus", "teisesus" jms.

Oidipaalsus/nartsissism

JA: Kirjandusteaduslikul areenil tähendas antihumanism vastandumist positivismile; viimane lähtus äärmiselt lihtsustavatest psühholoogismidest – “nagu kirjutaks kirjanik lihtsalt selleks, et *end väljendada*” – ning keeldus ülepea arutlemast kirjanduse “olemuse” üle, kuna eeldas Barthes’i sõnul, et “see olemus on igavene või teisisõnu loomulik, – et kirjandus *on endastmõistetav*”.

Kirjanduses pole aga midagi endastmõistetavat, alati tuleb kahtlustada “loomulikke”, n-ö tavamõistusele tuginevaid, tegelikult siis ideoloogilisi, müüdilisi käibetõdesid või – nagu Barthes ütleb – *doxa*’sid ja paljastada *paradoxa*’sid.

AL: Kuid asi polnud ainult “taustsüsteemi” murrangus, suures epistemoloogilises nihkes, mis seotud Nietzsche, Marxi, Freudi või de Saussure’i nimega; positivismi kriitikas tuleks ilmselt näha ka “akadeemia” järeleaitamist uut laadi kirjanduslikele praktikatele.

1959. aastal kirjutas Barthes, et viimasel sajal aastal (alates Flaubert’ist kuni Robbe-Grillet’ni) on kirjanduse põhiprobleemiks saanud küsimus: *mis on kirjandus?*; ja et on tähtis, et sellist küsimust ei esitata mitte “väljast”, vaid “seest”, kirjanduse enese piiridest (õigemini: piiridelt) – ja nii lõhenevat kirjandus oma sisimas metakirjanduseks ja objekt-kirjanduseks, vaatlejaks ja vaadeldavaks.

Ta on öelnud ka midagi sellist, et tupikusse jõudnud ühiskond – siin võiks lisada: milles kirjanduski on jõudnud end kompromiteerida – sunnib kirjandust iseendaga tõtt vahtima ja oidipaalselt küsi-

ma: *kes ma olen?*

JA: Kohe tuleb pähe ka üks oidipaalne vastus: *olen igavene isatapja*.

Kuid siin võiks meenutada ka Jacques Derrida – ühe näitena, kuidas poststrukturealistlikud suurvaimud sama teed käisid; ühes intervjuus katsus ta selgitada, miks kirjanikud, kellest ta kirjutanud on, näivad moodustavat suhteliselt homogeense grupi (eriti kui võrrelda neid teda inspireerinud filosoofidega): enamasti kas modernistid või keele ja konventsioonide ebatraditsioonilised kasutajad (Blanchot, Ponge, Celan, Joyce, Artaud, Kafka jt).

Kõigisse noisse kirjanikesse olevat sisse kirjutatud “kirjanduse kriitiline kogemus”, st: kõik nad toovad endaga kaasa – panevad oma tekstides tööle – ühe ja sama küsimuse, mis on iga kord ainulaadne, iga kord esitatud teisiti: *mis on kirjandus?* või: *kust tuleb kirjandus?* või: *mida peaks kirjandusega tegema?* vms.

Niisiis – kõik kirjandustekstid, millest lähtudes (mille poole, nimel, heaks...) Derrida kirjutatud on, opereerivad nagu selja pööramine (“nad ise ongi too selja pööramine”) kirjanduslikule institutsioonile; nad on tundlikud “institutsiooni kriisi suhtes, mis on enam kui kriis”, nähtuse suhtes, mida nimetatakse “kirjanduse lõpuks”.

AL: Kui asjale derridaliku rangusega läheneda, saaksime muidugi rääkida ainult kirjanduse “lõppudest”, mitte “lõpust”: kui miski on iga kord, iga autori puhul erinev, teisiti, siis tuleb ka “lõpp” alati teisiti, erinevalt.

Ja derridalik “kirjanduse lõpp” ei tähenda sugugi ainult seda, et teatud auto-

rite tekstid – või siis tekstid üleüldse – justkui lõpetaksid, katkestaksid osutamise muule kui iseendale; just nii sellest sageli aga aru saadakse – paraku rumalalt ja pinnapealselt –, kuna tekstide nartsissistlik (st: refleksiivne, spekulatiivne, metatekstuaalne) huvitundmine iseendi vastu viib paratamatult ka nartsissistlike – st: mis tahes tekstivälisust (*hors texte*) eitavate – tõdemusteni: teksti (diskursuse) ainus tõde on tekstuaalne (diskursiivne) tõde; kirjutuse ainus reaalsus on kirjutamise reaalsus jms.

Taolised tõdemused – nüüdseks juba ammu *commonplace*'ideks kujunenud – kõlavad nagu liialdatud, äärmustesse aetud variandid vene vormikoolkonna teoreetiku Viktor Šklovski väitest, et enne seda, kui kirjandus räägib muust, räägib ta iseendast; 20. sajandi algupoolel kirjutanud Šklovski jaoks tulenes see *literaturnost*'ist, kirjandusliku keelekasutuse spetsiifilisest iseloomust.

JA: Ka näiteks Gertrude Steini – kes peaks olema Šklovski kaasaegne – kuulus *zen*'ilik ütlus “roos on roos on roos” – mida on peetud ka üheks “modernismi” tunnuseks, ühtaegu nii geniaalseks, idiootlikuks kui müstiliseks – ei demonstreeri ju muud kui keele võimet olla lõputult enesekohane, ennastpeegeldav (*self-referential, self-reflective*).

Igatahes – kui asendada “roos” “nartsissiga”, tuleks Steini “geniaalsuse” põhimõte palju selgemalt esile: “nartsiss on nartsiss on nartsiss”.

AL: Seal tekib muidugi sama moment, mis igasuguste manamiste või maagiliste lausumiste puhul: nende saladuseks on ju tähistajate “ujuma” panemine (*floating*

signifiers), sõnade muutmine n-ö nullsümboliteks, tühjadeks puhasteks vormideks; ja paradoksaalselt just tolle tühjenemise – jaanundusklikult: “vakatamise” – kaudu saavadki nad šamaani (või poeedi) poolt lausutuna maksimaalse täidetuse, müstilise mõjuvõimu, omnipotentsuse.

Kuna taoline tähistamisprotsess – rõhutan: protsess, puhas protsessuaalsus kui selline – kannab endas tähistamise määratlematuid väärtusi, siis sobib see ideaalselt manifesteerima ka igasuguse seiskunud, tardunud mõtte või tähenduse kõlbmatust ning pole ime, et seda on peetud ka kogu kunsti, kogu luule – või mis tahes esteetilise uuenduse – ainsaks tõeliseks tagatiseks; iseasi on muidugi, et toda “uuenduslikkust” võib tajuda antikunstina, kirjanduse “lõpuna”...

JA: ...mida on ajalooliselt tõestanud ka too Steini “idiootlik” ütlus.

Lõpul ja algusel ongi kalduvus kokku langeda; ka Derrida on – küll pisut teises seoses – väitnud, et iga küsimus kirjanduse algusest, tema “algest” või lähtekohast on vahetult küsimus ka tema “lõpust”. Kirjandus algab lõpust.

Võimutus: asündeton

AL: Selle paradoksaalse “lõpust algamise” taga justkui kummitaks “igavese naasmise”, surma kui taassünni metafüüsiline kujutus, kuid jätkem see praegu, jätkem see kergeks “killuks” või kõrvalekaldeks; me ei taha siin ju ometi midagi “peale suruda”, sest – millal siis veel kui mitte Barthes'ist kõneldes katsuda harrastada võimutut kõnet, “kõnet, mis ei suruks

ennast peale: oleks pigem metoodiline mängupanus, *quaestio*, lähtekoht vaidluseks”.

JA: Võimuiha (*libido dominandi*) on peidus juba igas lõpuni öeldud lauses; igal kompositsiooniliselt terviklikul, suletud süntaktilisel struktuuril on kalduvus muutuda võimu instrumendiks, mõjuda ähvardavana, imperatiivsenä.

Barthes on öelnud: olla tugev tähendab eelkõige – öelda oma lause lõpuni välja; väljendades end ebaselgetes, ebatäielikes lausetes, mõjume võimutu subjektina, juba ette luuserina – seepärast ongi kogelejatel või nämmutajatel reeglina väga raske saada poliitikuks või õpetajaks.

Kuid võimutut kõneviisi taotledes ei saa muidugi kogelemisele lootma jääda; võimudiskursuse nurjamiseks, ülekavaldamiseks on Barthes'i järgi kaks vahendit: “kirjutamise puhul killustamine ja suulises õpetuses kõrvalekaldumine” – need peaksid siis aitama põigelda, ära pöörata “Isa” positsiooni eest, mis on alati surnu, tardunud topise positsioon.

Põhjalikumalt räägib ta sel teemal inaugurationsiloengus, kus katsub õnestada “õpetajate” – või peaks ütleva “õppejõudude”? – traditsioonilist autoriteeti ja (mõju)võimu; võimu, mis ei lähtugi mitte niivõrd teadmistest ja kultuurist kui ülikooliliku kõneviisi “fašistlikust” iseloomust: alati pigem monoloogiline kui polioloogiline, alati “seaduse poolel”, alati domineerida, allutada, korrastada tahtev.

AL: Kas ta mitte ei ütle seal lausa otse välja, et ülikooli diskursus on üleoleku diskursus? Samas nimetab ta muidugi keelt üleüldse fašistlikuks – ja vähemalt tollal (1977. aastal) mõjus see prantslas-

tele veel üsna šokeerivalt.

JA: Õppetegevuse põhiprobleemiks oli Barthes'ile niisiis: *kuidas esitada diskursust seda peale surumata?*; ja lahendused olid samad nagu *écriture*'iski: koherentsuse asendamine fragmentidega, trakteeeringute asendamine katkeliste seeriatega, lineaarsuse asendamine tsüklilisuse, pidevate kõrvalekaldumistega jms (nii saab kõneleja “ära pöörata enne seda kohta, kuhu teda oodatakse”); rääkimine ja kuulamine peaksid seejuures segunema, nii et õppetegevus sarnaneks “lõpuks ema ümber mängiva lapse edasi-tagasi sõelumistele – laps eemaldub ja naaseb seejärel, et emale mingit kivikest või riideräbalat tuua, piiritledes seega teatava rahuliku keskme ümber terve mänguruumi”.

AL: Mis sa arvad, kas meie praegused dialoogikatsed võiksid olla tajutavad barthes'iliku “mänguruumi” visandamisena või mõjuvad nad lihtsalt mugava tehnikana võimalikult paljude “huvitavate” mõtete fikseerimiseks ja kokkuvõimiseks (nagu üks toimetaja ongi kahtlustanud)?

JA: *Never mind*. Ma arvan, pole põhjust muretsemiseks, pole erilist vahet – kui tahta totaliseerimist edasi lükata, võiksime siin vabalt lasta käiku ka seesuguse diskursiivse “žanri” nagu “loendid”, “loetlemine”, mis ongi levinud võtteks paljudes postmodernistlikes kirjutistes.

Kõik (avatud) loendid vastanduvad ju eelkõige üldistamisele: üldiste ja lõplike printsiipide asemel pakuvad need erijuhumite, erinevate aspektide potentsiaalselt lõputuid seeriaid (näiteks: pomo on x, pomo on y, pomo on z...); sellised loendid võivadki olla harali kiskuvad kogu-

mid, kohtumispaigad asjadele, mida ei ühenda mingi sisemine paratamatus – neid ühendab loetlemine (siin ja praegu) kui selline; ja mingi põhimõtte või totaliseeriva printsiibi võimalus lükkub alati edasi, vähemalt teatud hetkeks – kuni järgmise remargi, repliigi, definitsiooni, kirjeni...

AL: Sellises tehnikas on siiski midagi kaunis libedat, kahtlast, sest – esiteks – teatud viisil implitseerivad kõik loetelud alati ka teatava printsiibi, üldistamise võimalikkuse.

Loendi retooriliseks figuuriks tuleks pidada asündetoni: sidesõnatust, sõnade või lausete rinnastamist ilma sidesõnadena (*tulin, nägin, võitsin*); kuid *asündeton* ei tähista mitte ainult (“sideme”) puudumist, ta esindab samal ajal ka – näiteks: mingi loogilise või põhjusliku – “sideme” olemasolu, mis siin ja praegu on lihtsalt tahtlikult kõrvaldatud, välja visatud; ta esindab niisiis midagi, mis jääb rippuma kuhugi õhku: mingit “seost” sealpool lihtlabast rinnastamist, kõrvutamist, kokku monteerimist.

Täpselt samuti pole ka loendid koherentsed või mittekoherentsed, nad töötavad mõlema võimaluse hämaras alas, ühtaegu luues noid võimalusi ja õõnestades neid.

Miks muutusid loendid nii popiks just postmodernismist kirjutajate puhul, kes sageli piirduvatki ainult erinevate nähtuste või tunnuste loetlemisega, püüdes tekitada põhimõttelisel “avatud” ridu? Põhjusiks pole mitte niivõrd “tõeliste” (“õigete”, “ehedate”) nähtuste puudumine või nende kontseptualiseerimise läbikukkumine, vaid pigem kontseptualiseerimise enda problematiseerimine, küsitavaks muutmine – ja see pole iseenesest veel piisav põhjus

“postmodernismi” halvustamiseks.

JA: Tundub, et mingil hetkel kas tekib või tekitatakse postmodernismist kõneldes alati kõnevoolu teatav tõkestus, tõke, seda nii tähistaja kui tähistatava tasandil; kõige täpsem, lihtsam olekski vist öelda, et postmodernism polegi muud kui too imelik – kontseptuaalne, diskursiivne – tõrksus, totaliseerimise, üldistamise tõrksus. Ei räägita mitte Kirjandusest, vaid kirjandustest jne.

Emakeha: *écriture*

AL: Tuleks nüüd tagasi lapse juurde, kes mängib ümber ema. Valdkonnas, nagu seda on õppetegevus ülikoolis, mõjub selline infantiilsuse ülistamine siiski pisut kummaliselt: intellektuaalne tegevus peaks meenutama lapse mängu, kes järgib vaid mõnuprintsiipi; Barthes räägib “Loengus” ka õpetusest kui fantasmaatilisest tegevusest, sest teadus saab “sündida fantasmist”: “Ma usun siiralt, et iga käesolevaga sarnane õppetegevus peab rajanema mingil fantasmil, mida võib aastast aastasse muuta.”

Millest selline infantiilsus ja fantasmaatilisus? Millest selline “lasteaed”?

JA: Siin, nagu igal pool mujalgi, kehtib selgitusena Barthes’i tunnistus: “Olen keegi, kes püüab alati väljendada teatavat marginaalsust.” Üheks tema “marginaalsuseks” paljude teiste seas oli muidugi tema homoseksuaalsus; Barthes’i puhul ongi üsna palju räägitud *gay*-kogemuste projitseerimisest teksti – üheks näiteks sellest on ka infantiilselt kultuslik suhtumine emakujusse.

AL: See joon iseloomustab paljusid

homoseksuaalseid loojaid; esimesena meenub muidugi Marcel Proust, kel kujunes samuti emakultus, eriti pärast viimase surma: pisi-Marcel jäi lõplikult ilma emme musist, mille ta lapsena magama ei suutnud jääda – selle ilmaoleku tõttu Proust üldse (tõsisemalt) kirjutama hakkaski, sellest tema “kadunud aegade” otsimine alguse saigi.

Ma olen ka kusagilt lugenud, et Proust suutis nautida seksi ainult lõbumajas ja ema pilt pidi seal olema.

JA: Barthes'il esineb lapse ja ema “intsestiline” mudel mujalgi; näiteks “Teksti mõnus” ütleb ta midagi seesugust: ükski objekt ei suhestu pidevalt naudinguga (*jouissance*), kuid kirjutajal on selline objekt siiski olemas: see pole keel (*le langage*), vaid keelesüsteem kui selline: emalik, maternaalne keel (*la langue maternelle*); ja seal edasi: kirjutaja keeleline tegevus seisneb mängimises emaliku – “kõneleva”, fantaasmaatilise – kehaga: ta ülistab, kaunistab ja tükeldab seda, et viia oma teadmised sellest kehast piirideni.

Niisiis, tegu on mänguga, kus homoseksuaalne poeg püüab taastada *chora*'t (Julia Kristeva tähenduses), st: somaatiliserütmilisel koodil põhinevat esmast – “semiootilist” – vahekorda ema kehaga; ta püüab ületada ilmaolekut, naasta aega, mil “sümboolne” (Jacques Lacani tähenduses) polnud nende “intiimsust” veel rikkunud.

AL: Kirjandusliku keele ülistamine pigem maternaalse – feminiinse, fertiilse – külluse kui paternaalse – fallilise, fašistliku – autoriteedina tähistab põhimõtteliselt ka tavapäraselt oidipaalsesse “kolmnurka” kuuluva ja seal oma kastree-

rivat fuktsiooni täitva isakuju kõrvaldamist (nagu Barthes'i biograafilises elus: ta kasvas ilma isata); mingis vähemalt hüpooteetilises ideaalvariandis peaks niisiis “taastuma” kirjutaja primaarseim nauding, tema esimene “tahe”: (kirjutava) keha ja (emaliku) keele sulandumine ilma isanimeliste (*Nom-du-Père*) – st: kastree-rivate, sümboolsete – piiranguteta: sõna saab lihaks, keha keeleks.

Väga hõlpsasti haakub siin Barthes'i kui homoseksuaalse kirjandusteoreetiku jutt feministlike naisteoreetikute jutuga “kehaga” kirjutamisest, *écriture féminine*'ist jms.

JA: Samas ei tohiks süüski nii väga kinni hakata seksuaalsetest sättumustest, anatoomilistest iseärasustest vms – *écriture féminine*'i jälgi on ju otsitud ja avastatud ka kõige kanoonilisematest mehelikest tekstidest, just nimelt sihiga kummutada naiivseid, automaatseid eeldusi anatoomia ja kirjutamisviisi vastavustest; loomulikult on siin taas mängus antiessentsialism, ühe või teise sugupoole essentsiaalsuse eitamine.

AL: “Naiseliku kirjutuse” puhul ongi minu meelet suuresti tegu “teoreetilise” ja – kindlasti – teadlikult alternatiivse positsiooniga: teadvustatud vabaduse (või tahtega) kirjutada õõnestavalt, kirjutada sellisel viisil, kirjutada sellest, mida ühiskonna sümboolsed (poliitilised, psühhoanalüütilised, kunstilised, metafüüsilised vms) süsteemid kalduvad tõrjuma, välis-tama, vaigistama, maha suruma; või kui Barthes'i tsiteerida: see on tahe kirjutada “vastavalt oma tahtmiste tõe”.

JA: Vastavalt oma tahtmiste (ihade) tõe: kas taolised fraasid ei esinda ka mingit “puhta” isekuse ideoloogiat – kui

muidugi puhastada nad teisiti-kirjutami-
sele, erinev-olemisele omistatud teoree-
tilistest ja ühiskondlik-poliitilistest väär-
tustest?

Jõudmaks sellise – “nietzscheliku” –
isekuseni pidi Barthes oma kirjanduskrii-
tilise karjääri jooksul üksteise järel läbi
uurima kolm küsimust:

1) *mida tekst tähendab?* (struktuuralis-
mielelne küsimus);

2) *kuidas tekst midagi tähendab, kui-
das tekst tähendusi genereerib?* (struktu-
ralismimeelne küsimus);

3) *mida tekst mulle, minu jaoks tähen-
dab?* (isekas küsimus).

AL: Lihtsustaks neid küsimusi veelgi;
esmalt huvitas Barthes'i: *mida me teame
tekstist?*, hiljem ainult: *kuidas me naudi-
me teksti?*

JA: On väidetud, et kõige originaalse-
ma, produktiivsema ja samas kõige dile-
tantlikuma panuse andis Barthes kirjan-
dusteadusse just viimastele küsimustele
vastuseid otsides – eks sõltu maitsest jms;
üht huvitab ema: semiootika, narrato-
loogia; teist huvitab tütar: esseistlikud
“striiptiisid”, enesepaljastused...

AL: ...mis meenutavad noid kahtlasi,
teisejärgulisi lõbustuskohti, mida Barthes
küllastada olevat armastanud. Pole teada,
kas tal ema pilt ka kaasas oli.

Paabel: utopia

AL: Kas eelneva jutu taustal ei mõju “nai-
selik kirjutus” – kui lähtuda barthes'ilikust
vaatepunktist – tautoloogilisena: kirjutus
(*écriture*), nagu Barthes seda mänguliselt
ja maternaalsele (keele)kehale projitseer-

rides määratleda üritab, on ju alati ja
vältimatult, nii või teisiti naiselik (*fémi-
nine*).

JA: Kui nüüd kirjutava – st: protsessis
oleva – subjekti seisukohalt päris lõpuni
minna, siis isegi mitte naiselik, isegi mitte
androgüünne või biseksuaalne, vaid liht-
salt: polümorfselt neutraalne.

AL: Jah, tekst on neutrum, neutraalne
ruum, ütleb Barthes mitmes kohas. Mida
“neutrum” nõuab?

Rääkisin juba eespool (oidipaalse) isa-
kaju kõrvaldamisest; kuid veelgi üldista-
vamalt: see, keda kõrvaldada, koguni
tappa tuleb – ükskõik, mis maskide (Isa,
Autor, Õpetaja) taha ta end ka ei varjaks,
mis relvadega (Fallos, Logos) ta end ka ei
varustaks –, pole keegi muu kui klassika-
line humanistlik subjekt.

Humanismi saab teatavasti võrdsusta-
da ideega autonoomsest subjektist, agen-
sist, kes kontrollib oma tahtmisi ja ihasid,
tähendusi ja iseseisvust; see on moraalne
subjekt, patriarhaalse ideoloogia kesk-
punkt: vastuolude, katkestuste ja mõra-
deta; tundub mõeldamatu, et ta kõneleks
“vastavalt oma hälbimusele ja mitte Sea-
duse sunnil”.

Kuid Barthes'i kangelaseks – ükskõik,
kas kirjutaja või lugeja positsioonis – on
alati hälbinud, hälbida tahtev (perverse)
subjekt.

“Teksti mõnu” ju algabki temast: ku-
jutlegem isikut, kes on tühistanud endas
kõik sisemised tõkked ja klassifikatsioo-
nikategooriad – ja mitte sünkretismiva-
jadusest, vaid vabanemaks iidsest kummi-
tusest, tondist nimega “loogiline vastuolu”;
ta segaks omavahel kõik (üksteisele vastu-
rääkivad) keeled; ta taluks stoiliselt süüdis-

tusi alogismis ja ebajärjekindluses; ta oleks häirimatu nii sokraatilise ironia (ajada inimene vastuollu iseendaga on suurim häbistus) kui seaduse ees (kõik süüdistused eeldavad ju kohtualuse psühholoogilist terviklikkust); lühidalt, ta mõjaks võõrana, moraalse allakäigu kehatuseks nii koolis kui kohtupingis, kuna ta tunnistab oma paradoksaalsust, vastuolulisust.

JA: Ei mingit kahtlust: ta saaks olla vaid – perversne – poeg, mitte – humanistlik – isa; poeg, kes ei salgaks mitte midagi, ei vabandaks mitte millegi pärast ega püüaks end seaduse ees puhtaks pesta: jääks ära tüüpiliselt oidipaalne mõrvarlik lipitsemine isakuju ees.

AL: Ja ta sünnib hetkel, mil tekst muutub “õnnelikuks Paabeliks” – erinevate keelte “sanktsioneeritud” segaduseks, mis ei mõju enam karistusena, ebaõnnestunud teoloogilise projektina suhelda Jumalaga (nagu Piiblis), vaid puhta mõnuna, tekstuaalse naudinguna (*jouissance du texte*).

JA: Oma käsituse heast kirjandusest – ja kirjanduse sotsiaalsusest, sotsiaalsest funktsioonist – tuletaski Barthes seesuguse (naudingulise) vabaduse ja “neutraalse ruumi” võimalikkusest keset erinevaid võimudiskursusi: “Kuuludes tähistajate valdkonda, loob Tekst omal moel ühiskondlikku utoopiat (...): Tekst on ruum, kus ühelgi keelel ei ole eesõigust teise ees (...). Tekst on selline *ühiskondlik* ruum, mis ei jäta ühtki keelt kaitseta või välja ega ühtki lausumise subjekti kohtuniku, isanda, analüütiku, pihhiisa või dekodeerija rolli.”

Niisiis – tolles heas kirjanduses on oma positsioonidelt minema kupatatud kõik võimurid, kõik tüüpilised võimudiskursuste esindajad, kel oleks justkui väge ja võimu

tekitada, alal hoida, kujundada, arendada ja vormida meis süütunnet – võimudiskursuse kõige arusaadavama definitsiooni ongi Barthes andnud ju süütundest lähtudes: “ma nimetan võimudiskursuseks iga diskursust, mis kutsub esile eksimis- ja järelikult ka süütunnet neis, kellele ta on suunatud”.

AL: Vähestele inimestele on võime muundada, ümber kirjutada oma personaalsetest “marginaalsetest” perversioonidest lähtuvad süümepiinad ühiskondlikult – näiteks kas või ülikoolide kirjanduskateedrites – tunnustatud ja hästi “kinni makstud” heroismiks; Barthes’il see õnnestus.

JA: Tema heroism oli muidugi teadvustatult utoopiline, sotsiaalselt mittekohane, kohatu: keelte ja tahtmiste vabadust võime nautida – nagu ta ütleb – ainult “tähistajate valdkonnas”, st tekstis, kirjutuses või kirjanduses, kuid mitte “selles ilmas”: “See vabadus on luksus, mida iga ühiskond peaks oma kodanikele lubama: keeli peaks olema sama palju kui tahtmisi – mis on utoopiline ettepanek, sest ükski ühiskond ei ole valmis tunnistama tahtmiste paljusust.”

De Sade/Schreber

JA: Barthes’i kirjanduslikku utoopiat võiks vaadelda kui üht peenendunud võrset, väändunud oksaharu, mis on välja kasvanud markii de Sade’i – kõigi prantsuse transgressiivsete, naudinguliste utopistide esiisa – kunagisest utoopiapuust; see võiks pakkuda midagi õpetlikku.

Ka de Sade’il tuli ju realiseerida oma naudinguideaale suuremas osas siiski fik-

tiivselt, kirjanduses, “tähistajate valdkonnas” (pärast brutaalsete tegude ilmsikstulekut ei lastud teda enam lõbumajadesse jne) – ja võrdlusmoment de Sade’iga tekib loomuldasa selleski mõttes, et erinevate keelte (diskursuste) paljususe ülistamisel lähtus Barthes’ki ju eelkõige naudingust (*jouissance*’il on alati seksuaalne, orgasmaatiline tähendusvarjund), pidades silmas erinevate tahtmist (st ihade) vabaks laskmist.

Ja mis peamine – ka markii oli ju sotsiaalne utopist: ta kuulutas, et Prantsuse revolutsioon jäi pidama poolele teele, nimelt – et inimõiguste nimekirja jäi lisamata oluline punkt: igaühe “õigus naudingule”.

Niisiis, kuna naudingusfääris oli jäädud revolutsioonieelsete arusaamade ja väärtuste vangiks, tahtis de Sade olla vabastaja: ta tahtis naudingu väljale – täpsemalt: fantasmidele, mis struktureerivad naudinguid, – anda universaalse seaduslikkuse vormi, võrdsete õiguste ja kohustuste legitiimse raamistiku.

Kuid see ongi põhimõtteliselt võimatu, utoopiline: igasugune “naudingute demokraatia” jookseb alati tupikusse tänu teatavale psühhoanalüütilisele tõsiasjale, mida Slavoj Žižek on huvitavalt kirjeldanud; ta selgitab: sotsiosümboolsete seaduste sfäär – ehk lacaniaanide “suur Teine” (*grand Autre*) – ja fantasmide sfäär on radikaalselt ühismõõdud; esimene on universaalse võrdsustuste, vahetusväärtuste ala, mis tugineb näiteks andmise ja saamise ekvivalentsusele; kuid fantasmide omaduseks on just nimelt allumatus üldistamisele, universaalseks muutmisele – definitsiooni kohaselt tähendab fantasm subjekti absoluutselt erilist “stsenariumi”, ainuomast imaginaar-

set “ekraani”, mille kaudu ta suhestub naudinguga, *jouissance*’iga.

Võiks öelda, et see, mis igasuguste seadustamiste, st võrdsustamiste, üldistamiste jms puhul takistuseks saab, st: alati kuidagi häirivalt “üle” – või siis alati kellelegi “ette” – jääb, ongi too kuulus lacanlik *objet petit a*, mida on määratletud ka kui lisa-nauding (plus-de-jouir) vormi, kui alati tabamatuks jäävat “võimatut” osa, jääki.

AL: Asi on niisiis lühidalt selles, et nagu iga süsteem põhineb teataval välistatud, välja suletud elemendil, tühikul, mille ümber ta – enam või vähem – varjatult pöörleb, põhineb ka universaalsete inimõiguste süsteem ühe elemendi, ühe “inimõiguse” paratamatul välistamisel – ja selleks ongi just igamehe “õigus naudingule”: niipea kui kanda see universaalsete väljale (“kateoorilise imperatiivina”), käivituks süsteemis dekonstruktsioonile sarnanev protsess ja kogu kupatus laguneks laiali.

Lühidalt, fantasmid – kui naudingute struktureerijad – ei saa kunagi rahulikult koos eksisteerida mingis “neutraalses ruumis”; alati jõutakse tupikusse.

JA: Žižek illustreerib seda tõsiasja üsna lihtsate – ja samas “sadistlikult” mõjuvate – küsimustega, mis juhivad paratamatult dilemmani: *Mida teha mehega, kes suudab naisega ühtida ainult siis, kui viimase kliitor on ära lõigatud? Ja mida teha naisega, kes aktsepteerib seda? Tuleks seda tunnustada kui puutumatu osa naise inimõigustest? Või tuleks meil “läänelike” väärtuste nimel vabastada ta “barbaarsetest” rituaalidest, mis organiseerivad tema naudinguid?*

Igal juhul – isegi kui öelda, et naine võib lasta ennast vigastada, kui võrd see lähtub tema “vabast” tahtest, võime siiski kujut-

leda ka fantasme, mille sisuks on suguelundite vigastamine vastu naise tahet, vastu tema "tahtmiste tõde".

AL: Hea meelega tooks siin ka ühe näite "keelte paljususe" realiseerumisest, mis – tõsi küll – mõjub pigem psühhiaatrilise antiutoopia või düstoopiana; samas haakub see ka humanistliku isa ja perverdist poja teemaga.

Daniel Gottlieb Moritz Schreber oli 19. sajandi õpetlane Saksamaal, kes muuhulgas kirjutas ka kasvatusalaseid raamatuid (näiteks: ta kirjutas ette, kuidas imikud peavad istuma, kuhu nad peavad vaatama, kuidas nad peavad une ajal lamama jms) – nii sai ta rahvusvaheliselt populaarseks ja mõjutas üldist haridussüsteemi; teda võiks pidada humanistliku isakuju ja õpetaja musternäidiseks.

Tal oli kaks poega: üks neist tegi enesetapu; teisest, Daniel Paul Schreberist sai kohtunik, *Senatspräsident* – seega samuti "isakuju", võimudiskursuse esindaja – kuid mitte kauaks: peagi sai temast psühhootik; antud kontekstis võiksime tema kohta siis barthes'ilikult öelda, et ta pööras ära "enne seda kohta, kuhu teda oodatakse ning mis kuulub Isale, kes, nagu me teame, on alati surnud; sest ainult pojalt on oma fantasmid, ainult poeg on elus".

Niisiis, Schreberil – kui "perverdist" pojalt, kelleks ta ära pööras, – olid "oma fantasmid"; hiljem valmis tal neist ka üksikasjaliku "haigusloo" vormis raamat, millest sai psühhooanalüütiline "menük"; temast endast sai staar, läbi ja lõhki analüüsitud tegelaskuju – "kohtunik Schreber".

Õigus kõnelda, õigus oma hääle kuulda-vale toomiseks on äärmiselt tähtis asi – kes mõistaks seda paremini kui kohtunik? –,

kuid Schreberist sai elav näide, mis juhtub, kui hääli tekib ("paabellikult") liiga palju ja kui nad kõlavad tõepoolest vabalt, st ilma korrastava "isandtähistajata" (*master signifier*), ilma "polsterpisteta" (*point du caption*), mis hoiaks tähistajad ja tähistatavad vähemalt minimaalseski konventsionaalses seoses.

Schreberil oli väga palju "hääli": need kõnelesid tema peas ("neutraalses ruumis") ja kajastasid, mõistagi üsna moonutatult, tolleaegseid (teaduslikke, teoloogilisi, pedagoogilisi jne) diskursusi; kuid ükski neist polnud tema "tõeline" hääli; raamatu kirjutamine kujuneski talle katseks leida iseenda hääli, muuta see kuuldavaks; see oli demonitest vaevatud mehe heitlus Kurjaga, kui lähtuda Barthes'i sõnadest: "monistliku filosoofia silmis on paljusus Kuri ise".

JA: Jutuga Schreberist sihid sa väga arusaadavalt sinna, et ta on nagu barthes'ilik naudinguteksti lugeja – keegi, kes on kaotanud iseenda, oma psühholoogilise terviklikkuse, kes on välja sulgenud isandtähistaja, mis tähendused kinni naelutaks jne.

Kuid mulle meenus seegi, et Schreberil oli ju tõepoolest pistmist ka naudinguga ning naiselikkusega.

AL: Jah, ta muutus naiseks ja Jumal astus temaga anaalsesse vahekorda. See on täitsa huvitav minu meelest, kuidas see tal käis; tarvis oli ainult teatavat intensiivset tunnetust, elamust, mille tekitamiseks tuli tal ennast päikese käes alasti võtta, peegli ette seista ja vaadelda valguskiirte langemist oma kehale: siis ta tundiski, et talle kasvavad naise rinnad ja *anus* muutub vagiinaks.

Naiselikkuse valem – või naiselikkuse saladus (?) – seisnes Schreberi jaoks seega

kolme faktori koostoimes: alastiolek + peegel + valgus.

JA: Oluline on sel puhul mõista, et kuigi Schreberi vahekord Jumalaga mõjub omalaadse teoloogilis-kommunikatiivse projektina (nagu seda oli ka Paabeli torni algne ehituskava), pole see siiski nii: tegu on puhta *jouissance*'iga, mille kohta on lacaniaanid öelnud, et see asub sealpool mõnuprintsiipi (*jenseits des Lustprinzips*) – ja mitte sellepärast, et asub sealpool mõnu (*Lust, plaisir*), vaid pigem sellepärast, et asub sealpool printsiipi (*Prinzip*), sealpool mis tahes printsiipiaalsust (“identiteeti, süsteemi, korda”).

AL: Seetõttu on ka naudingu olemus läbinisti paradoksaalne: see võib avalduda näiteks nii aristoteleslikus katarsises kui kristevalikus abjektuses; kui katarsise (puhastumise, selginemise) taotlemine peaks juba traditsiooniliselt mõistetav olema, siis abjektse (ebapuhta, roojase; eriti matemaatiliselt füsioloogilise) väärtustamine mingi (kõrg)kunstilise elamuse pakkujana on suhteliselt moodsa asi.

Semioloogilisel tasandil väljendus huvi abjektse vastu Barthes'il järgnevalt: “Mulle hakkas siis tunduma, et keeleteadus on ametis vaid mingi üüratu meelega ja uurib objekte, mille kurikavalalt puhtaks ja siredaks nühhkinud (...). Sel juhul oleks semioloogia tööks korjata kokku keele mustus, lingvistika jäätmed ja sõnumi riknemise laguproduktid: see aga ei ole midagi vähemat kui ihad, hirmud, ilmed, ähvardused, lähenemised, õrnused, kaebused, vabandused, rünnakud ja meloodiad, millest koosneb meie toimiv keel.”

Ja “toimiv keel”, mida Barthes mainib, pole ju ümbersõnastatult – kui nüüd taas

tahame mängivate lastena iha alobjekti- ni jõuda – mitte midagi muud kui ema keha, emalik keel.

Kasutatud kirjandus

R. B a r t, Izbrannye raboty. Semiotika. Poetika. Moskva, 1989.

R. B a r t h e s, Autori surm. Valik kirjan- dusteoreetilisi esseid. Tlk E. Koff, I. Koff, L. Lokk, H. Sakhai, M. Tamm. Tallinn, 2002.

M. B o r c h - J a c o b s e n, Lacan. The Absolute Master. Stanford (Ca), 1991.

J. D e r r i d a, “This Strange Institution Called Literature”. An Interview with Jacques Derrida. Rmt-s: J. Derrida, Acts of Literature. Ed. by D. Attridge. New York; London, 1991.

D. K n i g h t, Women, Subjectivity, and the Rhetoric of Anti-Humanism in Feminist Film Theory. *New Literary Theory*, vol 26, nr 1, talv 1995.

J. K r i s t e v a, Powers of Horror. An Essay of Abjection. Columbia University Press, 1982.

A. O r a s, Laiemasse ringi. Kirjanduslike perspektiive ja profiile. Stockholm, 1961.

S. Ž i ž e k, Looking Awry. An Introduction to Jacques Lacan through Popular Culture. *An OCTOBER Book*, 1991.

E. V i i d i n g, Esimene tahe. Tallinn, 2002.

LAURI SOMMER

PRIVAATKIRJANDUSEST

Kui me väljendame midagi tõelist, on see saladuse jagamine. Alla selle, blufi, tundenäitlemise, ajalehekeelse ylbitsemise, sapipritsimise ja virisemise pinnal pole sellest inimlikku kasu. Kui kuulsal lehekyljel see ka ilmuks, kui palju selle eest ka makstaks, kuidas oma klann meid ka kiidaks. Turul ei ole puutumatuid väärtusi, vaid hoorad kompuutrite taga, kelle pead on verbaalsed vagiinad ning rektumid. Eriteenuste eest nurutakse lisastipendiume ja soodustusi. Väga yllaid varjunimesid võetakse oma näitlemisele – missioon, meelelahutus, eetika, põlvkonna yhendamise, tõe avalikustamine, sotsiaalsus jne. Kuid hooratöö tähendus kaob kohe pärast tarbimisakti lõppu. Ajaleht rändab panni alla või peldikusse. Standard raugeb, jättes järele kõntsase vaimu. Inimene on siiski avastamise jaoks. Meedia, menukirjanikud ja ringkäendus ei avasta muud kui oma väljamõeldud tähtsust. Seepärast on sisemine kirjutamine jäänud väljapoole positsioone, kirjanduselu, ametlikku turgu ja kohvikuarvamusi. Ta on peidus, on parema meelega oskamatu või naiivne kui avalikult ärplev tola. Kes tahes kirjutab kevadööl sinisele paberile võimatust või kirjutab oma silme ette uttu näpuga või kirjutab nälgides yksi oma ainsale sõbrale mägede taga, räägib ennastki kartes esimest korda millestki oma sydamikus, tegeleb peidetuga. Selle saladuse loomus on suunatult avaneda. Sõnade võti on just tolle hinges, kellele

need tehti. Kes tahes enda lähedale kirjutab, jätkub kusagil sõnade taga. Tal on voli öelda midagi, mis muudab – võimatus, mis kunagi kuulus ainult nõidadele, ylikutele või nende kirjutajatele, kes teadsid imelikke märke ja seda, et kirja pandud sõnad on harv maagia. Varju jäänud erakirjad, mis pärast lugemist hävitati, palved, tuvi- ja pudelpost, ärasaatmata armastuskirjad lahtiste haavade äärest, vabavooluga päevikud ja anonyymse läheduslootuseta sõnad kõigile ja eikellelegi – see on mineviku privaatne pärand, palju laiem ja lihtsam, inimliku aususega vigasem kui enamik “päris kirjandusest”, mida dikteeris ajastu mood. Loevad leidjad, aga taipavad vaid need, kes on kuidagi kirjutaja moodi, kes on ise rääkinud yksikute tarbeks... Selline on ikka olnud privaatkirjandus, mille suurim publik saab olla kaks lugejat või mõned intuiitiivsed taipajad ja mis enamasti (osaleva teise puudusel) on yhe inimese sisemine ringtekst, miski, mis tuleb ja ytleb talle tema uuel päeval – “vaata, see Sa olid eile... ja ära mõista hukka”. Privaatkirjanduse lähted: inimene on olemas eelkõige teise inimese jaoks. Ta proovib seda olla muuhulgas läbi sõna, muuta, selgitada ja parandada midagi, mis tal sõnatutest oskustest puudu jääb, mida kõneluses pole selgust või julgust öelda. Kirjutamise intensiivsus, teksti lähetuse tundeenergia sõltub tegija elujõust. Vastastikku sobiva yhenduskanali leidmisel suureneb nii saatja kui saaja

intensiivsus. Päralejõudmine oleneb veel empaatiast, mille puudumine on kogu metakirjanduse suurim võimalik eksitus – see ehitab ylemissi tõlgenduskorruseid intuiitiivse alusmyyrita ehitisele. Tahab tsiteerida, teravmeelsusi pilduda ja mudeleid katsetada, mitte olla. Privaatkirjandus on mõistmise kool, selle lähim algkursus, kus me keegi ei saa syveneda liialt palju. Sealt hargneb uus psyhholoogiline realism ja õuduslood ja ulmekirjandus ja epistolaarsed saagad ja koanide valgustav tulevärk ning alles loomata žanrid, sest ega keegi tegelikult ei tea, mis teisest inimesest ja endast avanemise korral ja suunatud vaatlusel kõik leida võib. Me isegi ei aima, mis juhtub siis, kui langevad suhtluskonventsioonide piirid. Privaatlugemisel ei teki puudulikest teadmistest, kirjanduslikest võimuumängudest ning pahatahtlikkusest tulenevaid väärtõlgendusi, mis yhe mõtlematu käsitleja käest teise kätte rändavad, ehitades asjatuid eelarvamusi ja käibehinnanguid inimese ja teksti vahele. Aine ja kõik võimalused on teises inimeses ja endas – ja selles, mis kulgeb yle silla nende kahe vahel. Kirjutaja-lugeja kontakt on pidevas ymberloomises, esteetilised hinnangud taanduvad, asemele astub iga eriolukorraga aegamisi kohanduv empaatia. Õige kirjutamise hetk tuleb ära tunda – kui öeldav on meis kõige puhtam ja segamatum ning ylemine ise vältimatu. Kuna teksti teekond kirjutajast lugejani on kiire (privaatsed meilid internetis, lauale jäetud sedelid, kaardid tähtpäevadeks, see, mis öeldakse klišeedest sõltumatult otse teisele, jah, isegi ausad isiklikud sõimukirjad, kui sel on alust), loetakse teksti samas päevas, samas aas-

taajas, ja täiustuva lugemiskogemuse pinnalt selguvad teise mõtted kõigi eelduste ning arendustega. Ja liigutakse selle poole, et ometi veidigi hakata taipama teise mõtlemist. Kas pole selleks ammugi aeg? Liiga kaua on yksteisest mööda elatud. Privaatkirjanduses sisaldub telepaatiline idu, mis sisemaailmade “sissekirjutamisel” kasvab. Ka interneti struktuuris peitub telepaatilisi sattumusi (sõbrad astuvad samal hetkel arvuti juurde ja tahavad teineteisele kirjutada sarnasel teemal). Kuna abstraktset publikut pole, viib vektor yhelt teiseni ja tagasi. Sellega saab õppida arvestama, tegemata lipitsevaid järeleandmisi ja meelitamata millegi saamise jaoks. Mõõtkavas yksikult-yksikule on erasjade moonutusaste kõige väiksem, sest käib vastastikune korrigeerimine. Või selgemini: vaid teine inimene suudab taastada me sideme reaalsusega, kui ta vabastab meid eelarvamustest ja idealiseeringuist. Oma arvamuste paikapidavuse kontroll ymbritseva põhjal peab nangunii kogu aeg käima. Kehvast (siin: teise suhtes mõistmatust, fantaasiavaesest, rumalalt oma seisukohtadesse klammerduvast, muutumise-vastasest) tekstist saab kirjutaja lugejalt otse teada ja ka põhjendused loodavad olla sellised, et kirjutaja tekkivas dialoogis taipaks, miks ta kirjutus seekord vahetut kontakti ei tekitanud. Ka tänu hea (liigutava, lugejat selgitava, vabastava, yllatava või transi poole viiva) teksti eest tuleb vahetult. Ja toimib kirjutamise-lugemise jätkuna elus. Tänutunne kui kõikehõlmav suhtumine on mu meelest yks radikaalsemaid võimalusi isiksuse muutmiseks. Hingesugulase või mõistja tuhandel võimalikul viisil väljendatud

heakskiit on kirjutaja suurim au. Selles ei sisaldu muud kui intensiivne äratundmine, õnnistuse tunne, et on tekkinud üks meeletagune sild, jälg mingi fluidumi ylekandumisest kirjutajalt lugejale ja tagasi, sest iga seespärase teksti mõju jõuab lugeja vaimse võimenduse kaudu tagasi kirjutajani. Ja mõjutab ta edasist elu. Inimesed peaksid teineteist elavamaks kirjutama, nõiduma ja õhutama. Kui teeseldakse, paljastub see iseenesest ja kaugen-dab kehklevat skribenti talle tähtsast inimesest. Võõrastus on privaatkirjanduse kriitika. Ylbuse ning hävituslike soovide maagiline toime pöördub saatja vastu, tõmmates haua kokku ta hinge ymber. Kes ei taha teist täiustada, ei täiene ka ise. Kes ei suuda ravida haiget meelt, on ise jõuetu. Kurba, mingitesse sõnadesse, väljendusviisi või stiili kinni jäänud kirjutajat tuleb lohutada – see on mõnes mõttes põdeja tervendamine, et ta jälle saaks oma rajale, suudaks leida uut ja kommuni-keeruda võimalikult terviklikult. Läbi kirjakuusti aastatuhandete on teada – sõ-nadel võib olla tervendav toime. Aitava-mad ja kõnekamad sõnad synnivad inime-ste äärtel. Aga mitte ainult füüsilis-psyühilistes piirteisundites, kus meid kan-nustavad viha, valu, ebakindlus ja hirm. Need pole õnneks ainsad ääred, kuigi meenuvad esimestena. Meie tundmatu, kasutamata sisemus ootab uusi signaale ja koode, et veidigi rohkem avaneda. Ka habituaalse valetaja, kyyniku või mis tahes haige tegelase peas on paiku, kuhu salat-semine, lora, jõhkruks ja iroonia ei ulatu. Kirjutaja, kes neile kohtadele sõna ei an-na, kukub läbi oma lausete kuristikku. See ei tähenda, et peaksime inglaid mängima.

Ka need me ei ole ning sõnad oleksid inglite jaoks asjatud. Ainult: peale meie aja, kliki ja paikkonna eelarvamuste lei-dub veel nii palju muud. On lõputu tee teiste inimeste poole. On nägemus, mis enamikku meist vahel kylastab, on rahu, kui talle endas ruumi anda. On jõuallikad meele sisemuses. Võib käia pikkadel teist inimest harutavatel mõtteretkedel, kui suudame lykata kõrvale tugevalt toesta-tud kujutlused – oma mina ning normee-ritud reaalsuse. Või kui teiste/mina, oma/võõra piir muutub hajusaks. Seal taga on kujuteldamatud väljendusvõimalused. Ma kohtan privaatset kirjutusviisi otsekohe-selt voolavates poeetilise tuksega meilides. Ja vahel ka meedias: 2002. aasta oktoobri *Stiil* (lk 80–84) tõi ära Taavi E(elmaa) ja ta endise armastatu Inga meilivahetuse, mis on ehk parim näide. Nagu ikka, syn-nib avalikkuse ette kandumisega rõhu-muutusi – juurde tuuakse glamuursed pildid, kysitakse – “kas mees suudab lahti muukida moemuusa hinge?”, nagu oleks tegu mingi meediasyndmuse või Guin-nessi rekordi yritamisega – märkamata, et see on ainult osa asjast, et hulga tähtsa-maks jääb kahe inimese sisemine liikumi-ne, kes teineteist alles tagantjärele tundma õpivad. Kes ometi on otsustanud rääkida otse, kirjutada ilusti, kartmata kõrget stiili, kuna see on nende nägu. Lahkuläinud kõnelevad alul ettevaatlikult ja lakooni-liselt võrdpiltide kaudu, minnes siis kauni julgusega otseseks. Ja öeldu (“vahedate asjade”, nagu Taavi kirjutab) mällusööbi-vus on meeldejääv ja teisendav. Ykski otsiv kirjutaja ei saa leppida sellega, mis juba olemas on. Ta tahab tundmatust kompi-da. Igas mõttevahetuses kujuneb õieti

oma, kahe mentaalsuse sulandumisel tek-
kiv stiil. Inga ytleb: "Ehmatavalt läheda-
sena mõjus Su kiri" (lk 84). Just selles
võpatuses on privaatkirjanduse algus. Siin
tekib meile tuntud inimesele lisandus, ta
on "selline, milline Sa mingil tingimusel
ju minuga olla ei tahtnud" (sealsamas).
Alla lisanduse on tegu kellegi järjekord-
se enesekyllase monoloogi, esteetilise
egotripiga, mis mind kuigivõrd ei huvita.
Kuna hingeline kaugus on (nii seal kui
väga paljudes suhetes) liiga suureks jätud
või selliseks kasvada lastud, saavad T. ja
I. teineteisele pakkuda vaid kaunis-valu-
sate hingeliste vapustuste rida, mis toimu-
vad paari avatud öötunni jooksul. Kõne-
kas on, kui palju selle lyhida aja sisse
mahub, kuivõrd kaugemale need kirjad
viipavad. Tekitavad vahest tunde, et elus
ei suudeta nende taset hoida... ehk just
seepärast ei taha tydruk mingit (eriti veel
päevast) kohtumist. Kuid taipamine toi-
mus – lugejale sisimalt tajutav ilu jääb
nendest ridadest õhku. Selline on yks
julgustav sissejuhatus privaatkirjandusse.
Põhilisi privaatseid sidekanaleid on kaks.
(Sms-ide lakooniline keel on kyll lootust-
andev, aga kipub pealiskaudseks jääma,
kuna neid saadetakse rohkem käigu pealt.
See sideliik pole vaimset iseseisvust veel
saavutanud.) Paberposti puhul on tähtis
selle käsitsi-tehtus ja kujundus, lõhn, kir-
jaoetus yhes postkasti-rituaaliga jne. Puu-
duseks on aeglus – kuid mõtisklejatele see
sobib. Kui just ei jääda kirju ymber kirju-
tama ning lauseid maha kriipsutama – nii
võib kiri hoopis saatmata jääda. Meili-
vastused saabuvad heal juhul ysna kiiresti,
sellega kaasneb spontaansus ja asjatu vii-
mistluse puudumine, mis pikalt plaanitud

erakirjades on vaid teine nimi kerge salat-
semise jaoks. See, millest räägitakse, on
"õhus", kirjutajate vahel võib tekkida
intuitiivne sild, sama teema hoiab yhel ajal
ja seotult mõtlemas. Sellised "synkroon-
suse hetked" on vaimses plaanis ehk ylim,
milleni kirjutamine yldse viia võib. Taju-
tagust seotust tahaks rohkem. Aga meie
korratu, lohakalt kasutatud meel ei või-
malda seda esialgu. Ja yhendusele lootes
täidame kirjad asjatu lobaga, mis kedagi
ei kirgasta. Privaatkirjandus algab ka si-
sepilgust – mis seal võiks teisele vajalik
olla? Kui oleme ausad, näeme: sellist pole
just palju. Seepärast tuleb vabaneda yle-
liigsetest sõnadest. Paljukirjutamine võib
olla jõuduraiskav edev enesepettus, mis
loob illusiooni "isiklikust loomingulisest
võimsusest". Ehk siis kunstliku käsitöö
laskmine inimese sisemusse, mis ei suuda
endisaegade kirjakuulsustega võistelda
teisiti kui emotsionaalsete või keemiliste
surrogaatide toel. Muidugi on igal kesk-
konnal oma tempo ja intensiivsus. Näi-
teks mõnele tallinlasele on igal aastal
raamatu avaldamine kirjutamise loomulik
kulg. Väiksemate kohtade rahvale sobib
aeglasem tempo. Linn ise toodab juhus-
likkust ja enesekesksust, seal viibijale
hakkab tunduma, et kõik tähtsad asjad
toimuvad tema läheduses, on temaga seo-
tud – see on maailma esemestamine ja
kaldub tootma piiratud mõtteid. Tugeva-
mad suudavad selle tõmbe yletada ning
kasutada tihedat vaimset keskkonda sel-
gemate asjade vormimiseks. Väikeste koh-
tade eelis on rahulikum rytm, lihtsam või-
malus harmooniatunde saavutamiseks
loodusega ja kultuuri nägemine eemalt,
heal juhul ka ylevaatlikult. Miinusteks

võivad olla kolkus ja üksinduse yledoosist tulenev enesehävitus. Kui arvestada isiksusest ja kohast tulevad plussid-miinusused kokku, näeme, et õige seadmisega saab kirjutada peaaegu kõikjal. Kohaelistused tulenevad juba igayhe loomusest. Kysimus on siin: kas me suudame asju näha ka teiste terminites?

2.

Erkki Luuk märgib väga õigesti: “Kui kirjandusel (ja kultuuril üldisemalt) on mingi universaalne ja sõltumatu sotsiaalne funktsioon, saab see loomulikult olla vaid midagi sellist, mida ükski teine sotsiaalne funktsioon võimeline täitma ei ole” (“Antisotsiaalsus – see, millest meedia ei saa rääkida”, *Sirp*, 29.11.2002). Kuigi tegelen siin sellega, mida Luuk nimetab vastastikusteks “suhtlemisprobleemideks”, tunnistam, et asi algab indiviidi syvenenud eneserefleksioonist. Mõistliku ja tolerantse üksikisikuta jääksid kõik dialoogid ja arendused olemata. Õhku jääv probleem on mõlemal puhul sarnane – tuleb leida just see funktsioon või kultuuristseen, kus Luugi mõistes antisotsiaalne või mulle meeldiv kirja-osaduslik mudel toimivad ilma topelduseta ja kõige tõhusamalt. Privaatkirjanduse puhul pole näiteks vaja tekitada stiililisi kattumisi sellega, mida kuskilt loetud või kellegi elu kohta kuulud on – see (peaaegu) ei kõnele kirjutajast. Samuti pole vaja jälgida vormireegleid, ortograafiat, tavakeelt, syndsusnorme vms. Enamik seda kraami on kõrvaline, tuleneb käibesuhtlusest ja keelelistest eelarvamustest, mille lõhkumine on privaatkirjanduse üks sihte. Vaadake neist väljamõeldistest läbi! Leiutage ainult ka-

hele teada olevaid väljendusvahendeid – sõnu, absurdseid kõnekäände, *inside-joke*’e ja muud! Kui see teie loomupäraga sobib, skangpoomige, looge oma keelekihistus, see on teie õigus. Kuni teine mõistab, pole tegu millegi esoteersega. Laske aga kujutlusvõimel lennata, see võib olla suurim kirjalik vabadus, mida väljannete tähemärgilimiidid, koostatud teemanumbrid, keeleteoimetused, tähtjajd jm teoks teha ei luba. Muidugi, ka nende piirangute raames saab hästi kirjutada. Ning kui “sisekirjanduses” tekib mingeid täpseid huvitavaid läbi tunnetatud väljendeid, sõnu või mõisteid, võib osa neist yldise suhtlus- ja sobivusproovi läbi teinult saada tõhusaks omamaiseks täienduseks võõrsõnade tulva all ägavale eesti keelele. Minu meelest on omavaheline suhtlus sobivam uudissõnade kasvupind kui akadeemiliste keelemeeste pead. Ka kirjanikel on häid sõnaalgatusi, kuid keel nad monopoliseerida ei saa. Mul pole enamiku eesti kirjanduse vastu (ega eriti ka poolt) midagi öelda. Sõnad voolavad hästi, aga minu jaoks on neis liiga palju kalkuleeritust. Pole ise ka sellest vaba. Kuigi igal on oma vähe ja palju, tundub, et tuum ja olemise regenerereerimisvõime, lugeja raputamine ja otsekõne on raamatutest paljuski kadunud. Vabandust, aga minu jaoks on selles syydi peamiselt lahjendav sotsialiseerumine. Lõviosa kirjaniiku tööst pole seotud avalikkusega. Mõnel puhul peab ta seda tundma, sellest läbi ja yle nägema. Mõne natuuri puhul võib selle asendada reiseidiga sisekosmoses. Kui tegu on avara hingega inimesega, on see puhtalt sotsiaalne akt – “mina”, yhis-konna algrakukese selgitamine ja suhes-

tamine. Egotripperite puhul on taoline suurendusklaas muidugi halastamatu – nad ilmuvad meile veelgi rumalamatena kui nn “avalikke teemasid” käsitledes. Muidugi on paljude pealiskaudsuste synni põhjuseks kirjutajate pidev majanduslik sõltuvus oma toodangu hulgast. Rahmeldamine nyristab ka helgemaid päid. Kindlasti on jama peaaegu täielikult garanteeritud siis, kui autor jääb oma stiili imetlema. No ei saa mõni mees ikka yldse pidama. Aga kui kirjanikul on lisaks kirjutavale käele ka pea, vajab ta vaikumisperioode. Kõigi tasandite manipulatsioonide keskel ei oska me enam valida. Pealiskaudset laadi suhtlemise ja infolaviinide keskel alaneb hinge kvaliteet. Paljud kärsitud kirjutajad ei suuda ega malda yksi olla, vaid kibelevad kähku areenile. Ja nagu Huxley ytles, seal ootab neid “karjamyrk”. Aldous: “Kristus lubas seal kohal olla, kus kaks või kolm osadust jagavad. Ta ei öelnud midagi sellistes paikades viibimisest, kus tuhanded yksteist karjamyrigiga kihvtitavad” (“Brave New World Revisited”, New York 1958, lk 45). Ja pole kahtlust, et karjamyrk toimib meil suure eduga. Noored kistakse mängu teadmatuses, paljud vanemad proovivad ymber õppida. Et märgataks, peab palju esinema, presentatsioone tegema, “silma hakkavalt” kirjutama, omama “oma arvamust” (mis on nii pyha asi, et selle väljatöötamisel jõutakse pompöössete totrus-teni), kedagi šokeerima, millelegi vastanduma. Tulemused: poosid & odav meelalahutus. Ning paljude puhul toimimine alla oma taseme – pahna lugemine ja käsitlemine võib kaudselt viia pahna kirjutamiseni. Selle systeemi määrdeks on

suureline kiitus – peaaegu alati toimiv orjastusvahend või viis näidata oma orjalikkust. Ja keda ei kiideta, seda pole muidugi olemaski. Mulle meeldib popkultuur, aga ma ei salli selle kehtestamist ainuvõimalikuna. Kui räägitakse mahu olulisusest tänapäeva eesti kirjanduses, siis seotakse sellega sõbramehe poolest ka kvaliteet. Tundub, et hakkajad “menukirjanikud” tahavad olla Anton Nigovi myygieduga, aga paljud lõpetavad Anton Suurkaskedena. Ma ei tea yhtki paljukirjutajat, kel oleks mulle pidevalt huvitavat lugemist pakkuda. Näen enamasti samade võtete kordamist, see on igav paljastumine. Teisel juhul näen pidevat head taset, mille maht nivelleerib kõrghetki. Kujuteldavale publikule kirjutaja peaks ju arvestama, et ka hea mäluga lugejal on kõigest yks aju ning piiramatul hulgal sinna tema surematut kirjasõna ei mahu. Tulevikus pole onupojapoliitikat ja *hype* teeb kannapöörded. Meie raamatud (või saidid) avavad järgmised, kes taustast midagi ei tea, kellele mõne klanni liikmepilet või ylespuhitud kuulsus pole õigustus. Iga lehekylg ilmub siis sellena, mis tast järele jääb. Loomingu käekäiku ajas ei saagi vist prognoosida. Ehk tõusevad mõned asjad pinnale täiesti seletamatult. Tõeliselt hinge minevaid, olulisi ja vapustavaid tekste ei seti kunagi rohkem välja kui kymmekond (luules) või paar (proosaraamatutes) isegi teie lemmikautori puhul. Lähemal vaatlemisel selgub, et teised meeldivad on yhel või teisel moel nende kordused, variatsioonid, lahjendused, parimal juhul edasiarendused. Ja kirjutajad, kes ei tegele seotud meeolude või omailma paikade laiendamisega, peaksid seda arvestama.

Kirjutaja kasvamisraskusi ei saa varjata mitte millegagi, need on lugeja ees nagu peo peal. Iga eluhetke jaoks on kusagil see õige vapustusraamat või -tekst. Meie ylesandeks on ta leida. Uued lemmikud tulevad meie juurde muutustega. Paljudest autoritest kasvame aga välja. Saab ainult soovida, et see illusioonide hajumise ja uute virgutajate vool yle meie lugemislaua oleks pidev. Meelde võib tõeliselt jääda vaid miski, mis teadaoleva pildile ei mahu, mis avab lugejale sygava äratundmise, teeb lisanduse, mil on sõnadest enam sisu. Mis tuleb Su unenäku või astub hommikul esimese mõttena Su pähe, uuristab seal ning ei lase vanu mõtteid ja eelarvamusi enam õigeks pidada. Yks võib rääkida ilmutusest, teine teksti mõnust, kolmas intrigeerivusest, neljas ajakohasusest ja nõnda edasi. Yhisjooneks võiks olla aimus, et see, mis pole kirjutajat muutnud, ei muuda ka lugejat. Yldsus ei alga hyydlausetest ajalehes, vaid Sinust, minust ja temast meie kõrval. Ning kui saame yksteist ergastada, lähtub siit meie kasulikkus yhiskonnale.

3.

Kui kunagi peaks saabuma aeg, kus tyditakse yldistest arusaamadest, karjamoraalist ja bestselleritest ning kus privaatkirjandus oma sõna ytleb avaramalt, siis laguneb kirjanduslugu laiali yksikute salajaste areneva omapäraga elulugude võrgustikuks (ykski standard ei valitse), mis pole mõõdetav keskuse ja äärealade mõistetega. Sellest sättumusest tuleneb, et kõik tekstid hakkavad seal toimima teisiti – nad on meie sygavust kompavad ja fiktiivsed ainult niivõrd, kui seda on inimsuhted

ise. Tegu on omavahelise asjaga, mille puhul võib kehtida väljaspoolne lugemistabu (kiri hävitatakse või peidetakse pärast lugemist), ja see lisab öeldule kaalu. Inimeste julgus keerulistest ja helladest teemadest (mida vahel endalegi tunnista da ei julgeta) kirjutada toimib parima inimliku indikaatorina. Ta ajab kas suhted lootusetult sassi või loob täiesti uue mõistmise ja teineteise-taipamise tasandi. Selle võrgustiku, “vaimse interneti” osakesed on omavahel kaudselt, aimamisi seotud. Mida rohkem see teadvuskangas ennast tunnetama hakkab, seda rohkem täiustuvad ta osaliste mõtted. Sellest võib saada tugeva aistilise sidemega vaimne kogukond, millest on välja langenud kirjanduse tootmine raha, abstraktse tellimuse, au ja teiste omakasupyydlike või segaste eesmärkide tarbeks. Need toimumisviisid on privaatkirjanduse maailmas juba tekkel läbinähtavad ja mõttetud. Kirjutatud sõna on tõhus ainult tuikava sisemise kommunikatsiooni vahendina, et öelda seda, mida ei võimalda rahvarohkes kohas peetud vestluse, telefonikõne, tyli, armastajate jalutuskäigu jne formaat. Kirjutajail tuleb leida uusi viise teineteise kõnetamiseks. “See privaatkirjandus ei too ju mulle midagi sisse! Jälle üks kunst kunsti pärast!” hyyatav nnyd pragmaatilisem lugeja/kirjutaja. Aga ta toob seespidiselt vägagi sisse, kui te kellegagi millestki olulisest kirjutada julgete, ja võib teid lausa vaimsest tardumusest äratada. Ning sealt saab midagi õppida ka n-ö “avaliku kirjutamise” tarbeks. Nagu öeldud, see toimumisviis on üks võimalus peateede kõrval, ta ei proovi end muudest kanalitest tähtsamaks upitada. See, mis asisest

vabanenud kirjutamisoskuses algselt sisaldus, polnud materiaalsele kasule suunatud ega võimu saamiseks rakendatav veenmiskunst. See oli poolmaagiline, ohtlik ja vaimselt kirkastav tegevus – ja õige kirjutamine toimub siiani selle haruldase tundedega. Vaid üks inimene kymnest tuhandest kirjutab midagi, mis pole mõjude summa. Ja ta võib olla vaene mees või naine, võib terve elu jooksul avaldamata jääda – ta kirjutamine toob talle väga palju sisse. Muidugi, iga kirjutaja on isegugune pikk põhjuste rida oma sõnavara, harjumuste ja eesmärkidega. Lähtealused erinevad, nagu ka teistega harmoonia saavutamise võime. Yhiskonnas satuvad tekstide saatuse üle otsustamisel või teksti teekonnal yldse sageli vastamisi väga erinevad maailmakäsitused. Esineb tsensuuri, onupojapoliitikat, kõrvaldamist, pilkamist, rumalaid oletusi, vaimset vägivalda ja palju muud teksti sisu suhtes kõrvalist. Ma ei räägi juba auhindamistest yhes kogu subjektiivsuse ja kadedusega, mis seda ymbritseb. Tõeliselt peaks igale kirjutajale kusagil olemas olema tema vaimsele kujule vastav “auhind” – teine inimene, kes mõistab just sellise kujuga mõtete väljendust ning oskab sellele õieti vastata. Ainult ta võib olla kosmose teises otsas, ja kuna telepaatia veel ei toimi, tuleb teda otsida teiste meetoditega. Aga inimsuhete peenedes puhastatakse syvenevas kõnes välja kogu emotsionaalne myra, see settib aastatega ning järele jäävad mõtted, mis tähendavad sama palju kui ytleja ning see, kellele ainumalt öeldakse. Ja seeläbi rohkem, kui kumbki eraldi sõnastada suutnuks. Mingeid väga olulisi asju saabki öelda just sellele kindlale inimesele selles

kindlas hetkes. Nende ytlemine on välistatu ja armas. Nende ytlemine on vahel ka valusaim, aga just sellest haavast voolab välja meisse kogunenud mäda ja me saame terveks. Ja jääme liikuma. Öelda selle muutumise kohta tundekasvatus või teineteise elusamaks nõidumine – see tähendab õieti yhtsama. Kysimus on ainult öeldava inimkohasuses. Privaatkirjanduses on eriti ilmne see, et lugeja kasvab koos kirjutajaga. Parimal juhul muidugi saab nooremast lugejast mõne aja pärast vastukirjutaja, võrdne partner dialoogis, kellele on avanenud veel üks viis tunnetada endale olulist inimest (näiteks: isa–poeg, ema–tytar, kõik, kellel on mis tahes sugulus, lähedusepyyd ja vanuse- või meelsusevahe). Niisiis levib privaatkirjandus tekkiva läheduse kaudu inimeselt inimesele ja on seeläbi piiramatult harunev dialoog. Ka praeguses loe–kirjutakogemuses saame me yhepoolselt sõbraks meie maailmaga haakuvate tundmatute kirjutajatega. Privaatne luulelugemine on näiteks see, kui meile võõra kirjutaja mingi rida täitub niivõrd meie isiklikust elust välja kasvanud tähendusega, et see on juba meile lähemal, kui ta autorile olla võiski, sest kirjutaja ei jõua elada pikalt kõiki oma kujundeid, lugeja võib seda omal soovil teha. Kuid kahepoolne side on eelistatum. Arenemisvõimelistel inimestel pole siin igavust karta. Tundmatu ja tuntu piir jääb meie jaoks toimima ka partneri maailma syyvides. Esiteks leidub meis rohkem, kui me arvame. Mõnele asjale tuleb ainult avanemisvõimalus anda. Sest sisemusse tekib tasapisi uut nii päevade möödumise kui ka sellesama suhtlemise tulemusena. On alati midagi,

mis kõnes ei selgu ja mida saab pyyda kirjutatus, mis ju tihti on ytlemine sellises toonis ja nii, nagu me rääkides ei tihka või milleni meie mõtete selgus öelduna ei kyyni, on alati mingid kujundid, mille all armastajad saavad elada nagu telkhoone varjus tormise ilmaga, neid laiendades. On alati väärtus midagi taibata, öelda

seda ausalt ja otse, ja öelda ka mõjuvalt. Privaatkirjandus ei hellita häguseid lootusi, ei taha abstraktselt maailma parandada ega igatse muud kui vahetut inimlikku osadust, yksteisele-mõeldust, maailma läbi nende, keda hoiad, kellest oled hoitud. Muutkem siis yksteise kuju.

HASSO KRULL

“ISIKUPÄRANE HÄÄL” JA LUULETAJA ÜLESANNE

Asi on selles, et üksik kindel hääl vastandub häälele ehk häälestamisele [voicing]. Luules on oluline häälestamine – muusikaline, fraasiline, intonatsiooniline, kuid samuti tempo ja diktsioon. Hääl seevastu on asjastatud (ideoloogiline konstruktsioon): näeme mõnesid silbikooslusi või täheühendeid ja nimetame seda hääleks. Ometi on tegu ka sõnadega; neil on oma materiaalsus. Häda algab eeldusest, et sõnad peavad ennekõike esindama teatavat häält, ja et me loeme ja tõlgendame luuletusi niisuguse sõrestiku abil.

Charles Bernstein, intervjuu Allison M. Cummingsile ja Rocco Marinacciole (*Contemporary Literature* XLI, 1/2000)

Ma ei mäleta täpselt, millal puutusin esimest korda kokku “hääle” mõistega kirjandusliku isikupära tähenduses. Siiski mäletan oma üllatust, et kirjandustekst võiks luua midagi nii substantsiaalset nagu inimese “hääel” ja et seda helilist entiteeti võidakse tuvastada, uurida ja analüüsida püsiva objektina. Olin arvanud, et “hääel” saab tekstile juurde tulla alles hiljem, ettelugemise käigus – või siis eelnes ta tekstile, kui kõne

kirjutati üles või kui kirjanik enne kirjutamist “ütles” samu asju (kõneldes valjusti omaette või teiste ees). Aga kuidas võiks “hääel” olla kirjatähtede sees? Kas pole nõnda, et me ainult kujutame seda endale ette?

Niimoodi küsides on mul tunne, nagu esindaksin mingit “naivist realismi”. Muidugi, “hääel” ei saa olla kirjatähtede sees, samuti kui näitleja ei saa olla filmi sees ega uudistereporter teleka sees. Ometi on olemas miski, mida võib – metafoorselt – nimetada “jutustajahääleks”, mis kehastab meie ettekujutusi jutustuse keskmest ja tekitab tunde, et *keegi on teksti sees*. Just seda aspekti vaatleb Gérard Genette oma “Jutustuse diskursuse” 5. peatükis, mis algab mõlgutusega Prousti suurromani esimese lause üle:

““Olen juba kaua varakult magama läinud” – niisugust lausungit ei saa ilmselt mõista samamoodi nagu sõnu “vee keemistemperatuur on sada kraadi” või “kolmnurga nurkade summa võrdub kahe täisnurgaga”, siin peab kindlasti arvesse võtma ka lausujat ja lausumise situatsiooni; *mina* on identifitseeritav vaid viitega lausujale. (...) Just sedalaadi juhte peamegi

---

Ettekanne seminaril “Writing and Reading” Jyväskylä 11.04.2002. Autori tõlge inglise keelest. Algne pealkiri “I have no personal voice and I mean it: However, I speak for myself included”. Ilmunud ka ajakirjas *Nuori Voima* 2002, nr 2, Markku Paasoneni ja Jussi Backmani tõlkes.

silmas *hääle* kategooria all: Vendryesi järgi on see “sõnalise tegevuse aspekt, mida vaadeldakse suhtes ta subjektiga”, kusjuures subjekt pole siin lihtsalt tegevuse toimepajana või kogeja, vaid ka sellest jutustaja (sama või teine isik) ja viimati veel kõik muudki, kes jutustamistegevuses osalevad, olgu aktiivselt või passiivselt.”¹

“Jutustajahääl” seisneb seega ennekõike suhtes: ta väljendab jutustaja seost jutustuse sisuga, tema paratamatut kuulumist jutustuse juurde või jutustuse sisse. Nagu Genette kohe täpsustab, ei pea see “subjekt” olema üksainus, vaid tema alla käivad “viimati veel kõik muudki, kes jutustamistegevuses osalevad”, mistõttu jutustamine võib hõlmata erinevaid häáli. Ometi tähendab see sedagi, et jutustuse maailma meile vahendav hääl on alati kuidagi piiratud: ta on ainult üksik “jutustajahääl”, ja kui teisi tuleb juurde, on need ikka üksikud “jutustajahääled” ja nende vaatepunktid üksikud vaatepunktid. Keegi on teksti sees, võib-olla on neid päris palju, aga nad jäävad üksikuteks häälteks. Jutustaja on üksik jutustaja ja jutustajad jäävad üksikuteks jutustajateks.

Midagi sellesarnast märkame ka luules, kus “isikupärane hääl” peaks olema üksik hääl, mille võib teatavate tunnuste järgi tuvastada ja mis väljendab subjekti – antud juhul “autori” – suhet verbaalse tegevusega. Kui mul on isikupärane luuletajahääl, võin ma teatavatest asjadest kõnelda teataval viisil, tehes seda ühe keele ja kultuuri sees. Võin rääkida teatavatest äratuntavatest asjadest, teataval äratuntaval viisil. See äratundmine pole niisama lihtne, vaid seda vahendab üks seade, mille nimi on “isik”

– ladina keeles oleks see *persona*, mis tähendab “maski”. “Isikupärane hääl” on seega hääl, mis tuleb maski tagant, või on see koguni maski enese hääl – kui maskid oskavad või oskaksid rääkida. See on kõneleva isiku hääl, ühe isiku hääl, kes räägib. Kuid ühtlasi on see eikellegi hääl: samast ladina tüvest tuleneb prantsuse sõna *personne*, mis tähendab “mitte keegi”. Kui see eikeegi räägib, teeb ta seda isiku vahendusel, isikupärase häälega. Kõik, mis ta ütleb, muutub nüüd täiuslikult selgeks, sest olles eikeegi, on isik täiuslikult defineeritav – ehk nagu öeldakse ameerika filmides, “nobody is perfect” (eikeegi on täiuslik).

Just see aga teebki rahutuks. Rahutuks teeb see luuletaja, sest luuletaja on keegi, kes tahab midagi teatada, üht sõnumit edasi anda, panna inimesed tundma ja mõtlema, “kommunikeeruma” (ühendamise või osasaamise mõttes). Kui ta on juba palju kordi proovinud, siis see viimaks juhtubki, ta saab midagi edasi anda, kommunikeerida, omandades hääle, mida kuulatakse ja levitatakse ja tuvastatakse ja määratletakse. Nõnda loobki ta isikupärase hääle, mis on nüüd tema sümboolne kapital, intellektuaalne omand, aga kui see *persona* – see *personne* – viimaks on loodud, avastab ta hämmastusega, et on loonud eikellegi. Luuletaja kirjutab, aga eikeegi kõneleb. Eikeegi räägib valju ja isikupärase häälega. Eikeegi jutustab, eikeegi arutleb, eikeegi mõtiskleb, eikeegi väljendab oma tundeid. Isikupärane hääl on põhjalikult kehtestatud ja see on pikaajaline investeering: see võib toota luulet iseenesest, nõnda et luuletaja ei märkagi.

¹ G. G e n e t t e , Figures, III. Paris, 1972, lk 225–226.

Väites, et luuletaja isikupärane häääl pole tegelikult mitte kellegi häääl, läheksin justkui vastuollu originaalsuse ja subjektiivsuse mõistetega, mida luule puhul eeldatakse ja mille järgi luuletaja peaks kõnelema enda eest autoriõigusliku isiku kaudu. Ometi pole ma ainus, kelle meelest isikupärane häääl on piirang. Ameerika-juudi luuletaja Charles Bernstein on samamoodi kahelnud “üksikus kindlas hääles”, vastandades seda “häälele ehk häälestamisele”, mis võimaldavad vähem piiratud lugemisviise ja teevad ruumi “inimhäälele”, jättes alles “tema tiheduse, tooni, kareduse – tema lainetused”². Ühes varases manifestis (“Stray Straws and Straw Men”, 1977) väljendab Bernstein selgelt oma vastumeelsust “luuletaja hääle” suhtes, mille juurde kuulub ka eeldus, et on olemas mingi loomulik viis oma isikupärase stiili kujundamiseks ja vormistamiseks:

“Eeldatakse, et luule saab küpseks luuletaja “oma hääles”, mis sageli tähendab vaid stiili ja esituse järjekindlust. “Luuletaja hääle” abil on hõlpus luulet konteksti asetada ja seetõttu ka lihtsam mõista (suvaliselt vooluvõrku lülituda); jääb mulje, nagu kuuldaks igaüht omamoodi kõnelemas (st kuuldaks luuletuse all või taga olevat isikut). Kuid selline teatraliseerimine ei pruugi individuaalset luuletust sugugi toetada ja kipub taandama luuletaja tööd ainuüksi ta isikule.”³

Bernstein osutab siiski, et selle reduktsionistliku tendentsi kõrval, mis taandab

“hääle” luuletaja isikuks, “kasutatakse häält järjest rohkem heliluules [*sound poetry*]” ja “hingamisega seotud vokalisatsioonides (nt retsiteerimine ja muud orgaanilise kõnetaolised)”. Reduktsionism vastandub ka “ameerika luule põhisuunale – uurida kõnekeeke grammatikat, kas siis luule traditsiooniliste vahenditega või, uuemal ajal, linnistuse üleskirjutamise abil”. Seega, võtab Bernstein kokku, “häääl pole mitte luule olemus, vaid võimalus”⁴.

Minu meelest peaksid need sõnad tooma meile kergendust. Hakkasin ise luuletusi kirjutama umbes kaksikümmend aastat tagasi, ja mulle tundub, et selle üks tõukejõude oli vajadus leida ühiskonnast väljapääs. Ühiskond on aga isikute ühiskond: intiimsemal tasandil muutub ta isiksustest koosnevaks seltskonnaks, ja üks tungivamaid põhjusi luule kirjutamiseks on vajadus kommunikeeruda mingil muul tasandil, mis oleks tunduvalt avaram ja ulatuslikum, töotaks enamat ja oleks muidugi ka ohtlikum. Kuidas aga peaksin end tundma, kui mulle öeldakse, et luule koosneb “isikupärastest” luuletajatest? Kas see pole tõsine pettumus? Kas ei võiks tekkida tunne, et parem oleks hüpata sillalt jõkke? või tulistada kedagi tänaval? sest see avaram, ulatuslikum kommunikatsioon, mille poole olen alati püüelnud, millesse teatavas mõttes koonduvad kõik minu unistused – see kommunikatsioon on niikuinii võimatu? või kuulutatud võimatuks?

Selles mõttes on “isikupärane” luuletaja

² An interview with Charles Bernstein. Conducted by Allison M. Cummings and Rocco Marinaccio. *Contemporary Literature*, 2000, XLI/1, lk 17–18.

³ Ch. B e r n s t e i n, *Content's Dream. Essays 1975–1984*. Los Angeles, 1986, lk 44.

⁴ Sealsamas, lk 44–45.

olukorras, mida võiks võrrelda Nick Cave'i mõrvaballaadiga "O'Malley baar"⁵: minategelane on baaris toime pannud jubeda veresauna ja heidab enne politsei tulekut pilgu peeglisse:

*Well, I caught my eye in the mirror
And gave it a long and loving inspection
"There stands some kind of man", I roared
And there did, in the reflection*

*My hair combed back like a raven's wing
My muscles hard and tight
And curling from the business end of my
gun*

Was a query-mark of cordite

*Well I spun to the left, I spun to the right
And I spun to the left again
"Fear me! Fear me! Fear me!"
But no one did cause they were dead⁶*

Mees on tõepoolest tapnud kõik baari tavalised kunded, samuti baarimees O'Malley ja tema tütre; nii on ta omal moel, ameerikalik-westernlikus stiilis kõrvaldanud kõik "isiksused", hävitades nad koos "isikupäraste häältega". Nüüd aga vaatab ta peeglisse ja avastab, et keegi on siiski veel elus: mõirates "Seal seisab üks mees!", märkab ta oma püstolitorust vonklevat "püssirohu küsimärki". See küsimärk osutabki ilmsele küsimusele: kui kõik "isiksused" ümberringi on hävitatud, kas ei

peaks ta asja lõpule viima ja kõrvaldama viimasegi ellujäänu? Aga ballaadi minategelane käitub teisiti: ta keerutab end kandadel ja kisendab igasse suunda "Hirm! Hirm! Teil on hirm!" ("Fear me! Fear me! Fear me!"). On selge, et ta püüab ikka veel teiste isikutega kommunikeeruda, aga see pole enam võimalik, sest ükski neist pole enam elus. Ainuke võimalik lahendus oleks avada kommunikatsiooni uks ühel teisel tasandil. Mehike jääb aga kõhklema ja annabki viimaks alla: ta kõnnib ümberpiiratud baarist välja, hüüdes politseinikele: "Ärge tulistage, mul pole relva!" Ta panakse autosse, ja "jõledast paigast" eemaldudes hakkab ta sõrmedel üles lugema tapetuid.

Luuletaja ülesanne sarnaneb mõnevõrra O'Malley baari mõrtsukatööle, aga ümberpööratud kujul. Luuletaja peaks samuti tühistama isiksused, kuid ta peaks alustama iseendast: nagu kunagi väljendus Mallarmé, on luuletus teatavat liiki enesetapp. Pärast omaenda isiksuse tühistamist hakkab luuletaja tühistama teiste omi, luues sellega võimaluse jõuda teisele kommunikatsioonitasandile. Nii toimib ta vahendajana, kes kõigepealt ise püüab saavutada "ühendust" ja seejärel "ühendada" teisi – esmalt luuletaja vahendusel ja pärast juba ilma selleta. See on luule šamaanlik või triksterlik aspekt.

Tõsi, ka see šamaanlik aspekt võib vajada häält, nagu vihjas Bernstein. See on aga

⁵ Murder Ballads. Nick Cave & The Bad Seeds. Warner Bros, 1996, track 9.

⁶ "Tabasin peeglist oma pilgu ja uurisin seda hoole ja armastusega. "Seal seisab üks mees," mõirgasin siis, ja tõesti – peeglis seisiski inimene. Juuksed üle pea kammitud otsekui kaarnatiib, muskolid kummis ja kõvad; ja mu relva toimekast torust vonkles püssirohu küsimärk. Keerutasin end kandadel, kisendades igasse suunda: "Hirm! Hirm! Teil on hirm!" Aga keegi ei kartnud, kõik olid ju surnud." (Salmide kokkuvõtlik tõlge – H. K.)

teistsugune hääl – mitte “isikupärane”, personaalne, vaid füüsiline, kehaline hääl. Allen Ginsberg on seda kirjeldanud ühes 1965. aastal avaldatud lühikeses essees, pealkirjaga “Luuletaja “hääl””:

“Mantralauline Benaresis ja zeni kõhuhingamine Kyotos viisid mu tavalise hääle (ja mina keskme) kõrist ja rinna ülaosast päikesepõimikusse ja alakõhtu. Nõnda muutusid füüsilise hääle tämber, ulatus ja tundlikkus kehaliselt sügavamaks, lähenedes viimaks tõepoolest sellele, mida olin noorest peast kujutlenud “kivihäälena”. Tunne, ja rütm, see tunde juurde kuuluv kehaline potentsiaal, tekivad *terves* kehas,

mitte ainult kurgus. Hääl tuleb tervest kehast korraga, kui see hääl on täishääl ja kui see tunne on täistunne. (Luulet võib võtta kui tunde rütmilist artikuleerimist.)”⁷

Täishääl, mis tuleb tervest kehast korraga, on midagi hoopis muud kui süntaktilis-grammatiline “isikupärane hääl”. Sellega võib kõnelda nii teiste kui ka enese eest. Kui aga luuletaja kirjutab luulet, milles on üht-aegu kohal palju erinevaid “häáli”, võib ta muuhulgas samuti kõnelda enese eest – nii nagu tegi Marcel, alustades ühte pikka luuletust lausega, mis sai hiljem nii kuulsa: “Olen juba kaua varakult magama läinud”...

---

⁷ A. Ginsberg, *Deliberate Prose. Selected essays 1952–1995*. Ed. by B. Morgan. London; New York, 2000, lk 258.

ÜLAR PLOOM

Alasti ja alati ehk kirjaniku ülesandest*

*Alati on nagu ennatu au, alasti –
nagu kunnatu klomp*

Lugupeetav Betti Alveri auhinna žürii, iga liige üksikult ja kogu komisjon kokku, austatud saalisviibijad,

mul on suur rõõm ja suur hirm seista siin ja võtta vastu au hinda. Sest igal aul on oma hind, nii nagu vist igal hinnal oma au. Kui banaalne. Mulle tundub jälle, et need pole muud kui sõnad, õõnsad tülgestavad sõnad. Kas mul on üldse midagi öelda? Ja milleks? Praegusel hetkel otsin pigem sõnu, et mitte end avada, mitte välja öelda, mida ma enda sees teise inimese kaudu otsin, vaid et peita ja turvata. Need sõnad on hoolikalt mõõdetud, rüütatud ja relvastatud. Ja ometi on turvamees alasti: keel varjab, kõrv kuulab lahti, silm koorib paljaks.

Kummaline kooslus – “alasti” ja “alati”. Sest tegelikult seda pole. Tegelikult on nii, et on alati. Ja alati on riides, varjatud ja turvatud,

selgelt ja ühemõtteliselt korsetti veetud, pihikutesse piinutud, traksidesse traaditud, mahedalt peetud ja vaagitud, ja ometi...

... ja ometi pole palju vaja, üks väike

vääratus, üks s, üksainus süütu s, et mask langeks, naeratus tarduks, püks rebeneks ja – oo häbi –,

ehmatav alastus karjatak
hetkeks

ja kiirelt kaoks kui välk suppi.

Alatiseks? Või järgmise korrani?

Kõik, kes kasutavad keelt, teavad tema vastikut loomust. Itaalia vanasõna ütleb – *la lingua batte, dove il dente duole* – mille mõte on see, et “keel komistab haigele hambale”. See haigus võib olla mitmesugune. Mäletan meest, kellel oli silmavähk ja kellele ütlesin – mõlemad teadsime, et enam ei kohtu – “head nägemist!” Keel näeb meie hingekurku ja kisub sealt ihutõed välja. Üks kirjaniku esmaseid ülesandeid on lasta keelel nii tegetseda, et kõigest kultuuriretoorikast hoolimata võiks pilgu- ja kõrvapoeetika alatise alastust kombata. See on kirjaniku poeetiline roll.

Aganüüd alastusest. Võib tunduda, et pole midagi paremat, midagi kaitsvamalt kui alastiolek. Ei, nii lihtne see kahjuks pole.

Üks erakond tuli enne viimast valimiskampaaniat avalikkuse ette sõnumiga – lihtne riik. See on tõepoolest võrratu sõnastus. Nii kõlalisel kui pildilisel täiuslik. See on see alasti tõde, mille poole meie, alastusest pagendatud aadamad ja eevad, tagasi ihaleme. Ikka ja alati. Tagasi

Betti Alveri auhinna kätteandmisel 23.11.2002 Tartus Kirjanduse Majas peetud kõne.

Paradiisiaeda. Mis aga kasvab Paradiisiaias? Keelatud viljaga puu? Ja elupuu? Muidugi. Aga veel peab seal olema ka viigipuid, sest just siis ja seal saime viigilehed selga, ning hüvasti alastus! Viigipuid Eestimaal ei kasva, kapsaid aga küll, ning seepärast tundubki, et mõned erakonnast löid liigse lihtsuse, liigse alastioleku pärast silmad maha ja otsustasid, et katavad valijate häbistava ihulikkuse kapsalehtedega. Nii see kuuldavasti ühel Tallinna turul toimuski. Kas aga saab, kas tohib alastiolekuiha kapsapütti sulgeda, kaane peale vajutada ja tagatipuks sildiga "Lihtne riik" pitseerida? Üks kirjaniku esmasid ülesandeid on niisugune varjatud alastus lahti kangutada.¹ Ja selles on tema sotsiaalne roll.

1960. aastatel tegutses Itaalias avangardistlik rühmitus Gruppo'63. Nad olid, küll mitte kõik, enamasti pahempoolsed, kelle liidrite ambitsiooniks oli purustada keel, mis nende meelest taastootis võõrandatud keskkonda. Kes jõudis oma katsetustes nii kaugele, et pidi kommentaarid juurde kirjutama, sest muidu oli kommunikatsioon võimatu, kes eksperimenteeris traditsioonilise keele sees. Aga teadmine

keele osast ja kirjaniku kohusest enese ja ühiskonna ees on hoomatav peaaegu igal sammul.

Eestis nagu paljudes muudeski kohtades maailmas on tekkinud niisugune olukord, kus kirjanikud on hõlvatud meediasse ja reklaami. Ja see on loomulik. Eriti viimases on kirjaniku, nii nagu ka kunstniku osavus ja anne hinnatud ja au sees.

Minul on üks unistus, juba umbes viis-kuus aastat. Kui saaks ümber pöörata reklaami keele. Võtta relvad sõnamängudelt, mille eesmärgiks pole tunnetuslikult avardada piire, vaid eelkõige akumuleerida ja kanaliseerida võimu ja kasumit; mitte keel purustada, vaid dekonstrueerida see keel, mis kalgilt ja kiretult kaalutleb, mis ei kingi kerjusele, või kui kingib, siis selleks, et rohkem saada; teha nii, et see ei oleks edu ja tulu, vaid (h)alastuse ja armastuse keel. Selles on kirjaniku igavikuline roll.

Kõigest sarnasusest hoolimata erineb doktor Tulpi eksperimentaalne laboratoorium doktor von Hagensi laibateatrist.

Sellepärast ma harjutan pingsalt.

---

¹ Tegelikult toetasin erakonna juhtmõtteid siis ja toetan ka nüüd.

VAATENURK

BERK VAHER

**Tuhande ühe eestlase hobulau-
sumised**

JÜRI EHLVEST. *HOBUNE EIKUSAGILT.*
Tänapäev, Tallinn, 2002. 216 lk. Hind
140 kr.

Kuidas kirjandusruumi hõikad, nõnda vastu kajab? On ju nii? Ega vist. Ehlvesti näide kõneleb muust. Varasemal perioodil sai ta ülemääragi üles kiidetud, praeguses maailmaküpsuses aga arvatakse teda nii mõnigi kord juba pelgaks tubliks reakirjanikuks – vähemasti pärgamistel on ta konjunktuursemate kaimude varju jäemas.

Olgu, nii mustvalgelt ta loomingut ja selle retseptiooni ka jaotada ei saa: borgeslikku fantaasiahaaret ja mõttesügavust evis hetketi ka noorem Ehlvest – “Kruutsiaania” leidis ju õigusega õnnistamist. Ja ometigi, mida aeg edasi, seda piinlikum on suuremat jagu ta juveniiliast lugeda. Küllap vist tõesti pole Ehlvesti assotsiatsioonimasinale eesti kirjanike “tehnopargis” hobujõududelt võrdset; kuid 1990ndatel ei olnud temast sellele masinale veel piisavalt vilunud juhti, see läks ripa-rapa ekslema, jäi keerlema autoerootiliste või okultsete triviaalsuste ümber. Aga muidugi oli see kõik siiski nii harjumatu ja vastukarva nii (post)sovettidele kui ka ärkamisaja harrastele õhkaja-

tele. Ja sestap järelikult revolutsiooniline. Ning üks tähelepanuväärne kildkond võttis oma verevenna ja tema segasuspegasuse uidanguid õige mitmeti väärtuslikuks vannutada – küll kuulutati teda kabalistiks, küll eksistentsiaalseks absurdistiks, lausa eesti kirjanduse haigusekski. Tol ajal oli ju üldse pop “haigus” olla, ilmselt VTK-le ja “Tööjõureservidele” vastandudes.

Muidugi oli *Vikerkaar*e staar Ehlvest juba tüki tüsedam kui filligängi almanahhi “Ludii Litterarii” neandertaalne koogaja. Ent just siis, kui muist arvustajaid uskus end olevat Ehlvesti lõpuni läbi näinud ja teine osa käega löi, lootmatagi tast enam sotti saada – just siis, kui promootoritele hakkas koitma, et uut Todet ei saa temast ei sise- ega välisriiklikul turul, – just siis, uue kümnendi saabudes, avastasin, kui kuramuse vägevaks kirjutajaks Ehlvest on ikkagi saanud. Tasapisi sügenes see aimdus “Elli lennuga”, juba eiramatuks muutus “Taevatrepi” novellidega. Kas mu “kirjanduslik kuulmine vedas alt”? “Taevatrepp” ei olnud isegi Kultuurkapitali aastapremia nominentide seas!

“Hobune eikusagilt” on peaaegu et veel mõjusam kogu. Erinevalt Evi Arujärvest ei nimetaks ma seda siiski romaaniks – “kontseptalbumiks” küll, kuivõrd peaaegu kõigis juttudes võib kohata Ürgar Helvest, Krauklist ja Krauklise naist; juttude teemaks on sageli alandus ja julgus, eneseületamine tänu äkilisele ime-

süüdmusele (säärasele juhtumile viitab ka kogu päälkiri "Hobune eikusagilt"); ka viimase jutu dramaatiline rahvuslik üldistus laieneb tervele raamatule. Kui välja arvata mõned lood, kus autor oma kontrolliga tekstimasina üle veidi liialt kehklema kukub ja üle kombineerib, siis on tegu vapustava teosega – ja nii mõnigi kord tahaks kasutada g-sõna, kui seda poleks juba pejoratiivsuse ära hooratud.

Ürgar Helvесе kuhu arengut mööda võiksid võimaliku romaani piirjooned ju selgineda küll. Raamat algab: "Ürg Helves tuli metsast välja. Ta sassis juuksed olid täis okkaid ja muud vaigusegust risu, pisut vist ka korbatanud verd, kuid kindlasti oli tal peas üks käbi" (lk 7). Kuigi Helves osutub ümberkasvavaks metsaärikaks, viitab selline kirjeldus lausa ürginimesele, metslasele (personifitseeritud metsik inspiratsioonipuhang?). Tasapisi kasvab ta aga kirjanik Krauklisest üle, jutustab araabia mõistulugusid nagu Šahrazad ja leiab kiiremini seoseid lugude vahel. Ning viimaks on ta kõrgunud möödnud sajandi Jumala-asemikuks – psühhoanalüütikuks, kes novellis "Jälgida kaljukitsede kõnnakut" väänab Krauklisest välja pisarad ja allasurutuimad lapseõlvepained ning kõmistab siis selle põhjal põlastust kogu Eesti rahvale.

Suures osas ongi "Hobuse" novellid eestlaste lood, eestlaste ebakindluse ja imeootamise lood. Kogu nimilugu mui-gab muuhulgas Liivi sõja aegsete mõisapõletajate üle, "Põgenemises Egiptimaale" vestetakse süüdimatule skandinaavlannale Teise maailmasõja jalgu jäämisest, avalugu "Helbest" annab aimu metsaparseldajate ja nende tankistide tegevusest. Raamatu

tipuks – ja lubatagu väita, et kogu mulluse novelliloomingu tipuks – jääb siiski "Al-Qaida", ühtaegu Ehlvesti araabiasõbralikkuse manifest ja pamflett eestlase inert-susest, mõjutatavusest, kirgastusest väikesegi vaprus üle. Siinne üldistus on nüüvõrd rabav, et "Kaljukitsede" loo oma mõjub juba pigem repriisina kui kogu raamatu saladuse avamisena.

Raamatu esitlusel Tartus kinnitas Vaino Vahing, et parim lugu on just "Jälgida kaljukitsede kõnnakut". Minu eelistus, nagu juba öeldud, on teine. "Kaljukitsed" on küll haaravalt üles ehitatud, ent pih-timuslikku kirjandusse olen alati ambivalent-selt suhtunud ja psühhoanalüütiline kirjandus on lausa vastumeelt: eelistan hingepaljastustele ja äraseletamistele lugu-sid, mis mõistatusi püstitavad. (Ka krimkade puhul naudin enam neid, kus mõrvarit viimse hetkeni saladuses hoitakse; "psühholoogilised" kriminullid, kus kurjategija kohe teada, jätavad nautimiseks vaid stiili või filmi puhul näitlejate mängu.)

Ehlvesti tarmukus ühte novelli mitme loo mahutamisel võib anda väga häid tulemusi sellesinase raamatu piireski (toosama "Al-Qaida", "Rebend looris", "Poiss ja liblikas", "Voodoo nukuke"); lõpuno-vellis keerab autor siiski vindi üle. Lähte-punkti mõjus (laste julmade ja hulljul-ge te mängus hukkunud kaaslane) mängi-takse psühhoanalüütilisele sessioonile omaste korduste, keerutuste ja liiasustega parasjagu maha, põnnide autoerootiliste mängude sissetoomine käib pikalt ja piin-likult. Kui lugeja kaljukitse-kujundi tur-jal ka peaaegu jutu lõppu välja jõuab ja (üsnagi väsinult) isegi esseistliku eestlas-

temanamise omaks võtab, siis päris lõpu kohtujaburus on küll liig mis liig. Mõni ots võib teinekord lahti ka jääda. (Ka siis oleks ju saanud viimasteks ridadeks kirjutada seda, mis säääl praegu on!)

Ülekombineerimine kimbutab ka pala "Põgenemine Egiptimaale" – iseenesest mõjus lugu on oma algusosas tarbetul määral dekonstrueeritud ja pilla-palla paisatud. "Nüüd ma küll pingutasin vist üle," tõdeb jutustaja (lk 87). Jah. "Tarbetud spekulatsioonid" ja "liigsed targutused", iseloomustab ta oma vigureid järgneval leheküljel. Mis jääb lisada? Narratiivi dekonstruktsioon on õigustatud juhul, kui olemasolev kirjanduslik võttestik on kuidagi ebaveenev, autorit mitterahuldav, ja samas puudub autoril "õigem" alternatiiv: nii ta siis liialdab klišeed absurdini või loob teistsuguse, samuti ebakohase ja ebaveenva võttestiku, manifesteerides seda ometi eelistatavana "tavakirjanduslikule". Kui aga "põhi" on veenev niigi, siis milleks kiiksu kiiksu pärast tekitada? Kui "Ja hommik taas" ja "Poomisraha" jäävad mu jaoks tervenisti pelkadeks profi demonstratsiooniesinemisteks, siis "Egiptimaas" mängib autor maha potentsiaalselt väga teravmeelse ja hingeputuva novelli.

Teravmeelse ja hingeputuva novelliga on Ehlvest aga hiilgavalt hakkama saanud päälkirja all "Aed Granadas". Emotsioonideküllane lugu on kirjutatud parimais noorsookirjanduse traditsioonides..., mille üle autor raasukese muigavatki tundub (päätegelase kohtumine härrasnoortega ja kättemaksuvõimalus toob meelde sarnased stseenid "Tasujast"), – ent samas on siin täiesti siiralt kõlavaid noore poisi

siseheitlusi, just nagu Priit Kruusi sülest! Lisaks on Ehlvest tervikusse sulatanud rammusa loodusmiljöö, eksootilise nupuülesande ja ülemlaululiku erootika. Peaaegu et veel parem kui "Al-Qaida" ja vist küll kõige ilusam jutt, mida Ehlvest kunagi kirjutanud.

Ehlvest ei ole enam "eesti kirjanduse haigus". Vastupidi, oma parimail hetkil on ta suur tervendaja, eskulaap, kes ületab lõhesid lugude, jutustamislaadide ja kultuuridegi vahel – euroopalikud/eestilikud nimed araabialikes mõistujuttudes ("Rebend looris", "Voodoo nukuke") annavad aimu, et samavõrd võisid need olukorrad aset leida siinpool väidetavat "kultuuride kokkupõrget". Ja üks ole leidnudki. Ent samas ei osutu need lood seepärast veel triviaalseks – neid kirkastab eksootiline kujundiloom (välk kui rebend taevalooris, tüdruk nakk kui õhkõrnade purunevate ämblikuvõrkude kudum).

Pelgast iseenda luulude ketrajast on saanud/saamas rahvuslik terapeut. (Kui säärane reinveidemannilikult laiajooneline tõdemus Ehlvesti kummati kohutama peaks, siis seda parem, sest lausa kliiniline täpsus ei tule küll kasuks talle ega ühelegi kirjanikule.)

TOOMAS RAUDAM

Eel-raamat

BERK VAHER. LUGULAUL. *Erakkond, Tartu, 2002. 384 lk. Hind 132 kr.*

Berk Vaheri "Lugulaul" tahab olla korraga õige mitu asja. Nimetagem mõnda:

- 1) lugu;
- 2) laul;
- 3) muster.

Kuid on veel neljaski, nimelt elu, millele raamat on pühendatud (*Täna elu*, tiitellehe siseküljel, pea märkamatumalt, märkamatumalt kui kohustuslik kummar-dus Kultuurkapitalile) ja mida teos valdavalt müüdi- või muinasjutuvormis ka hõlmata püüab, tehes elu teksti monteeritud viibetega kaasvastutajaks nii õnnes kui ebaõnnes, mis teosele ja tema kirjutajale kriitilises retseptioonis retrospektiivselt osaks võib saada.

Toodud teguritest olulisim on muster.

"Lugulaulu" muster koosneb lühematest ja pikematest alajaotustest, mis on üksteisest eristatud paksus kirjas lühemate või pikemate lausungitega, ning luuletustest (ja kahest pildist), mis kõik sujuvalt lõimesse sobituvad, seda samas luua aidates.

Kuid kui me seda hoole ja armastusega ning pikalt, ligemale seitsme aasta vältel (1994–2001) pununud vaipa vaatame, avastame õige pea, et meie pilgul pole, kus peatuda. Meie pilk haarab ainult kee-rist, ta pöörleb pöörlemistega, ringide ringlemistega passiivselt kaasa. Ka see on lõimesse sisse kodeeritud, see on teose üks põhiteemadest.

Raamatu atmosfäär on sõbralik ning headust kuulutav ja jut(l)ustav. Põhiosa tegevusest toimub platonistlikus ideaalrii-gis Sancta Aeternas, see on muinasjutu- ja müüdiriik, kust kumab vastu igapäevaelu. Ning vastupidi: see, mida protagonist Rein Reineke iga päev enda ümber näeb ja läbi või üle elab, on vaid kaja kunagi olnust, mille on kinni katnud aeg. Ühe mustri all on peidus teine, kuid tuhmim muster, mille taha ja sisse näeb vaid üli-terane ning tundlik Silm. Kuid mustrid korduvad, maskid vahelduvad ning järele jääb vaid topeldatud kõõritamisest tekkinud peapööritus, nii et kui raamat jõuab kõikelukunastavasse, ka iseoma võimalikke puudusi möönvasse lõppu, viimase piiri peale, öeldes eelviimasel leheküljel mustrit kokku laduva põnni suu läbi: "See pilt, mis me panime, need tükid pidasid hoopis teistpidi kokku käima," siis nii ongi: raamatu lõpp on tema lõpetamatuses, teose sünd lõpatuses.

Kuid öelda võib ka kriitilisemalt. Kui raamat on muster (aga seda on iga raamat, ka need, mis seda otseselt ei taotle), siis peab selles mustris olema midagi sellist, mis puudutab iga lugejat. Lühidalt – kui selles puudub valu, see, mida lõime-lõnga keerutaja tundis, too tundeline põhjus või piin, mis sundis teda tegema just selliseid pisteid, siis pole ka mustril mõtet. Tundeline ollus "Lugulaulus" ei puudu, loetavast kumab igal pool vastu mõõdukas melodramaatilisus, ka sümbolitihnikust paistev stoori ise – poiss aitamas oma haiget tüdrukut, sooritamas selle nimel kanglastegusid – on puhas melodraama, kuid sellest jääb väheks seoste sidumiseks, mida teos nii vapralt kuulutab ning mille

katkemist või katkestamist ta ka pelgab: “Mõrsja on korruga – hopsti! – mehe süles. Ja sosistab: “Kedagi ei saa keelata seoseid leidmast!”” (lk 384).

Mõistagi on lugu vaid *props* (see sõna langeb eesti ja inglise keeles ühte: tugi-samm, millel püsib kaevandus/kirjandus), mida kasutatakse ütlemaks midagi tähtsat. Tähtsaid teadaandmisi leidub pea igal leheküljel, kuid enamik neist on kas kaunid või targad, kuid mitte kunagi valusad või isiklikud. (“... kustmaalt miski on äratuntavalt kunst, säältmaalt ta juba ongi ka kits” – lk 214.) Või kui neis mingi sügavus ka on, siis upub see ümbritsevasse – suhkurdatud romantilisse nooreestilikku stiili, üleeluliusasse sõnadevoolu. Lugu kõlab kokkuvõttes kui lihvitud kantslijutlus.

Iseloomustamiseks stiili, toome vaid ühe näite: “Ja kui ranna poole lonkivad kutid peidavad anumise uljasse säärtevillesse, saadab tüdruk neile tolle unikaalse ujeda naeratuse...” (lk 137).

Kas nutta või naerda? Või on olemas mingi vahepealne seisund, mis, olemata kirjutaja oma, oleks võimeline säärast stiili adekvaatselt vastu võtma või mõtestama? Kuid raamatus, kus miski pole see, mil-lena ta paistab, kus maskide ja erinevate reaalsustasandite valutu vaheldumine on teose enda koostisosa ja püsimisprintsip, kus laulul kästakse olla lugu ja vastupidi, võib ka abitu afektiivsus tunduda geniaalsusena.

Jutustaja taipab seda isegi. (Polegi sel-list asja, millest ta ise aru ei saa.) Nii loe-me: “Või olen ma ikka vaid üks loll edev ebaküps poiss, kes aina paiskub mingi-se absurdseks abstraheeritud romansi-

pateetikasse – mu kokkukeeratud keel varjutab mu eest tegelikkust – ning ka too sarnasus on vaid meeleepett?” (lk 139).

Pole ju päriselt võimatu, et taoline aus ülestunnistus innustab lugejat lugemise-le, lugemise jätkamisele? Sümpaatne on see igal juhul. Kuid kui mustritegija märkab, et muster on vale, siis harutab ta selle ju üles? Kas Vaher teeb seda? Ei, sest ka vale ja valetamine on raamatusse orgaaniliselt hõlmatud. Kuid ükski kommentaar ei vabanda välja ülespuhutud ütlemisi, lõtva sõnadevoolu, mida on püütud vormiga talitseda: kui heas luuletuses on sõnu, mis asuvad kusagil mujal, seal, kus rida lõpeb, siis vähegi kehvemat sorti taieses on suurem jagu sõnu – nähtavalt! – üle ääre. Mulle tundub, et seda juhtub iseäranis just nois maagilisis meistritöödes, kus püütakse kirjeldada igat sorti imesid, ideaalriike ja ilmu, hõllandusi, mis on nii üllad ja ekstaatilised, et tavalugeja ja -inimene jäävad nukralt piiri taha pidama, piiri, mille ületamist Looja ise enam mäletadagi ei pruugi. Ma vihjan siin Vladimir Nabokovi “Adale” (vt “Vladimir Geenius Nabokov”, *Sirp*, 24.01.03), aga ka Baturini teostele, kus Keel kipub nii mõnigi kord olema kallim (armsam, ilusam, illikukupaim) kui Karakter. Keel on võti, mis iseennast lahti keerab ja mõtestab. Keel on võti ja võit. Keelest on tehtud iidol, mis valitseb nii teksti kui tegijat. Kuid iga liialdus – liigusk – võib muuta teose ebausaldusväärseks. Instrumendi – keele – apoloogia viib, nagu kirjanduslugu on näidanud, autori surmani, mis mõistagi absurdne. Kõik taolised väited *à la* Roland Barthes jt tulenevad pigem väitja(te) afektiivsest müoopsusest –

Flaubert (autor) on Flaubert'is (loomingus) kindlasti olemas –, aga ka erilisest keeleülistuslikust eufooriast, mis omakorda sõltub noist paineist, mis kirjandust hetkel kummitavad.

Kuid keele iseõimeid ei saa ka täiesti ignoreerida: kirjutatu kirjutab ennast tõesti ise, looja loomine lõpeb mitte seitsmendal päeval, vaid juba esimesel – esimesel tunnil, minutil, sekundil, sestpeale loob maailm ennast ilma kõrvalise abita, valitud valed ja tõed paljundavad ja kordavad ennast.

Kirjanik, olgu ta siis maag või realist, on nagu too Pariisi kirikukatuste parandaja, kellest ma lugesin lapsena ajakirjas *Kodu* sarjas “Hädaohtlikke elukutseid”. Seal rääkis üks töömees, kuidas ta ükskord üht õõnt või orva putitades oli otsustanud veidi puhata, pannud mõrdipange ja kellu käest, päästnud lahti ka kinnitusköie, mis teda välismaailmaga sidus, ning lasknud silma looja. Päike paistis, peale tuli mitte uneke (nagu Vaheril), vaid sügav uni. Ärgates oli päike looja läinud (nagu Vaheril), mees tundis õudusega, et ei pääse enam välja, orv oli ta endasse imanud, ta ei saanud ennast liigutada ja kinni võtta polnud ka kuskilt. Kuid välja ta pääses, muidu poleks ma temast lugeda saanud. Ei mäleta enam, kuidas, kuid loogiline on arvata, et teiste abiga, kes tema puudumist märkasid. Ükski kriitik ei saa kirjanikku aidata, küll võib ta ennast ise pead- või juukseidpidi välja tirida. Tattipidi?

“Lugulaul” on palimpsest, see on selgemast selge. Kuid kus on siis originaal? Kihite läbinud uurija-kirjutaja peab ju selle lõpuks avastama? Mingi ühe (Rembrand-

ti, Jumala, Loo), millesse ta ise usub ja meidki uskuma paneb. Või tundma ahasust, kui midagi ei leia: sooritama enesetapu, nutma, karjuma. Seda ei juhtu: kõik on uni, ja uni on une uni. Une uni aga elu ei ole. Ning jälle – Vaher ise on kõigest teadlik, viidates paaril korral võimalusele, et ükski isemeisterdatud muster, müüt või lugu või laul ei asenda algmõõtme ja algaja kadumist mälust ja mõistusest, kultuurist. Lühidalt – Originaali polegi, peame sellega leppima, leppima leige lelutamisega, klotside kokkuladumisega, milises järjekorras, polegi nii tähtis. Ei aita ka julmõrn jumalanna Silm, mis imetleb vaid iseennast, lämmatades nõnda rouseauliku/inimkehaliku võitluse (Vaheril vaid kähmlus tärminitega) *amour propre*'i ja *amour de soi* vahel.

“Lugulaulus” kohtamegi pigem mõis- teid kui lihast ja luust kangelasi, noist sõna-tegelastest kasvavad välja rüütlid, Püha Graali otsijad, tõelised õukondlased, kes õhkavad konventsionaalseid saladusi õhkõrnast mateerist ja kõigest, mis selle kohal kummub ja taga terendab. Kõik võib muutuda ja muutubki kõigeaks, elu surmaks, loom inimeseks ja inimene loomaks (Rein on ka Reinuvader), kuid stiili kõiksus ja kõikeneelavus, ülielulüüriline (mitu korda järjest suudate seda ütelda?) luulelisus ei lase tal rääkida miskit üht – valusat, teravat. Kuid seda ta vististi tahaks. Või vähemalt võiks.

Üks huvitav kuju ilmub nii, õigemini tema teadvus (kiht kihis):

“Mitte et mul kurja lastaks teha. Vähe- masti mitte pidevalt. Aga see pangarõöv [mille peategelane Rein toime paneb – T.R.] võidakse andekski anda. Kuigi istu-

ma lähen, siiski vist suht mugavalt; ning olen pärast (üsna pea!) välja tulles veelgi popim poiss. Jätkates sedasama, mida olen sääl enamalt teinud. Kõikehõlmavat teravat kriitikat. Kirjanduskriitikat, filmikriitikat, teatrikriitikat, kunstikriitikat, muusikakriitikat, meediakriitikat, moekriitikat, kombekriitikat, kriitikakriitikat, ühiskonnakriitikat, kriitikat, kriitikat, kriitikat” (lk 273–274).

Ega see ometi küll Vaher ise pole?

“Lugulaul” meelitab ja keelitab, nurrub nagu paitust nuruv kass – on kaval ja hästi lakutud, kõik temas on kena, hea ja elegantne, keelest sabaotsani. Kuid ta on tüüpiline kodukass, kelle küüned krabisevad parketil ning kes pole elus näinud hiirt, kuid teab täpselt, kuidas ta välja näeb, sest on – väga tark.

Teataval viisil on “Lugulaul” küll hoopiski eelraamat, raamat, milles on ainult aimamised ja algused. Raamat teab seda, räägib: “Jutt on nagu paelakene... aga pärlid selles kees on ikka nood aimamisi tulvil vaikused ümber küsimuste, millele ei vastatudki, naljade, mida ei naerdudki, lugude, mis jäid rääkimata...” (lk 374). Ning kuigi see on ainus võimalus, kuidas näha “Lugulaulu” soodsamas valguses, kerkib kohe küsimus: kas siis too uus raamatutõug on nii innovatiivne, et tema kohta kõik vähegi kanoonilisemad küsimused (karakterist, loost, lugejast) ei kehtigi? Ei kehti midagi sellist, mida raamat ise küsinud pole? Kas postmodernism on vaid (Vaheril leebe) lammutamine? Või on lammutamises ka uue maailma loomist? Tõe otsingut? Kirge? Keegi võiks asja uurida.

Jään huviga ootama, millal sünnib päris-raamat.

ÜLAR PLOOM Lucreziast ja Callimacost ehk Mandragorat manustades

---

DORIS KAREVA. MANDRAGORA.
Huma, Tallinn, 2002. 106 lk. Hind 132 kr.

---

*Tean, et Sina oled nimetaja.
Luba minul jääda lugejaks.*

Võtan need Doris Kareva read (“Mõnes mõttes inimelu haprus”, lk 98, v 5–6) selleks kohaks, kust ma nüüd, teisel lugemisel, “Mandragorasse” sisenen.

Miks just siit? Sest mulle tundub, et siin osundub selgemast selgemalt, et mina otsin Sind, et mina olen olemas tänu Sinule, et minu lugemine on võimalik tänu Sinu nimetamisele.

Nii olen minagi, lugeja, olemas tänu Sinule, autor, ja meie vahel on see raamat, see “Mandragora”/Mandragora. Ehkki ma tean, et selles luuletuses pole see, kes on “mina”, üldsegi mitte Sina ega see “sina”, keda Sa valid endale nimetajaks, üldsegi mitte mina, on mul ometi privileeg sellesse sina-funktsiooni asetuda. Ning muidugi ma teen seda minana. Kusjuures ma tunnen, mina ka, nagu Sina “suurt uhkust ja mõnu” (vrd lk 89, v 4) sellest, mida niisugune mina/sina ruum võimaldab. Pealegi Sa ütled, et hoopis mina olen nimetaja. Et mina olen tugev ja vapper ja tõstad mu taevani. Sa annad minule juhise asuda nimetama Sinu lausunud tekstis ning see “kohutab ja kohustab” (lk 98, v 2).

Et see Su pöördumine pole sugugi juhuslik, seda kinnitavad mitmed teisedki “He-

lina” tekstid: *Su nimi mus heliseb tasa* (lk 96), *Sinu sõnade veini avan vast aastate pärast* (lk 94), *Nagu kellal on tila, / nagu trummil on nui, nõnda oled mul Sina* (lk 88). Eriti pingeliseks töötab minna leheküljel 89, millele juba viitasin –

Sa võtad mu lahti kui raamatu –,

ehkki järgmised read mu enesetunnet pisut solvavad –

*bibliofiil,
loed, lehitsed, loed,
ja ma tunnen suurt uhkust ja mõnu –,*

sest see kaotab pisut minu ainulisust teiste suvaliste bibliofiilide reas. Ometi võib mind Su kunst haarata endasse ka oma autor ja tema tekst. Võluy! Sest mille pean mina, bibliofiil, õieti lahti tegema, Sinu enda või Su autori raamatu, mis Sinust räägib? Või olete Teie nüüd kolmainus? Ning kelle päralt on barthes'lik *jouissance*? Minu või Sinu-lausuja või Sinu-autori? Pigem vist Teksti oma, sest nüüd olete Te mõlemad, Sina-lausuja ja Sina-autor, lahustunud tekstimõnusse, tollesse pühavaimu, millesse Te minugi kavalasti sisse tõmbate. Oh seda Mandragorat! Sest kui ma maitseen Sind, Mandragora, siis saan osa ka Sinust, Lucrezia. Siis olen ma too Callimaco Machiavelli “Mandragorast”, kes tahab lugeda Lucrezias, sama kaunist ja vooruslikku nagu antiigi Lucrezia, kes paraku oma abikaasaga lapsi ei saa. Asja parandamiseks tuleb Sul juua tolle unejuure baasil segatud rasestavat jooki, Lucrezia. Aga kuna seesu-

gune vägev filter on Sinu esimesele lugejale surmav, siis valitakse¹ impotendist vana-mehe päästmiseks katsejäneseks esimene möödakäija, kelleks osutun õndsas kombel mina, Callimaco. Muidugi, meie situatsioon näib praegu pisut teine kui Machiavelli “Mandragoras”. Mandragorat manustan praegusel juhul eelkõige mina/Callimaco, mitte Sina, Lucrezia, kes Sa oled autori tahtel (või tahtmatagi) selle joogi kokku seganud. End sinna sisse kastes. Nii lausumise kui kirjutamise läbi: *Kui kirjutatan, / karjatan /.../; Kui kirjutatan, / harjutan /.../; Kui kirjutatan, / kirjutatan/.../* (lk 10). Nii et ma joon sind lugedes, mu Lucrezia, ka siis kui Sa väljendud “keeldumuskeeles”, kus “ülim pilgar on paast” (lk 10). Muide, kui see on “Keelatud raamat”, miks Sa seda siis pakud? Ma saan aru, Sa ei saa teisiti. Sinu kõnelemine on paratamatult vajalik.

*Kui ma ei kõnele sellest,
ma suren.*

*Kui tunnistan seda,
see tapab mu
(lk 7).*

Kui Sa seejärel küsid:

Taevas, mida ma teen?,

siis Sa ei küsi nõu, mida teha. Vaid ütled: no mida ma ometi teen?(!)

Tunnistamine tunnistamatust on sellesse raamatusse esimesest hetkest sisse kodeeritud. Sest sellest hetkest kõnelemine ju alles algabki. Sest kui Sa minuga kõneled, saad Sinagi selleks, kes Sa oled.

¹ Kogu mehhanismi kavandab parasiit Liguria (loe: *Vikerkaar*).

Ja siiski märkan ma mõningase kurvas-
tusega, et Sul jääb dialogist väheks. Sa
tahaksid selle elava lausungi, mis meie vahel
on, mis on meie sees nii värske nagu veri
(*Soon on inspiratsioon: usalda verd*, lk 92),
kuidagi kivisse valada, pitseerida, põleta-
da ja puhastada. Sa tahad seda refereerida
ja kommenteerida, sellest isegi võõranduda.
Siit need osundavad tiraadid: *Staatilisest on
saanud eks-staatiline* (lk 92), *Ülem on teine
kui üks / sest teiseta üks ei püsi* (lk 97), *Kes
kannatab, elab kaua; / elab ja kannatab*
(sealsamas), *Mees ja naine – / kaks kätt
kokku pandud / ürgseks riituseks / Jumala
kiituseks* (lk 103).

Mõnikord õnnestub see Sul küll oivali-
selt. Eriti siis, kui abstraktne saab alguse
konkreetsest pildist.

*Öövalges toas õitseb õhk.
Poolihääli, suletud silmil
nad kõnelevad – kaks inglit –
üle helkiva mõõga*
(lk 9, v 1–4).

Oo, nood inglid on alles nii konkreet-
sed tegelased, nagu Tristan ja Isolde, keda
helkiv mõök keeldumussümbolina lahutab
ja just sellesama pärast nii maagiliselt ühen-
dab. See on nagu murrujoon, nagu / nime-
taja ja lugeja vahel. Kusjuures rollid vahe-
tuvad.

Vältav vahelduv vaikus (v 6).

Paljuütleb.

Peegelkeel (v 5).

Mis on pöördpõrgu ontogenees? Kas see

öövalge tuba käib ringi nagu pöördlava?
Või on see hoopis paradiis? Mis indivi-
duaalne areng siin on? Kas on hoopis nii,
et ingel vaatab peeglist ja vestleb vaikides
iseendaga? Või on kaks sel hetkel üks ja
keelav mõök on kõigest hoolimata ühen-
dav peegel? Ja areng? Vaikus, ehkki vahel-
duv, ju vältab...

Oo ei, ega ma Sulle neid kommentaare
ja abstraktsioone kuidagi ette ei heida,
vaatan huviga, aga see jätab mind parata-
matult jahedamaks, sest siin pole Sa enam
Sina-lausuja, Lucrezia, vaid tema-kirjuta-
ja, Machiavelli või Kareva. Siin ei võta Sina,
Lucrezia, teda endasse, vaid lubad tal en-
daga manipuleerida. Pisut. Seepärast pole
siin ka enam mina, vaid tema, lugeja. Või
isegi *kritikos*, eristaja. Seepärast joonistangi
niisuguse skeemi:

Lucrezia	autor
sina/mina	tema/tema
Callimaco	kriitik

Aga muidugi on see skeemikene. Sa ju
lased endale meelde tuletada, et elu on
“look, mitte loogeline”. Õigemini oled see
Sina, kes seda mulle meelde tuletab. Kind-
lasti jääb sellest mu vaateviisist tingituna
tuhat asja nimetamata. Sest siin on nii palju,
mis vajaks sügavat lugemist ja kaasnime-
tamist: Su puhas lausungiline suhe püha
Miikaeli mõõgaga (lk 33–35), meie-apo-
teosid, samuti hümnid apollonlikule ja
dionüüsilisele. “Mandragora” on nagu
erutav jook, milles on mitmeid kihte nagu
kaunis *cocktail*’is. Ja võib-olla jääbki see
põhimõnu nendesse /////, nendesse nimeta-
miste ja lugemiste vahedesse, murrujoon-
tesse. Need on nii, et silm pilgub, ja pilt on

teine, ja suhe on teine. Nagu mosaiigid. Mis ometi kristalliseeruvad. Nagu Jumala juhumine hieroglüüfina liblikatiivale (lk 72). Me võime ju öelda lacanlikult, et Tähistaja libiseb üle tähistatu välja ja nihestub pidevates metamorfoosides; et tähistatu jääbki haaramatuks, sest / on vahel; et tähistatu aimub vaid tähistajate voona tähistamisjades, kusjuures / on ületamatu. Ja siiski tundub mulle, et see luule siin ütleb pigem levinaslikult, et Sina nimetad minu ja muu, ja mina loen, nii palju kui suudan, ehkki ikkagi läbi tollesama /-filtri, mis on peaaegu ainus võimalus lugeda tähendusrikkalt, mitte nimetatut pimesi korrates, vaid Sind tõlgendades minaks muutudes. Ja muidugi on "filtril" kaks tähendust: üks (pr *filtre*, germaani algkeelest) märgib puhastavat ja läbilaskvat seadist, teine aga (ld *philtrum*, kr *philtrum*, verbist *phileo*) maagilist jooki, mis kas sütitab või kustutab armukirge. See ongi minu meelest "Mandragora" topeltsõnum, teksti mõrumagusus ja maagia, mis ühendab Elu ja Und (lk 45).

PRIIT KRUUS **80's coming back?**

KÄTLIN VAINOLA, VALNER VALME, KRISTJAN KAUGENÕLVA, VILLEM VALME. PSAIKO-BILLI. Ootav Rõdu, Tallinn, 2002. 128 lk. Hind 45 kr.

Raamatus on fotod nõukaaegsetest piletikompostritest ja priitpärnalik joonistus. Ühel fotol on halli taeva all telekaantennid, teisel hoone, mis paistab olevat mahajäetud taarapunkt 80ndate lõpust. Kõikjal mustvalged toonid. Nii tekib raamatust mulje kui nelja enam mitte nii noore autori nostalgilisest õhkamisest.

Kujunduse ja fotodega viidatakse "Psaiko-Billi" autorite oma põlvkonnale, tekstides aga hoitakse ajalist distantsi. Saabunud postvennaskondlikul ajastul.

Oluline mõjur on esikaas – kujutatud on justkui diskopalavikku värvilistes tuledes, mis on tuhmunud nukraks pohmatsemiseks. 90ndate algus. Paljude jaoks oli disko surnud. Romantika, õhtune tänav ja Belomor hambus. 2 Unlimited põntsutab ööklubis, kuhu ei minda. Mängima pannakse Kino kassett.

1.

Vainolat võib pidada "Psaiko-Billi" seltskonna üheks vormikindlamaks autoriks, kes on kirjutanud ja jäänudki kirjutama ühes kindlas raamistikus ja stiilis. "Marie Myrgi jutud" on küps salmikuromantika. Lakoonilistes miniatuurides on läbivalt üks minajutustaja, hooti teisenedes ja erinevalt rollihoiakuid võttes. "Mina" kaadritagune hääl seejuures aga ei muutu.

Vainola suudab niivõrd hästi välja mändgida autentse lasteaialapse (“Minu ema”), et tekib tahtmine autori suhtes teatavaid direktiive rakendada, et ta pikemaid tekste kirjutaks ja lugejat nälga ei jäta.

Mõjuvaim jutt omas laadis on “Igatus”. Võetud roll on siin kaksipidine, hõlmates eluväsimuse (“Olen kurb, kortsudega, väsinud”) ja seega ka elukogemuse, teisalt aga tabades pubekaliku wannabe-dekadendi: “Istun suitsuloori taga trepikojas aknalauul ja olen oma suures mures šeff, nii et kõik kadestavad mind ja soovivad olla minu asemel” (lk 7). Sealt see küpsuski – oskus hingeseisu adekvaatselt analüüsida, isegi irooniliselt rõgada. Hetk, mil kogu maailma hingepiinast saab lahatav laborihäär, lisab jutule ägeda vungi.

Kui kurbuse ja nukruse romantika oleks narkootikum, siis Vainola (või pigem tema rollihoiakud) oleks sellest jäägitult sõltuvuses. Kurbus on lahe. Trepikoja aknal kükitav kipras kulumuga tütarlaps võib kahtlemata olla ahvatlevam (meesšovinistlik lähenemine või mis) kui liubvas topis tübi, kel suunurgad kõrvuni.

2.

Valner Valme “Rõšard ja Kaks” on raamatu pikim ja labiilseim proosapala. N-õ ankrut, mis kuidagigi seda labiilse faabulaga ja lausetasandil plöksivat (kekslevat) lugu tsentris hoiaks, ei ole tegelas(t)e ega tegevuspaiga näol olemas. Mis ei tähenda seda, et lugejal poleks huvitav vaadata, kuidas reegliteta keksu mängiv autor üritab kakofooniast sümfooniast teha. Millestki tahaks aga kinni haarata.

Stiililiselt on tegemist lõbusa onomatopoeetika (“Fiuuuntšahh, saabub lift”,

“Soss-soss-soss hüüavad nad tüdrukule”) ja foneetilise transkriptsiooniga (“nimudivatt”, “kussa”, “nütsa”).

Lisaks tundub Valme olevat üks sellistest autoritest, kes peavad oluliseks seda, kuidas kogutekst visuaalselt välja näeb (lõigud, taandread, tühimikud lausete sees ja vahel). Kui oleks kaugemale mindud, toodud mängu veel eraldi sõnade ja lausete puhul väiksema fondi ja/või kursiivi kasutus, oleks tulemus olnud pea sama ärritav kui Berk Vaheri “Lugulaul”.

“Rõšard ja kaks” on ühest ruumist teise liikuv *benji*-hüpe: vastutuul on liiga tugev, et kiiresti lähenevaid detaile märgata. Autori jutustajahääles on tunda kanepiuimas tüübi ergutavat kinnitust: “plaks-viska-viis-hei-juu, juhuu” (lk 40). *Peace*.

Valme luuletuste kohta ütles Vahur Afanasjev, et eks ta ole ise ka Vennaskonda kuulunud. Aga ega siin plagieerimisega tegemist ei ole. Olen varemgi arvanud, et taoliste tekstide puhul, mida Vennaskond muusika saatel esitas, oli/on tegemist mingi kollektiivse autorsusega (v.a Talviku jt tekstid, muidugi), ühtlasi ühe laiahaardelisema kollektiivse (põlvkondliku) eneseväljendusega, mis eesti kirjanduses ja eriti muusikas on olnud.

Valner Valme “Tänavalatern”, “Belomorkanal”, “Sygis” ja “Õhkavalt” jt luuletused pole halvemad kui Trubetsky, Andres Aule või Mait Vaigu omad. Kirjutatud on need suuremas osas pealegi aastatel 1988–90 – nii et lihtsalt kohtume selle ajastuhõnguga veel. Vaesemaks see kedagi ei tee.

3.

Kristjan Kaugenõlva “mina” on tema jut-

tudes sama võõras kui Vainola oma. Jällegi jäetakse tegelaskuju õhku rippuma, sisemist tuuakse esile niivõrd, kuivõrd välimise kirjeldus seda võimaldab – mis lubab kahtlemata lugejal kujutatavat aduda autori positsioonilt. Tuttavaks aga ei saa mitte tegelane, vaid autor ise.

Vastukaaluks Vainola lakoonilistele hetkehõllandustele on Kaugenõlva tekstid kiiresti punktist A punkti B liikuvad pajatused. Jutud on (minu jaoks) mõnusalt laetud noorele mehele omase närvilisusega. Kaugenõlva ei vala paberile mitte taju, vaid vägivaldset frustratsiooni: “Keerasin raadio kinni ja lõin vihaga tüdrukule rusikaga näkku. Kaks sekundit peale seda tekkis kaastunne. Puhkesin nutma” (lk 69). Äge.

Ning uuesti: paluks veel! “Rott”, “Ultra violetne mees” ja “Tseh” on kirjutatud plaani täites: algus, teema arendus ja käega lüües vorbitud lõpp. Selline kindel stiil ja ülesehitus jätavad Kaugenõlva puhul pooltühjad pihud.

Kaugenõlva luuletused, tema “ihalus kuhugi kõrgele pehmesse taevaletusse” (lk 73) sunnib pärast vinget proosa lugemist küsima, et kas pohhui pole vä?

4.

Projektipõhiselt autoritekoosluselt “Vabad käed” (Kristjan Rääk, Janno Zõbin, Villem Valme, Sven Sapelson) on siin raamatus näidend “Kus on psühheedeelilise konna käed?”. Peda sööklas ja Oskar Kruusi draamaloengus kirjutatu on noorte filoloogide (endalegi tuttav) lõbus meelealalutus, millele tuleks praeguseks juba omaette žanrinimetust välja mõelda.

Tegelased on Ilma Midagi, Timmu Bröögats, Oskar Luts jt. Näidendi ainus

väärtus (mida polegi liiga vähe) on montypoonlik juhudialoog – nt Peeter Sauter ütleb: “Yeah, right. Internet my ass” ja Psühheedeeliline Konn seepeale, et “läbi rahva perse näeme iseenda silmi” (lk 95).

Seesuguste tekstide taotluseks on tekitada võõral peapööritust, mis on tegelikult väärtus omaette. Siiski jääb enamik neist – nagu ka “Psühheedeeliline konn” – mänguks, mida asjaosalistel on huvitav välja mõelda, aga teistel igavam jälgida.

5.

Näidendiga alustab ka Villem Valme. “Sinise moosi tõmme” on tunduvalt tugevam konna-näidendist. Õigupoolest tuleks žanrimääratlus siin üldse kõrvale jätta.

Tundub, et Valme kasutab näidendi raamistikku teksti laialivalguse vältimiseks. Piltide asemel on tekst jaotatud *track*-ideks: iga *track*-i alguses paneb tegelane Villem mängima muusikapala (kõlavad Vennaskond, Aphex Twin, Tõnis Mägi jt), lavale mahuvad nii suvine Viljandi kui ka hiiglaslik kilpkonn, kelle peal mängivad kabetajad. Siin on toda psühheedeelilist konna märksa rohkem!

Kuid – loomulikult kõik algab ja lõpeb eikuskil. Ometi jääb lõppmulje tekstist pigem kui hetkehõllandusest (totaalselt erinev Vainola omast), mitte aga eelmise näidendi taolisest eksperimendist: ilmselt seetõttu, et tegemist pole autorite ketiga, kus mõllavad sobimatud assotsiatsioonid.

Villem Valme proosapalad on eelkõige lihtsalt aruanded. Üks neist kannabki pealkirja “Laisad märkmed suvisest pühapäevahommikust”.

Valme panustab (oma) seltskondliku ulaelu kujutamisele. Kui aga Kaugenõlva

palasid lugedes jäi võõraks tegelane, siis Valme juttudes jäävad võõraks ka tegevuskohad. "Futulennukis" toimub pidu Dvigateli tehases, kuid lugeja seisukohalt võiks see sama hästi toimuda Kadrioru lossis.

Lõpetuseks.

Lapsepõlve järele õhkamine on "Psaiiko-Billis" teisejärguline, seostudes peamiselt siiski visuaalse küljega.

Nagu nähtub, on raamatu esmatasand ehk sisuline (tekstiline) külg autoriti üsnagi erinev. Lastetuba pole mingi alus, millelt lähtuda selle teose kui terviku tõlgitsemisel. Roosa tapeet elevantidega on foonil sobiva meeleolu tekitamiseks. *80's are not coming back.*

TIIT HENNOSTE

Vastuhakkamise vaimu kandja viisteist aastat hiljem

MATI HINT. KEEL ON TÕDE ON ÕIGE JA VALE. *Ilmamaa, Tartu, 2002. (Eesti mõttelugu; 46). 518 lk. Hind 110 kr.*

"Eesti mõttelugu" on kummaline sari, mille autorite haare liigub filosoofiast üle klassikalise teaduse kuni päevaleheretsensioonide kogudeni. Kui neid midagi ühendab, siis ehk väga laialt mõistetud rahvuslus. Keeleuurijaid pole sellesse seltskonda seni sattunud peale Ilse Lehiste, kellelt on avaldatud pisipudemeid igast vallast. Külalaps pole piisavalt rahvuslik asi see keel ja tema uurijad... Esimese ja ainukesena kodueesti keeleteadlastest on Mati Hint

saadud kaante vahele.

Mõttelooraamatute suur probleem on algusest peale olnud see, kui palju kõneleb seal avaldatu tänasele lugejale. Ühesõnaga: kas on mõtet seda köidet kätte võtta ka kellelgi teisel peale asjaomase autori enda, tema superfännide või loomingu- loo uurijate.

Ma ei arva, et ainult väärtus nüüdses ajas peaks olema tekstide valiku aluseks. Kindlasti on oluline ka see, et eesti kultuuriruumis kas või kunagi tähtsate mõtlejate tekstid oleksid kokku panduna kõigile käepärast. Eriti selliste autorite puhul, kelle tööd on laiali sajanditagustes ajalehtedes, ilmunud välismaal või olemas ainult suulises vormis nagu Tõnu Luige filosoofialoengud. Aga kindlasti on see vähem tähtis siis, kui lood on värsked ja suhteliselt hästi kättesaadavad. Teine kriteerium on minu jaoks olnud see, kas kogumik on n-ö suurem maakera pisema sees või mitte. Seda fenomeni, et kokku panduna mõned iseenesest heade artiklite kogumid kaotavad ja mõjuvad lahjana ning mõned, vastupidi, saavad üksteist toetades jõudu juurde, on kogenud kõik lugejad. Sellisteks juurdesaajateks on Ilmamaa sarjas minu jaoks olnud näiteks Jüri Talveti Hispaania- ja Peeter Toropi semiootikakogu ning Linnart Mälli ja Haljand Udami Ida-teemalised kogud. Neis on terviklikkust, eruditsiooni ja mõt-tehaaret, mis õigustab paksu raamatut.

Mati Hint on pikaajne Tallinna Pedagoogilise Instituudi keeleprofessor, rohkem kui 200 teadustöö autor ja eesti keeleteaduse üks teisitimõtlejatest (mitte ainus). Erialalt on ta eelkõige fonoloog, kelle fonoloogiateooriad, morfoloogilised

käsitlused ja ka ekskursid foneetikasse on aastaid kutsunud esile kolleegide vihaseid vastuväiteid ja kes ka ise pole end mingil määral teravustest tagasi hoidnud. Huvilistele võib soovitada näiteks tema tööd "Eesti foneetika möödunud hiilgus ja möödumata viletsus" (*Keel ja Kirjandus* 1997, nr 2 ja 3) või kriitikat "Kolmkümmend aastat hiljem. Uute eesti keele grammatikate puhul" (*Keel ja Kirjandus* 1998, nr 2 ja 3). Nii on Hindil väga terava teadlase kuulsus, mille märgilisus eri kolleegide jaoks kõigub ühest servast teise.

Tema puhtteaduslikud tööd on viimasel aastatel ilmunud näiteks monograafiana "Häälikutest sõnadeni. Eesti keele häälikusüsteem üldkeeleteaduslikul taustal" (1998) ja doktoritööraamatuna "Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid" (1997). Ehk veelgi tuntum on ta kooliõpikuautorina.

"Mõtteloo"-sarja kogumik ei sisalda Hindi fonoloogia- või morfoloogiaartikleid, vaid lugusid keelest üldisemalt. Viiesajaleheküljelise kogumiku artiklite lõvi-osa (21 lugu) on koondunud perestroika-aegadesse 1980. ja 1990. aastate vahetuse ümber ning tegeleb keelepoliitikaga, eelkõige kakskeelsusega ja vene mõjudega eesti keelele. Kaheksa artiklit kuuluvad varasemasse aega. Need on põhiliselt üldisemat keeleteadust vaatlevad pisikirjutised omaaegsest popajakirjast *Noorus* ja natuke ka muud. Ja seitse lugu kuulub juba 1990. aastate teise poolde ning tegeleb võru keele probleemidega ja eesti keelega okupatsiooni järel.

Oma kogumiku ideed ja ideaalid võtab Hint ise sissejuhatuses kokku: see raamat

peab näitama vasturääkimise ja vastuhakkamise vaimu. Raamatust peab välja tulema, et eestlasel on õigus elada oma elu eesti keeles ja seista selle keeleõiguse eest.

Selliseid inimese elutööraamatuid on raske kritiseerida. Analüüsida autori seisukohti või vaielda temaga aastakümneid hiljem pole ju mõtet. Vaevalt et kirjutaja isegi kõike omaaegset enam tõeks peab. Tegu on ju pigem olulise mõtleja tegevuse dokumenteerimisega, mida tuleks analüüsida oma ajastu taustal. See aga vajaks Hindi-uuriat, kelleks mina kindlasti ei ole...

Raamatu keskmeks on perestroika ja võitlus eesti keele eluõiguse eest. Selleaegse keelevõitluse üks olulisemaid nimesid, kui mitte kõige olulisem, oli just Mati Hint. Nii moodustab selle raamatu tuum ja põhiosa vägagi tervikliku maailma, mida võime nimetada lihtsalt: Hindi suure keelevõitluse dokumenteerimine. Raamatus on need artiklid jagatud miskipärast laiali raamatu algusesse ja lõppu, ning neisse osadesse on pikitud ka natuke muud (jutt teadusterminoloogia vajalikkusest aastast 1997; eesti keelest okupatsiooni järel; mõned kirjanikerühmituse Wellesto manifestid jms), mis mulle mõjub võõrkehana, kuid ehk mõlkus autoril meeles mingi nüanss või soovis ta lihtsalt need lood ära avaldada ega leidnud neile paremat kohta.

Raamatu keskse teemaploki aluse moodustavad tegelikult kaks artiklit: "Vaateid kakskeelsusele roosade prillideta" (esalt *Vikerkaares* 1987, nr 6 ja 7) ja "Vene mõjud eesti keelele" (esalt *Akaadeemias* 1990, nr 7).

Esimene neist mõjus omal ajal pommi-

na: selle üle diskuteeriti igal pool, see tõi kaasa pika ja raske poleemika nõukogudemeelsete poliitikute ja uurijatega Nõukogude Liidus, mis sundis Hinti oma seisukohti õigustama ja põhjendama, polemiseerima, publitsistlikumalt lahti kirjutama jne. Seda protsessi dokumenteerivadki raamatu kolm viimast osa, kokku oma 180 lehekülge. Selle materjali avaldamine on kindlasti väärtuslik tegu. Eriti oluline on mu meelest see, et Hint on avanud järeelmärkustes artiklite tausta, toonud välja omaaegseid kärpeid ja tõlgete biblio. Nii saab raamatu abil hea pildi tollastest vaidlustest, nii nagu need paistisid Hindi silmade läbi.

Samas on see materjal väga õpetlik lugemine poliitika ja teaduse vastastikusest mõjust ja sellest, kuidas kindlas situatsioonis ja väga poleemilises ajas kirjapandu hakkab elama omaenese elu ja autorit isegi terroriseerima.

Hint polnud kakskeelsuse uurija ja tema kakskeelsuseartiklid polnud eeskätt teadus, vaid poliitika. Nende teaduslik ühekülgus ja teoreetiline nõrkus oli selge ka eesti kolleegidele juba siis, kui nad ilmusid. Sellest kõneldi omavahel palju ning üsna teravalt. Kuid samal ajal valitses selge arusaam, et nende artiklite roll ongi eelkõige poliitiline. Ja nii käivitus kriitikutes väga tugev enesetsensuur, mis lähtus kindlast teadmised, et iga kriitikakildu kasutatakse kohe poliitilises võitluses eesti keele vastu, rääkimata sellest, et kriitik oleks rahva käest saanud selga reeturisärgi. Nii võibki neid artikleid pidada "väga õigeaegseteks ja vajalikeks" töödeks, millele keegi eesti uurijatest sel ajal vastu ei vaielnud. Tollane diskussioon käis Nõu-

kogude Liidus vene- ja vanameelsete ning Hindi vahel. Sellesuunalisi vastuartikleid on Hint ka oma raamatu kommentaariosas viidanud. Kuid põnevamad probleemid tekkisid mõne tollase kakskeelsuseuurijaga Läänest ja koduste oponentidega veidi hiljem. Ilusa pildi saab poliitika, teaduse ja aja keerdunud seostest, kui lugeda näiteks järjestikku artikleid "Kakskeelsus roosade prillideta" (1987), "Kui poliitiline teema on kakskeelsus" (1991), "Ja siiski kakskeelsus" (1994) ning "Kakskeelsus on hea, aga..." (2001).

Lääne-suunalist poleemikat dokumenteerib vaidlus soome-rootsi-taani keeleteadlase Tove Skutnabb-Kangasega artiklis "Kui poliitiline teema on kakskeelsus", mis on minu arvates selle kogumiku kõige huvitavam kirjutis. See pakub ühelt poolt lausa klassikalise näite diskussioonist, kus Lääne-Euroopa teadlane ei mõista mitte kuidagi Ida-Euroopa teadlase arusaamu. Hint toob seal rea tsitaate Kangaselt ja näitab veenvalt, et Kangas klassikalise Lääne sinisilmse vasakpoolse intellektuaalina ei taipa midagi nõukogude tegelikust poliitikast.

Samas aga illustreerib see ühte teistmoodi fenomeni, mis on haruldasem. See on olukord, kus autor peidab oma poliitilised seisukohad teaduslikku rütisse, et anda neile mõjuvust, kuid samas on need seisukohad teaduslikult nõrgavõitu... Ja seetõttu peab autor peitma ka oma teaduslikku nõrkust, sest poliitiliselt on nii vaja. Ning see teaduslik vaidlus kujuneb autorile raskeks. Ühelt poolt ei saa ta lubada oma teaduslike seisukohtade kallal urgitsemist, sest siis kukuks kokku poliitiline konstruktsioon. Aga samas ei saa ta

ka oma seisukohti korralikult kaitsta, sest nende nõrkus on kerge välja paistma.

Eestis kerkis sama probleem autori ette aastaid hiljem, kui Eesti riik hakkas liikuma venelaste totaalse kakskeelseks koolitamise poole. Selles kontekstis muutusid Hindi artiklid üheks kaudseks aluseks, millele toetudes sai riigi poliitikat rünnata. Ja see tekitas omakorda uue kahvli autorile, kes pidi end kaitsma ja õigustama. Seda, kuidas Hindi seisukohad liiguvad kakskeelsuse hukkamõistult tõdemuseni, et kakskeelsus on ikka hea, aga soodsates tingimustes, on õpetlik jälgida. Nii räägib Hint intervjuus "Ja siiski kakskeelsus..." (1994), et tema artiklid ei olnud suunatud mitte kakskeelsuse, vaid venestamise vastu, milles kakskeelsus oli ainult üheks maskeeritud vahendiks, ning et ebasoodsates psühholoogilistes tingimustes võib kakskeelsus halvasti mõjuda väikese inimese vaimsele arengule. Ja aastal 2001 läheb käiku juba väide, et kakskeelsus on hea, aga soodsates tingimustes.

Nii sobivad need artiklid lausa klassikaliseks illustratsiooniks selle kohta, kuidas intellektuaali seisukohad saavad poliitikaks ja kuidas poliitika sunnib sedasama intellektuaali hiljem munadel käima, et mitte muutuda endale vastuvõtmatu ideestiku kaitsjaks.

Mis mulle väga meeldib, on see, et Hint on avaldanud oma poleemika, mis muude asjade seas ka tema nõrkusi näitab. Mis mulle ei meeldi, on see, et neid lugusid kõrvuti lugedes on väga hästi näha, kuidas Hint mängib oma väidete esitamisel kas demagoogia piiril või üle selle. Eriti see, et suur osa Hindi vastuväidetest ei ole mitte lihtsalt tõdemus, et

poliitiliselt oli nii vaja, vaid katsed iga hinna eest näidata, et tema lood ka teaduslikult püsti püsivad.

Vene mõjud eesti keelele on teema, mis seostub tugevalt eelmise kontsentriga, kuigi on Hindi kogumikus millegipärast eraldi paigutatud. Kusjuures Hindil endal on need valdkonnad selgelt seotud: neid seob teise keele mõju ühelt poolt emakeele mõjuna teise keele õppimisel ja teisalt domineeriva keele mõjuna sotsiaalselt nõrgema staatusega keelele (lk 466). Ja ta heidab õigusega näiteks Kangasele ette, et see selliseid seoseid ei näe.

Samas on mõjude-teema materjal, mida Hint esitas puhtalt teadusliku uurimistööna, mitte poliitilise diskussiooni tarvis. Ka seda teemat pakkus ta eri variantides teaduskonverentsidest ajalehtedeni. Põhiloos on siin artikkel "Vene mõjud eesti keelele", mis eesti lugejani jõudis 1990. aasta *Akadeemias* ja mille esituseks kõige kõrgemal teaduslikul foorumil oli pleanaarettekanne samal aastal toimunud fennougristika kongressil Debrecenis. Kõige laiemalt levisid aga tollases *Sirbis* avaldatud järjejutud, eriti arutus refleksiivide üle ("Sellega seletub, miks üks sulgub" jms).

Tegelikult oli selle artikliga ikkagi sama lugu mis kakskeelsusegagi. Ka siin oli avaldamise ajal olulisem poliitiline külg, ehkki mitte nii ülekaalukalt, ja siingi leidsid kolleegid, et Hindi seletused ei pea mitte alati paika. Erinevalt kakskeelsuse lugudest aga jäi siin poleemika omal ajal toimumata ja toimus aastaid hiljem, kui eesti keele uurijad hakkasid esitama kriitilisi seisukohti (mõningaid artikleid on Hint ka maininud märkustes).

Raamatu muud osad ei lisa mu arust palju sisuliselt huvitavat, jäädes oluliseks eeskätt autorile endale. Võib ju olla, et Hindi omaaegsed pisilood üldkeeleteadusest ja eesti keelest selle taustal võisid olla mingil kombel revolutsioonilised ja nende ilmumine saavutatud pärast rasket võitlust võimsate vastastega, kellest osa leidis, et eesti keeleteadlane ei tohi üldse üldkeeleteadusest kõnelda, osa aga proovis eesti keelt uurida, leiutades ise jalgrattaid ja eirates maailmalingvistika arusaamu. Praeguses ajas tunduvad mõlemad mõtteviisid pigem kuriositeedina. Ja nii paistab omas ajas ning tollases kitsas lugemuses kinni olevate pisikirjutiste taasavaldamine pigem vana võitluse donquijoteliku jätkamisena, millel on mõtet vaid omaaegsete vastasleeris olnud kolleegide jaoks.

Teistmoodi eraldiseisvaks jääb uuem plokk eesti ja lõunaeesti keele teemal, mis sisaldab heterogeenset materjali – peamiselt 1990. aastate teisel poolel avaldatud lugusid leheartiklikesest teadusliku ülevaateni. Mu jaoks on nende taasavaldamise ainsaks õigustuseks Hindile nii tähtis vastuvaidlemise-vaim kui mõtteviisi alus (tõepoolest, võru keel eesti keele all on oma-moodi samas seisus kui eesti keel vene võimu all).

Kõige halvemini mõjub raamatu eessõna. Seal saavad nii kommunist Sõgel kui ka nimetuks jäävad tollased privileeeritud juhtivad kolleegid, kes ei lasknud Hindil tõusta ja areneda. Jääb mulje, et see aeg on jätnud Hindi psüühikale püsiva negatiivse jälje, ja loonud lausa vajaduse ikka ja jälle vanu asju üles kaevata. Ega see just meeldivana ei mõju 30 aastat hiljem.

Kui tulla tagasi alguse juurde, siis Hindil

on eessõnas õigus. Tõepoolest, raamatu kõigist osadest paistab välja see, mida ta nimetab teistimõtlemissel ja vastuvaidlemise vaimuks. Mõne artikli puhul on see kahjuks ka ainus taasavaldamise õigustus. Aga raamatust paistab välja ka Hindile omane lõppematu võitlus omaaegsete vaenlastega, mis ausalt öelda mõjub mitukümmend aastat hiljem natuke naeruväärselt. Selles raamatus on vähe tekste, mille avaldamist õigustaks nende raske kättesaadavus. Samas näitab seegi raamat tuntuud tõde, et teaduslike kirjutiste väärtus kipub väga kiiresti kaduma. Nende lugude seas pole ühtegi, mida peaks lugema kui teaduslikku klassikat, mis ärataks endiselt mõtteid ja soovi arutada ning arendada. Sama kindlasti ei ole see raamat, mis kokkupanduna tõuseks suuremaks kui tema üksikud osad. Tervik mõjub üsna lahjana. Selle raamatu tõeliselt väärtuslik osa on Hindi keelevõitluste dokumenteerimine ja tema roll on olla ühe väga olulise ajajärgu poliitika dokument. Ja sellega oleks võinud ka piirduda.

JANEK KRAAVI

“Aga teie muidugi ei loe romaane, ega ju?”

JANE AUSTEN. *NORTHANGERI KLOOSTER*. *Ingl k tlk Maria Drevs. Byronet, Tallinn, 2002. 256 lk. Hind 188 kr.*

Nõnda arvab Jane Austeni romaani “Northangeri klooster” kangelanna oma kaasaegsete lugemiseelistustest. Vastu sellele kahtlusele antakse käesoleva kirjutise lõpus.

Kuna lugejate suhtumine ühte või teise autorisse peegeldub ka selle autori tõlki-
missageduses ja kirjastuste huvis tema vastu, siis saame vähemalt eestlaste kohta väita, et Jane Austeni romaanid on kirjastajate hulgas päris populaarsed. Viimase viie-kuue aasta jooksul on eesti keelde tõlgitud kõik Austeni kuus lõpetatud romaani. Tema postuumselt ilmunud esikromaani “Northangeri klooster” eestikeelse tõlke ilmumise puhul võiks niisiis teha lühikese vahekokkuvõtte.

Kui Jane Austeni (1775–1817) kakssada aastat tagasi kirjutatud romaanid said tollal võrdlemisi jaheda vastuvõtu osaliseks, siis möödunud sajandi 90ndatel murdsid need teosed välja nii kooliprogrammidest kui kirjandusuurijate kitsast ringist ja leidsid tee lihtsa lugeja juurde. Raamatukauplused müüsid igal aastal sadu tuhandeid Austeni raamatute uustrükke. Samal kümnendil valmisid Inglismaal ja Ameerikas tema teoste põhjal filmid ja teleseriaalid, kus läks kaduma küll nende romaanide paroodiline ja irooni-

line alltekst, kuid selle aseainena võis vaataja lõpmatuseni nautida Kesk-Inglismaa nutmaajavalt ilusaid romantilisi maastikke. Austeni teoste ja ajastu seostest tänapäevaga on Mihkel Mutt kirjutanud sädeleva essee pealkirjaga “Jane Austen ja viktoriaanluse come back” (rmt-s “Meedia mu meedia”, 1996).

Jane Austeni romaanide ülesehitus on suhteliselt ühesugune. Tegelaskonna moodustab väike grupp inimesi, kes elab võrdlemisi piiratud keskkonnas, tavaliselt mõnes 18. sajandi alguse Inglismaa provintsilinnas või maamõisas. Selle inimgrupi üsna argiseid toimetusi kirjeldavadki Austeni romaanid, mida võime lugeda ka oma aja “kommete komöödiana”. Nende keskklassi ja alamkeskklassi provintslaste suurimad unistused ja eluõnn on seotud abiellumisega. Teinekord iseloomustatakse Austeni kujutatud suhete maailma väljendiga “abieluturg”.

Ühelt poolt kirjeldab Austen romantiliselt ja sentimentaalselt inimsüdamate keerdkäike, teekonda, mille eesmärgiks vaimse kaaslaste paratamatu äratundmine suure juhuse kaasabil. Teisalt haakuvad kired ja tung abielluda hoopis ajastule omaste praktiliste vajadustega. Kogu seltskonda energiliselt tegutsema panevaks jõuks on asjaolu, et tollasel Inglismaal võis vanemate pärand üldjuhul edasi liikuda üksnes meesliini pidi. Selline šovinistlik seadusandlus tekitas hädavajaduse võimalikult kiiresti ja kindlalt mehele saada ning rahu vanemate südamesse saabus alles siis, kui kõik perekonna neli tüdruku olid lõpuks endale seadusliku kaasa leidnud. Konkreetset naiskirjaniku keerukast olukorrast 18. sajandi Inglismaal on muuseas kirju-

tanud ka V. Woolf oma essees "Oma tuba".

Austeni loomingu kirjanduslik kontekst on ennekõike seotud 17. sajandi lõpu sentimentaalse romaani ning tärkava romantismivaimustusega. Ometi seisavad tema raamatud sellest traditsioonist väljaspool kas või sellepärast, et neid iseloomustab suhteline lihtsus, selgus ning argine realism. Tema tähelepanuväärselt tugev külg on igapäevaste elusituatsioonide paroodilises ja satiirilises kujutamises. Range ühiskondlik hierarhia ja silmakirjalik moraal pakub ju satiirilise ja vaimuka andelaadiga kirjanikule äärmiselt tänuväärset materjali. Siit ongi tuletatud väljend "kommete komöödia". Ning sellise kujutuslaadi kaudu loob Austen hoopis teistmoodi ja inimsõbralikuma morali ning maailmavaate piirjooned.

Kui Austeni hilisemates romaanides on paroodia peidetum ja satiiriline paatos n-õ kunstiküpsen ja vihjelisem, siis näiteks tema esimeses pikemas teoses võime neid traagelniite näha päris teksti pinnal.

"Northangeri kloostrit" tekstikihistuste "arheoloogiline" vaatlus võimaldab meil selles raamatus avastada üpris tänapäevaseid kirjutusmeetodeid kasutava kirjandusteose. Seda võib lugeda psühholoogilise romaanina, mis räägib ühe tüdruku suurekskasvamise iseärasustest tollasel Inglismaal. Samas – tegelaste loomust ja käitumist liialdatakse paraja määrani – peategelane on ülemäära naiivne, kõrvaltegelased kas väga edevad, ülimalt rahaahned või äärmiselt rumalad. Stagneerunud tõsiduse ja eneseimetluse vastu pakub ironia oma kõverpeegeldusega vähemalt hädapärastki leevendust.

Austeni "Northangeri kloostrit" saab käsitleda ka metafiktsionaalse romaani. Jutustaja eraldub väga selgelt oma tegelastest, näidates nõnda paroodiliselt teose fiktsionaalsust ja kunstlikkust. Raamatut lugedes taipab igauks, et juba teksti avalausega "Lapsepõlves ei viidanud miski sellele, et Catherine Morlandist võiks saada kangelanna" juhatatakse lugeja väljamõeldisse. Jutustaja selgitav sekumine siin-seal lõhub tegelikkuse-efekti täielikult.

Pealkiri viitab siin tegelikult ühele tollal populaarsele romaanitüübile – romantilise jutustuse eriliigile, gooti romaanile. Nende romaanide tegevuspaigaks olid tavaliselt kuskil katoliikliku Lõuna-Euroopa mägisel maastikul asuvad pimedad lossid, saladusliku kloostrid ja kindlused. Mitmel puhul mainitaksegi selle žanri üht tuntuimat ja populaarsemat teost – Ann Radcliffe'i (1764–1823) romaani "Mysteries of Udolpho" (1794). Kuna Austeni romaani tegelased veedavad aga aega hoopis piltilusas Bathis tervisetel ning elupaigaks ümberehitatud ja moderniseeritud kloostris, siis parodeerib Austen selles tekstis ka tollase kirjandusliku maitse iseärasusi – armastajate uskumatuid seiklusi, imetabaseid pääsemisi ja tegelaste kangelaslikkust. See on stiilipuhastus. "Kangelanna" kogu tarkus pärineb nendest raamatutest, ta mõtleb sealt õpitud sõnavara kaudu ja eksib tegelikkuse suhtes kogu aeg. Otsides vanast kapist sõnumit tema meelest müstilistel põhjustel surnud majaperenaise kohta, leiab ta sealt üksnes argitoimetustesse puutuva pesunimekirja. "Panna pruunile märale puderleotist" – selliste õpetuste,

paroodilise situatsiooni kaudu see hariduse saamine ja suurekskasvamine käibki. Ja kõige muu hulgas – Jane Austen on kirjutanud ennetava paroodia ka Barbara Cartlandi romansse ja nende lugejaid silmas pidades. Kakssada aastat varem.

Pealkirjas kajav kahtlus saab aga sellise oscarwildeliku vastuse: “Iga inimene – olgu ta daam või härrasmees –, kes ei suuda nautida head romaani, on talumatult rumal” (lk 109).

Meie teiega sellised ei ole, ega ju.

VIKERGALLUP

Eesti kirjandus 2002

30st küsitletud arvustajast vastas 22.

Nagu ka eelmise aasta Vikergallupis, ei saa seegikord vähegi selgemast pingereast rääkida.

Kaks arvustajat pidas parimaks 2002. aastal ilmunud ilukirjanduslikuks uudisraamatuks Vaino Vahingu raamatut "Mängud ja kõnelused", Anton Nigovi romaani "Harjutused", Heiti Kenderi romaani "Lend", Urmas Vadi jutukogu "Unetute ralli" ja Emil Tode "Raadiot". Korra tõsteti parimana esile lausa järgmisi teoseid: Jüri Ehlvesti "Hobune eikusa-gilt", Kalev Kesküla "Platoni riigis", Peeter Mudisti "Ratsukäik", Karen Orlau "Sealtmaalt", Aare Pilve "Nägemist", Rein Põdra "Hiliskevad", Karl Martin Sinijärve "Artutart ja 39", Tarmo Tedre "Pööningujutud", Elo Viidingu "Esime-ne tahe", Wimbergi "Lipamäe", Ervin Õunapuu "Mõök".

Debüütraamatuist kerkis teistest veidi kõrgemale PRIIT KRUUSI juturaamat "RING ÜMBER TEISTE" (5 häält). Kiwa luulekogu "Lastehaiglast põgenenud män-guasjad" (EKSA) ja Karen Orlau jutukogu "Sealtmaalt" (Salasõna) said kumbki 3 ning Lauri Kitsniku luulekogu "Ühtlasi", Rüblik Sirtsu "Üks segikammind reispäe-vik" ja André Trinity romaan "Unenägude jumal" 2 häält. Korra nimetati parimana veel Hendrik Lindepuu teatritekstide raa-matut "Haisevad ja lõhnavad. Memmed

ja taadid. Slavoween", Ülar Ploomi luulekogu "Üks ja kogu", Jaan Tätte "Näi-dendeid" ja Veikko Vangoneni juturaama-tut "Ülestõusjad".

LAURI EESMAA:

Parim raamat: Kalev Kesküla "Platoni riigis", parim debüüt: Jaan Tätte "Näiden-did".

Jaan Tättet on kuidagi imelik valida aasta debütandiks, sest mis ta nüüd nii väga debütant on, kaante vahele on lõpuks surutud tekstid, mis on juba oma elu teatrilavalaudadel elanud, nii mõnigi väga edukalt veel. Raamat on lihtsalt väike tähis, mis maha pandud. Ja olen kindel, et mingil muul aastal ma seda raamatut aasta debüüdiks ei oleks valinud, aga viimasele aastale oli iseloomulik, et kui varem on nii mõnigi debüüttekst suutnud konkureerida ka "vanade" tegijate raama-tutega, siis nüüd ei ole ilmunud ühtegi debüüti, mis seda suudaks. Bravuurikas uute laine on üle läinud. Ülar Ploom kõn-nib küll huvitavat rada, kuid tulemus on liiga keskpärane, samuti Lauri Kitsnik. Priit Kruusist on tulemas hää sulega mees, aga praegused tekstid on veel veidi rabe-dad.

Ja Kalev Kesküla raamat mängis aas-ta lõpus üle Elo Viidingu samuti väga hea kogu. Ning kui nende kõrvale veel lisada Sinijärve, Kareva, ja siis veel Pilve ja ka

Rooste omad, siis saame kokku väga hea luuleaasta, täis hõrku palasid. Viimati nimetatud raamatuga seostub ka aasta kõige imelikum diskussioon kirjanduse üle – küberpunk, tolle klassika ja selle mitteleidumine raamatus. Väevalt et Rooste on hakanud end klassikuks pidama, asjatundjate valuline reaktsioon on lihtsalt kuidagi üle pingutatud: lihtsa sildi tagant hakati otsima puuduvat asja.

Aasta proosaproduktiooniga ei ole ma aga kursis – loetust pälvib suuremaid kiidusõnu Raudam oma Proustiga.

INDREK HARGLA:

Parim raamat: Rein Pöder “Hiliskevad”, parim debüüt: Karen Oralu “Sealtmaalt”.

Üldiselt oli sündmustevaene aasta. Mis on tegelikult hea ja normaalne. On normaalne, kui Traat, Käsper ja Pöder ilmuvad aasta jooksul ühe tasemel romaani ja see ei peaks kujunema eriliseks sündmuseks. See on kvaliteetse kirjanikutöö eeldatav tulemus. Muidugi, kui arvestada romaanikanoonikat, erinevate mõõdetest teostamist-realiseerimist, töömahtu ja haardeulatust, võiks parimaks nimetada ka Raivo Seppo “Ahvatluste oasi”. Selle romaani avastamine on paratamatult veel ees, sedamööda kuidas kriitikoimetused järele jõuavad. Aga mul on raske aasta parimaks nimetada liialt uuendusliku ja pretensioonika keelekasutusega teksti. Sündmuste genereerimine ja saatuste sassiajamine on aga Seppol paigas küll. Aastat kokku võttes torkab aga silma, et Traadi ja Pöderi põlvkond hoiab müüri lippu ja ootab nooremate rünnaku-

kut, mis keskendub paraku üsna raskelt kaardistavasse suunda. Nii et lipp jääb veel mõneks aastaks püsima. Veidi nukraks teeb ka, et just see rada pidav põlvkond on oma positsioonid kriitikas ja esseistikas nagu loovutanud.

Liialt palju ilmus ka ilukirjanduse pähe pakutavaid seksuaalmemuaare. Olulistest asjadest on (läbi) lugemata Sisask, Wimmer, Teder, Vaher ja Õunapuu.

Rohkem olen muidugi kursis ulmes toimuvaga. Siingi midagi eriti põrutavat peale Barkeri ei toimunud. Orlau, Veskimees, Vangonen, Trinity avaldasid omad asjad ära, uusi kõrgusi ei vallutanud, Veskimees jäi ehk kõige tugevamana meelde. Kurv sündmus oli võrguajakirja *Algernon* hääbumine. Ulmeürituste hulgas domineerib vähene julgus ja originaalsus ning napp fantaseerimissoov. Isegi väljamaa meistrite järeleaimamisest on palju rääkida. Matt Barker läheb aga julgelt oma teed, kirjutab nagu vanakurat ise, kirega, tigidalt ja kadestamistväärt energiaga. Parimaks ei luba tema kogumikku nimetada just kogumikuvorm... Roman “Waanenburgi tapatalgud” eraldi väärriks ehk aasta parima tiitlit küll.

TÕNU KAALEP:

Parim raamat: Vaino Vahingu “Mängud ja kõnelused”, parim debüüt: Priit Kruusi “Ring ümber teiste”.

Kogu küsimus on, kas me tajume kirjandust kui loomulikku nähtust või omistame talle mingeid muid poliitilisi või muinasjutulisi omadusi. Ka Kirjanike Liidu juubeli ümber käinud kära ja uskuma-

tult naeruväärne (eemalt vaadates, mõtteid oli ses kätšis mõlemal pool palju) debatt Kaur Kenderi kui liitu mittekoolulava kirjaniku ja Mati Sirkli kui liidu esimehest mittekirjaniku/tõlkija vahel tõestas ennekõike, et institutsioon on surnud. See on tore.

Kirjanik on oma tööga alati üksi maailma ja lugeja ees, tahan ma öelda; ja jumal tänatud, et teda sealjuures – kui ta just mõni pühakskuulutamise piiril luuletaja ei ole – enam nagu sitta pilpa peal ei hoita.

Aga seda kõike olen ma juba öelnud. Nüüd tahaks lugeda.

JAN KAUS:

Ma olen lugenud meeletul hulgal kodumaist proosat. Kuid mitte ainult seetõttu ei kaldu minu eelistused luule valda. Kalev Kesküla “Platoni riigis”, Doris Kareva “Mandragora”, Karl Martin Sinijärve “Artutart”, Eeva Pargi “Vaba langemine”, Ülar Ploomi “Üks ja kogu”, Aare Pilve “Nägemist” (kuigi see teos balansseerib kenasti proosa ja luule piiril) ei tekita minu jaoks küsimust, kumb kaalukauss raskemaks osutub. Auhindade sära langeb seega samuti luulele. Parim debüüt: Lauri Kitsniku “Ühtlasi”, parim teos: Elo Viidingu “Esimene tahe”, mis oli aasta 2002 esimene ja siiani ehk sügavaim kirjanduslik elamus, kaldudes lausa vapustuse valda.

Luule eelistamine ei tähenda, et proosa-aasta kuidagi lahja oleks olnud. Tõsi, lahjem kui mõne teine. Aga positiivset elamust pakkus üsna toekas hulk teoseid:

Ehlvesti “Hobune eikusagilt”, Tedre “Pööningujutud”, Käspéri “Vennad Luidged”, Heiti Kenderi “Lend”, Agu Tammeveski “Pikk hoojooks” jne. Üllatuseks kujunes Raivo Seppo romaan “Ahvatluste oas” ja selle panoraamne manerism. Tegevuspaigaks kolonialistlik Lima, ajastuks Prantsuse revolutsiooni eelõhtu; kogu tegevustikku kannab katoliikliku troopika hingus. Jõudsalt ehitub suurte tunnete gala ja gamma, leidub pisut eetilisi dilemmasid, hulga enam seiklusi ja intriige, balzaciliku joonega visandatud seltskonda; metamorfoose ja kujunemisi, Lõuna-Ameerika loodust. Ning lugejat saadab imeliku nihetastuse tunne, eriti siis, kui ta on enne seda lugenud Mats Traadi Palanumäe-sarja kümnendat osa.

JANEK KRAAVI:

Mingisuguseid nihkelisi protsesse või suuri hüppeid tundmatusse möödunud aasta originaalteoste ilmumine kaasa ei toonud. Rahu ja pärituules kirjutavad nii nõukaegsed kirjanikud, 80ndate teisel poolel alustanud põlvkond kui ka 90ndatel debüteerinud.

Silmatorikav on asjaolu, et kümmeaastat tagasi kirjanduses murrangu tekitanud kirjanike teostes tugevnevad skeptilisusega segunenud masendus või käegalöömismeeleolud. Önnepalu “bande” teosed ja Sauteri “Pori” või *Loomingu* ilmunud “Saaga” kujutavad pessimistliku hoiaku kaht külge: üldist ja üksikut, globaalset ja lokaalset spliini. Kõikjaloleva simuleeritud optimismi ja muu mõla taustal panevad need tekstid ennast kuulama

ja osutavad lõtkule masinas.

Aasta parima raamatuna lugesin Anton Nigovi "Harjutusi". Fiktsiooni trügiv esestlikkus ja päevikuvormi leidnud isiklikkus peidavad väga erinevaid teemasid ning ühe tuntud eesti kirjaniku lugu. Ühe võimsa intertekstuaalse madalikuna vilksatab teksti all "Eesti rahva elulugude" kogumik ja seda iseloomustav jutustamislaad. "Harjutused" ongi "väike ajalugu", subjekti ajalugu. Mida enam administratiivne ja globaalne elu – ja mõttelaad ammendub, seda rohkem pakuvad nii kirjanikule kui lugejale pinget ja põnevust inimest teistmoodi seletavad väikesed asjad ja nähtused. Üldajalugu käsitlevatele teostele eelistatakse biograafiaid. Mandri laiutamise kõrval paelub enam saarte eksootiline katkendlikkus ja eraldatus.

Debüütraamatust saadud elamuse nimeks on fraas "Lastehaiglast põgenenud mänguasjad", autoriks Kiwa. Kunagist nõukogudeaegset lastele mõeldud raamatutarja tsiteerivas formaadis teos osutab esmalt sellele, et nooremate autorite puhul on tekstid, kujundused, fondid, fotod ja muud materiaalsed omadused tervikliku raamatu tegemise tingimuseks. Sümpaatne, et luuletustel on selles teoses ruumi ja õhku. Ei mingit tekstimassi, vaid katked kaosest, puhtad lõiked segadusest, vahel naljakad ja küünilised, vahel teadlikult pealiskaudsed. Kuidagi ilusad on need tekstid, mingi distants ja jahedus raamivad poeetikat, hulka mõned tsitaadid ja hoiakud elu ja kunsti võitluse päevilt. Pole entusiasmi ega mingit psühholoogilist taidlemist. On postindustriaalse kultuuri sõnavara ja allusioonid segamini avangardi ning eksistentsialistliku frag-

mentaarsusega. Pretensioonitu ja seepärast sümpaatne peegeldus ajastu pinnalt.

Mehis Heinsaare loomingusse lisandus tantsuetenduse aluseks olnud tekstikogum pealkirjaga "Maja Jaama tänaval". Sellest kavaleht-raamatust laenangi lõpulause: "Kui mäng sai mängitud, võtsid vanamehed jällegi endi mantlid ning jalutuskepid ja komberdasid koju tagasi. Järgmise mängu jaoks jõudu koguma" (lk 12).

PRIIT KRUUS:

Parim raamat: Heiti Kenderi "Lend", parim debüüt: Rüblik Sirtsu "Üks segikammind reisipäevik". "Lend" on innustav raamat, kõige positiivsem 2002. aasta üllitistest. Miks aga Rüblik Sirts? Asi on selles, et ma polnud varem Ibizal käinud.

2002. aasta oli noorte autorite aasta. Tuli kaks uut rühmitust – TNT! ja !peatus. Tuli noorte autorite koguteoseid: "Psaiko-Billi", NAKI "Emajõe kondor", nelja Tallinna koolipoisi "4X4", "Koopia"; oma teose üllitasid Afanasjev, Pilv, Ilves, Kitsnik, Wimberg, Vaher, Vangonen, Rooste, Sild (koguni kaks), Vadi, Orlau, Jana Lepik, Kiwa *etc.*

Sel aastal pandi EKSi raames püsti ajakiri *Vihik*, mis lausa kontseptsiooni järgi noorte (uute) autorite haaret laiendamas. Jaak Urmet on "Arkaadia" toimetaja, Jürgen Rooste toimetab *Sirbi* kirjanduskülge, Urmas Vadi teeb raadios eesti ainsat kirjandussaadet. Kriitikasse tuleb järjest enam juurde noori arvustajaid, nende ülekaal hakkab muutuma juba rõhuvaks. Vaadates, kuidas (päevakajalises) meedias omamaist kirjanduselu kajastatakse, võib

veidi utreeritult öelda: vanematest kirjutatakse siis, kui nad saavad elutööpreemia või kui nad on surnud. Penskarid on viisatud üle parda. Ja noored on infantiilsed, süüdistatakse. Nooremaid aga keegi õpetama ka naljalt ei kipu. Kus on õpetajad, juhendajad, vanemad ja targemad? Mõni vanem kultuuritegelane istub küll hea meelega noorte sekka ja teeb õlut välja. Kuid pärast paneb lipsu ette tagasi ja kirtsutab ajalehes "lasteaia" peale nina. Näete nüüd.

NEEME LOPP:

Olgu kohe öeldud, et ma ei ole kindlasti piisavalt adekvaatne isik 2002. aasta eesti uudisilukirjanduse teemal. Isiklik tekstikogemus puudub näiteks (tähestikulisel järjekorras) Kenderi, Kivirähu, Nigovi, Raudami, Vaheri, Õunapuu jpt raamatutest. Mingi pilt on siiski tekkinud. Esiteks tuleb meelde, et 2002. aasta ei hakka silma ühegi erilise poleemikaga ilmunud raamatute ümber, ei kujune n-ö hitt-teoseid, mis mitte ainult oma sisulise poolega kõneainet pakuksid. Siin tuleb kohe teha üks erand ning selleks on Anton Nigovi "Harjutused". Alguses nimetatud põhjustel ei saa sellest kahjuks pikemalt kõnelda. Muus osas tunduvad raamatud ilma suuremate nihestusteta asetuvat neile ettenähtud paikadesse eesti kirjandusriiulis. Avangard (nii palju kui seda on) jääb ikka avangardiks (seejuures võime eristada selgelt kahte tüüpi avangardsust: esimene neist on kirjanduskultuuri (mitte -traditsiooni!) suhtes plussmärgiline, positiivne, klassikaline avan-

gard, mis toitub vastandusest traditsiooniga – siia kuuluvad nt Kiwa, Vaheri, Rühmituse 14 NÜ tekstid; teine tüüp on miinusmärgiline, oma avangardsust miteteadvustav, traditsiooniga mitesuhestuv, parakirjanduslik – siia kuulub nt igasugune nn harrastusluuletajate looming), Aare Pilv ja Elo Viiding jõuavad oma luulega sinna, kuhu olin oodanud (positiivses mõttes), lõpuks ilmuvad Jaan Tätte ja Vaino Vahingu näidenditekogud, Emil Tode näitab oma raamatuga "Raadio", et tal tööpoolest pole enam eriti millestki kirjutada, Kaur Kenderi raamatute müüginumbrid ilmselt langevad (mis ei pea veel otseselt midagi nende tekstide endi kohta ütleva).

Mis on siis minu eelistused siinsete küsimuste vastuseks? Parim raamat: Jüri Ehlvesti "Hobune eikusagilt". Ehlvesti juures on huvitav, et siiani pole suudetud kuidagigi ammendavalt kirjeldada tema tekstiehituse eripära. Seetõttu on teda peetud lihtsalt hämaraks, müstiliseks või, täpsemini, kabalistlikuks (mis ei ole iseenesest vale, Ehlvesti tekstid hargnevad tõesti tihti lahti omamoodi kabalistikana). "Hobune eikusagilt" jätkab orgaaniliselt Ehlvesti raamatute jada, kuid nimetatud tekstiehituse eripära tuleb seekord erilises selguses esile. Üheks põhjuseks on kindlasti raamatut läbiva subjektipositsiooni ühtsus, teisalt just see muudab problemaatiliseks kirjutusakti ja loojutusdamise suhted (Ehlvest on siiski vaieldamatult jutuvestja, ehkki teataval äraspidisel viisil).

Kui Ehlvesti puhul ei tekkinud mul kõhklusi, siis pean tunnistama, et parima debüüdi valimisel jäid lõpuks sõelale kaks

raamatut. Esimene neist on Ülar Ploomi "Üks ja kogu". Kuna soovitatakse nime-
tada ainult üks raamat, siis annaksin hääle
aga hoopis ühele draamateosele (ning see
pole Jaan Tätte näidendiraamat, mille de-
büüdilisus on ajas pisut ähmane):
Hendrik Lindepuu "Haisevad ja lõhna-
vad..." – raamatule, mis on jäänud laima
tähelepanuta (vähemalt nii on tundunud,
ja draamakirjandusega juhtub tihti nii).
See siin on üks katse osutada ka sääras-
te võimaluste olemasolule eesti kirjandu-
ses.

MELE PESTI:

Parim raamat – Urmas Vadi "Unetute ral-
li", parim debüüt – André Trinity "Une-
nägude jumal".

Luulekauge inimesena vaadates tundub
2002 eesti kirjanduses siiski pigem luule-
aasta. Märksa enam marginaalset sisalda-
vat proosanimekirja silmitsedes kerkib
kergemini meelde mõlgutus metsaraisust.

Noore inimesena hääletan kah kahe
noore poolt. Kahe ehk veidi sarnasegi
une- ja ärkvelmaailma piire kompiva ja
aeg-ajalt akrobaadina uperpallitava stiil-
liga raamatu poolt. Suurüllataja Trinity
läheb välise mängluse taustal sügavale
filosoofiasse ja religiooni, nõudes täieks
taipamiseks enamaid lugemiskordi. Kind-
lama stiilikäega kirjutet "Unetute ralli"
küllinitab lapsepõlve ja veel kuhugi "tei-
sele poole" – kokku on tekst ometi ker-
gemgi kui Trinity oma.

Kui Vadi selle jutukogu eest muid au-
hindu ei saa, siis vähemalt sai ta Axl
Rose'i või mõne teismeeas kuulatud to-

beda poistebändi asemel minu elu esimese
fännikirja.

AARE PILV:

Möödunud aasta Vikergallupis andis Jaak
Urmet oma hääle Wimbergi debüüdile;
olen praegu tegelikult sama olukorra ees,
mu enda raamat varjab mu eest vaatevälja
üsna tugevasti, kuid Urmeti nipi korda-
mine poleks enam vaimukas. Õnneks
päästab mind asjaolu, et saan hääled täies-
ti siiralt anda kunstnikele – Mudistile ja
Kiwale. Võtan julguse Mudisti raamatut
pidada ilukirjanduseks; igal juhul mina
teda nii püüdsin lugeda, see õnnestus, ja
tulemus oli vaimustav. Tegu on raamatu-
ga, mida ei saa suruda esseistika raamides-
se ega taandada "lootustandvate" debüü-
tide ritta (kuigi lootuse-lootusetuse asja on
see raamat täis). Minu jaoks suurepära-
ne näide ja tõestus sellele, et ehtsaim auto-
biograafia (enda-elu-kirjutus) saab teos-
tuda poeetilise väljendusviisi kaudu ning
et stiil pole oma tuumas retooriline võte,
vaid see niidistik, millest kootakse elu
ennast. Vahel tundub, et just selliste raa-
matute jaoks ongi kirjandus tarvilik.

Kiwa raamat on lihtsalt hea, toimib
täpselt nii, nagu üks õige debüüt peab: pa-
nëb järgmisi tulekuid suure huviga oota-
ma, olles samas ka ise juba nii tasemel, et
tekstidele ei tule teha mõõndusi.

Nimekirja üle vaadates tundus, et on
päris kobe aasta, huvitavat heatasemelist
lugemist igale maitsele, igal juhul avasta-
sin, et kümme raamatut, mis võik-
sid korda minna, on veel lugemata. Pilt ei
koosne üksikutest tippudest, vaid tervest

kõrgemast tasandikust, üksikud esiletõstetud ei annaks adekvaatset pilti niikui nii, ja see on ühest küljest hea, kõneldes sellest, et kirjandus on teatavatest muldistustest välja rabelenud, teisalt on pisut kahetsusväärne, et tõelist suurteost ei sündinud (aga just oli "Ahasveeruse uni", ega palju korraga ei saagi; Käsperi hästi õnnestunud "Vennad Luigid" peidab endas mõningaid suurejoonelisema üldistuse algeid, kuid neid hakkab varjutama liialt rohke olustiku- ja suheteräbu, mida iseendast oli ju huvitav lugeda).

Eraldi võiks mainida üksikuid noorema kirjandusega seotud asju. Noorim põlvkond on jõudnud oma esimeste suuremate teosteni – Kausi ülemullusele lisandusid nüüd Wimbergi ja Berk Vaheri romaanid, mõlemad on olulised selle poolest, et avavad lõplikult nende autorite isepärase laadi; veel noorematest kehtetasid ennast minu silmis oma jutustustega debütandid Priit Kruus ja eriti Hedda Maurer. Kogumikuna Vikergallupi nimekirjast välja jäänud "Psaikobilli" sisaldab endas täiesti uuelaadseid pärle.

Samuti on oluline, et hakkas ilmuma *Vihik*, luues juurde ühe kontsentri, mis kirjanduslikke keeriseid enda ümber keeritama saab hakata; üks hajus kirjanduslik pilv on saanud võimaluse konkretiseeruda. Võib-olla just *Vihiku* olemasolule võlgneb tänu juba uue aasta algul ilmunud Erkki Luugi raamatu tuleku rõõmus endastmõistetavus.

Kokkuvõttes – vana hea püsib vana heana ning uus on sedavõrd hea, et ei vaja uue haipimist. Käesolev aasta töötab paari uue debüüdi põhjal jõudsat jätku.

JÜRGEN ROOSTE:

Nõndaks. Eesti luulel pole ehk mõnda aega nõnda legendaarset aastat olnud. Kareva, Kesküla, Ojamaa, Sinijärve ja Viidingu luulekogud on kõik pea parimad, mis meil ja neil üldse on olnud. Lisaks on veel väga toredaid luulekogusid: Beieri, Kahro, Pilve, Rauna, Silla, Tätte, Väli (debütantidest Kiwa, Ploomi) raamatutest leidis tekste, mis võimaldasid ärakäimist ja naeru ja painajaid ja kõike muud. Kindlasti leidub mõnigi vahva asi, mida ma veel ei maininud või mida pole aega lugeda olnud (Traat!).

Proosas on pilt seetõttu võrdluses kuidagi mannetum, ei saa nii palju nii selgeid ja helgeid tippe üles lugeda. Kummalisel kombel (see teeb mind kuidagi rahutuks) ei sattunud Kulka aastapreemiale kandideerima minu selle aasta lemmikud: Teder, Vadi, Wimberg. Neil kolmel on kõigil jutustamislaadis, keeles ja stiilis (eesti proosa taustal) tugevad iseärasused, mis teevad asja juba puhtalt keelelisel tasandil nauditavaks. Lisaks veel põnevad ja olulised lood, asjad rääkida. Luules on päälaineks seega ekspressiivse kujundikeelega (muu seas) ühiskondlikke arenguid kajastav vabavärs, millele sekundeerib nõtkerütmiline igavikuluule. Proosas sulavad kuidagi kummalisel moel kokku maagiline realism ja naturalism, millest moodustub isegi mingis mõttes etnofuturistlik, eriliselt eestipärane ilmapilt. Kena.

Agaparimad? Tegelikult jäi enamik debütante kuidagi poolikuks, ei olnud ühtki läbini nauditavat asja, aga mingil imelikul põhjusel sain kõige rohkem särtsu Priit Kruusi jutukogust, sääl oli kõige enam

näha, et mõni samm veel, veidi rohkem täismehe analüüsivõimet, ja meil on üks uus julge proosakirjanik, kelle päämiseks vaatlusobjektiks mehe psühholoogia. Ausa pilguga.

Ja oh, ei oska ma eelistada Kesküla iroonilist-nukrat-kriitilist-lõbusat Vabariigi-uurimust Sinijärve tekstimõllule ja lõpematule sisemisele põlemisele; või Elo Viidingu tahte jõudu ja sirgeselgset hoiakut Tarmo Tedre eluabsurdile, naturalismikoomuskile ja groteskile. See ei käi vist kirjandusega nõndaviisi, edetabeleid on ikka tore teha, aga kuidas ma kõrvutan näiteks Vahingu elutööraamatut, mis pole veel mingil ametlikul tasandil väärilist tunnustust leidnud, Liisi Ojamaa senise luuleloomingu valik koguga või Doris Kareva uemate värssidega. Debütantidest saab veel paika panna, kes tundub kõige potentsiaalsem olevat. Või kõige väljakujunenum. Ent seegi ei anna mingit suurt ühtset tulemit. Et siis jätagi otsad nii. Võite ise arvata, mis mulle kõige rohkem meeldis. Mina küll ei tea.

AARNE RUBEN:

Pean panema Karen Orlau "Sealtmaalt" niihästi parimaks raamatuks üldse kui ka parimaks debüüdiks. See on raamat, mis pani mind sügavalt mõtlema, ja kui autor juba selleni jõuab, siis on tema tee lugeja südamesse särav ja avatud. 2001. aastal oli niisuguseks mõtlemapanevaks raamatuks Kunnase "Sõdurjumala teener" ja 2000. aastal Kenderi "Ebanormaalne". Kaur Kender näitab oma head sõnastamisoskust ka "Pangapettuses", paraku ei kirjutata

romaani ainult sõnadest, selleks peab olema ka piisavalt mõtteid. "Pangapettus" olgu siiski kindlalt teisel kohal. Wimbergi "Lipamäe" oli ka hea. Üldiselt lugesin ma 2002. aastal rohkem luulet.

Aasta tähtsaim kirjandussündmus oli Bahama Pressi areenile ilmumine. Väga hea mulje jättis Rein Veidemanni tegutsemine kirjanduskriitikas. Postimehe kirjanduskülgi iseloomustab asjalik, kiire, modernne stiil: saadad e-kirja, et tahad mõnest raamatust kirjutada, ja Veidemann saadab vastuse otsekohe, näidates sellega, et tal ei ole oma autoritest ükskõik. Inimesed üldse loevad endiselt niihästi kirjandust kui ka kirjanduskriitikat, loevad ka üsna väikeste ajajessurside puhul. (Mõni veel arvab, et belletristika on ühiskonnas tõrjutud!) Et lugeja aega kokku hoida, peab kirjanik oma lauset palju lihvima. Et asja tuum otsekohe lugejani jõuaks, mitte läbi keerdkäikude. Ja ku-junebki välja 21. sajandi kirjanik: ta kasutab sülearvutit, mis on kolm korda õhem kui Dostojevski "Idioot", kuid mille kõvakettale mahub kogu vene kirjandus. Ta näeb eri kultuuride pingevälju, ta on poliüglott, hiromant, visionäär, reaktionäär, anarhist, konjunkturist, analüütik, provokaator, ekspert, õnneseen... Ta oskab hästi kakelda, tunneb enamikku tulirelvi, ta juhib autot, kopterit, kaatrit ja hävituslennukit. Silmad kinni. Niisuguse ethanhuntliku kirjaniku-definitsiooni andis Kender ja minu meelest oli tal vaata et õiguski.

FRANÇOIS SERPENT:

Debüütraamatu osas kahtlusi ei tekkinud – Ülari Ploomi "Üks ja kogu". Tähelepanu-

väärseim raamat üldse – Vaino Vahingu “Mängud ja kõnelused”. Kui seda poleks olnud, oleks tulnud valida Jüri Ehlevsti “Hobuse...”, Kalev Kesküla “Platoni...” ja Karl Martin Sinijärve “Artutardi...” vahel. (Nimetasin neid tähestiku järjekorras.) Aga kasutades perekond Heideggeri kõnepruuki – Vahingu raamat on.

Nüüd loovutan ruumi nendele, kellel on (tahtmist) rohkem öelda.

IVAR SILD:

Parim raamat – Tarmo Teder “Pööningu-jutud”, parim debüütraamat – André Trinity “Unenägude jumal”.

Kummaline mulle endalegi, kuid eelmisest aastast pole ühtki nii eredat luulesündmust, et saaksin jääda truuks oma poeetiku kutsele. Küll aga jagub erke mälestusi proosa vallast. Usun, et Tedre jutud paneb keegi veel parimaks raamatuks, sest sellist elu ja kunsti kergelt ironiseerivat põimumist ei ole osanud küll keegi teine edasi anda. Rida-realt ei osanud eneselt küsida muud, kui et kuidas ta seda teeb?

Paraku unustasin ühe debüütraamatu-täienduse lisamata ja nõnda jäi Vikergallupi nimekirjast välja Gregor Elm, keda eelmainitud autor arvas algul fiktsiooniks. Nõnda jääb aasta debütandiks André Trinity, kelle (ja nüüd ma pean sõandama ütelda) ulmelistele juttudele pole mitte midagi ette heita, nad on tõsiselt läbi komponeeritud ja so-rava tekstiga. Proosast on muidki elamu-si, nagu Wimberg, Vadi, Vanapa, Õunapuu jt. Luulest suutsin vastu panna vaid Rooste ja Viidingu. Kõik muu värssidega seonduv on mulle järjekindlalt pettumusi valmista-

nud. Kas noor luule hakkab väsima?

Vaevalt, küllap 97. aasta põlvkonna tugevamad küpsevad või vahetavad verd. Uuemad tulijad on jäänud sutsu musta auku. Lauri Kitsnik tekitas nii palju kumu, et ehk just selle tausta mõjul pettusin rohkem kui tarvis. Uus TNT alles ärkab. Kahäkümne poeetide-poetesside pausi ajal on ilmunud keskealiste korüfeede nagu Kesküla ja Kareva kunstiliselt kõvad, kuid mind suhteliselt külmaks jätvad teosed. Ja muidugi ka Sinijärve ei saa unustada...

Põhjendada pööret proosa poole on nagu raskevõitu. Ei usu, et juba on luule roll taandunud, küllap on lihtsalt kerge vaheaasta, mil värsimeistrid sulge teritavad. Võib-olla on mitmete puhul tegu ka elustiili muutustest tingitud kohanemisvajadusega. Kindlasti ei usu ma, et noor kirjandus oleks jäänud juba mingile mugavale positsioonile, nagu Vaapo Vaher korra arvanud.

KARL MARTIN SINIJÄRV:

Parim teos: Wimbergi “Lipamäe”. Ei ole olnud teist säherdust romaani, mis oleks mind (ja mu peret) nii palju võlunud, et riulist kaart kätte võtta, tegevuskohad üle kaeda ja autoga korduvalt läbi sõita. Kusjuures raamatutekst pildistas paigavaimu nii täiuslikult, et iga kuramuse kurv, küün ja hütt tuli tuttav ette. Ja Ämbra kirikut ei ole – külade kummalise kokkusulamise tõttu. On Peetri kirik. Raamat ei lubagi Ämbra kirikul olla!

Parim debüüt: Veikko Vangonen “Üles-tõusjad”. Jääb ehk alla Indrek Hargla ja Siim Veskimehe kõvematele sõnadele ja tegelikult istub Karen Orlau tal kandadel.

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 646 4059
Marika Mikli 646 4054
Kajar Pruul
Marek Tamm 646 4054
Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054
Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 669 8463

Toimetuse aadress:
Voorimehe 9, 10146, Tallinn
Fax: 644 2484
E-mail:
Vikerkaar@vikerkaar.ee

Väljaandja:
kirjastus "Perioodika",
Voorimehe 9, 10146, Tallinn
Trükk:
AS Printall, Tatari 64, tel. 669 8400

"Vikerkaar" nr. 3/2003

---

*"Vikerkaar" kuulub Euroopa
kultuuriajakirjade võrgustikku
www.eurozine.com.*

*Ajakiri "Vikerkaar" ilmub
Eesti Vabariigi Kultuuri-
ministeeriumi ja
Eesti Kultuurkapitali toel*

Vikerkaar

3/2003

~~PE A 1153 2003,3~~

ISSN 0234-8160

9 770234 816043

78245